

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બોરસોદ

વિષય ૬ : ૩

ખોરશેઠ

અથવા

જ્ઞાનની સરસાધ.

રચનાર

મીસીસ. જરખાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

તે

“આગલા જમાનાનો ફિલસુફ” “નામાંકિંત નારીઓ”

“ઈંડનના ખાગની રાણી” “વેનીસના બેમુત્રાં માણેકા”

“શાહ અકબરનો જમાનો” “દર્યાઈ ગોહર.”

વગેરેની કર્તા.

અને આગલાં સરસ્વતીનાં ભેષ્ટ

અધીપતિ ખાનુ અને માલેક.

અમદાવાદ.

“વિજય પ્રવર્તક” પ્રેસમાં છપાઈ છે.

તા. ૧ લી જુન્યુએરી ૧૯૦૫.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પાંચેજ મફત.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૯૮૬

૩-૧૩

દીખાચો.

આ પુસ્તક રચવાનો મારો મુળ હેતુ આ દીખાચાણી ખુલાસામાં દર્શાવવાનું હતું વાળખી વીચારું છું. “ખોરશેદ” જ્યારે મેં “દાવર બેઠો” થી પ્રગટ થતાં “સરસ્વતી” ચોપાન્યામાં કટકે કટકે છપાવી શકે કીધી ત્યારેજ મારી નાકેસ કલગના વખાણનારાં વાંચક વર્ગ તરફથી તેને પુસ્તકના આકારમાં ખહાર પડેલી જોવાને આતુર માંગણીઓ ચાલુ થઇ હતી અને તે મારાં બલાં વાંચકોની મરજીને આધીન થઇ આજે હું ખોરશેદને ચોપડીના આકારમાં ખહાર પાડવાની રમ લઉં છું.

મારી આ ન્હાની વાર્તાની “હીરોઈન” ખોરશેદ એક એવો બોધ-રૂપી ચીતાર છે કે દરેક માતપીતા પોતાની બેટીઓને આવી સદગુણી ઉધરેલી જોવાને ખાહેશ્મંદ બને; સંગીન કેળવણીથી સંસારમાં કેવા લાભ થાય છે મંડળીમાં કેવું ગાન મહે છે અને બાળે વખત શીહા દેખાતું બાવિષય કેવું ખુલી જાય છે તે આ ખોરશેદના પાત્ર ઉપરથી સમજી શકાશે; વળી નાનુંમાય પારખ જેવાં મગરર શેઠાણીનો અહંકાર કેળવણીની ખુખીઓથી કેમ નાખુદ થાય છે, પોતાની ખુખસુરતી ઉપર મુસ્તાક બનેલી શીશ્યારીખોર ફેની દુખાસની તુમાખી, યાનની સરસાઈથી કેવી દુટે છે અને એક સુંદર સ્ત્રી મેળવવા કરતાં એક ખરેખરી સદગુણી કેળવાયેલી બાતુને પરણવાથી સંસારમાં તેમજ મંડળીઓમાં કેવું માન છે તેનો હોમજી શેઠને મહેલો અનુભવ

એ સર્વે આ વાર્તા વાંચ્યાથી જણાશે. વળી આલાંભાય જેવી ફાશીન તરફ યાહોમ તથાતી ખરચાણુ ઓઝો સુખી સંસારનો કેવો નાશ કરે છે, ખીડીની બદીમાં ફસેલા અને પોતાની અમણુ ખાયડીનો પડ્યો એલ ઝીઝી લેનારા “હૅનપેકડ” ખારીદો મંડળીમાં કેતી હાંસીમાં આવે છે, તેમજ નવલુ જેવી પોતાને મનસે સુધરેલીમાં ખપતી ખાતુ-ઓનો ચીતાર સમજુઓને અચ્ચીતજ રમૂજ આપનારો થઇ પડશે.

છેવટે મારે આટલું હુમેરવું છે કે આ પુસ્તકમાં ખામીઓ ધ-શ્ચીખી હશે પરંતુ ચાલુ જમાનાના પારસી સંસારની ખામીઓનો કંઇક અંસ ચીતારી આ વાર્તાની “હીરોઇન” માફક યુનીવર્સીટીમાં જઇ પોંદ્યા વગર ધરગટુ સંગીન કેળવણી લેવાથી કેવો પોતાને તેમજ ખીજને ફાયદો થઇ શકે છે તેનો ખ્યાલ વાંચક વર્ગને આપવાનો માત્ર મારો હેતુ છે, અને તેમાં હું કેટલે દરજ્જે ફાવી શકીછું તેનું તોલ કરવા હું વાંચક વર્ગની નેક મુનસફી ઉપર સોંપુંછું.

જરખાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

અર્પણ પત્રીકા.

મહારી બહાલી બાલક બેટીઓ

દીનાર તથા રોશન

તમે બંને

“ જોરશેદ ” જેવી સંગીન કેળવણી લેવા

યામી તેણીનાં જેવાં સદગુણી બનો

એવી દુવા સાથે

આ પુસ્તક તમને અર્પણ કરે છે

તમારી માતા

જરબાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

૧-૧-૧૯૦૫

ખોરશેઠ.

એક પારસી સંસારી વાર્તા.

લખનાર—મીસીસ જરખાતુ મે. કોઠાવાલા,

મકરણ પેહેલું.

શરૂઆત.

માતંગરોથી વસાએલા મહાલક્ષ્મીના લતા તરફ, દરીયાવને મૂખડે આપણી આ વાર્તાનું મૂખ્ય મથક “પારખ કાસ્ટલ” નામનું ગંજાવર શુશોભીત મકાન આવેલું છે. આ મકાનની રોનક આગલા મોગલવંશી રાજાઓના મહાલની મીશાલ જોનારનું અજ્ઞયખી અને આફરીનનાં પોકાર સાથે ધ્યાન ખેંચે એવી છે. તેના ચોખ્ખાનું લીલા લહેર માંડવાઓ, અને સુંદર કારીગીરીમયી ક્યારાઓ સાથેના વી-સાળ બગીચો આંખોને ટાઢક આપતો હતો.

“પારખ કાસ્ટલ” હાલમાં તમામ ઇંગલીશ ટપ ઉપર સંગ-રાયસો છે. ઉંચા વેમખીજ ફરનીયરથી મહાલની મોટાઇ જણાઇ આવતી, તેના નાજુક ટેસ્ટથી ફરનીસ યએલા નાસ્તાના રૂમમાં આજે પારખ ખાનદાનનાં શેઠણી નાજાંમાય પોતાના વડા સાવકા એટા લી-

મજી શેઠ અને પોતાના ન્હાના છોકરા હોમજીઆઆ સાથે ખીરાજેલાં જણાય છે.

શેઠાણી નાનંભાય આ પારખ ખાનદાનનાં અસલ માલેક મરહુમ લવજી શેઠનાં વીધવા હતાં; તેવન અસલનાં પુરાતન ખનાજી ખાનદાનનાં એક બણેલાં અને બાહોસ બાનુ હતાં; તેવોનો દેખાવ અને ટેક મોબાવતો અને ખરી શેઠાઈને બસતો હતો.

પારખ કાસ્ટલ અને તેના માલેકો માતખર અને ખરચાણુ હતા, પણ જ્યારથી મરહુમ લવજી શેઠને આ શેઠાણી નાનંભાય પરણી આવ્યાં ત્યારથી તેવણુ એકલાંએ પોતાનો કરકસરો કારભાર ચલાવવા માંડ્યો. ખાણુંની ટેંગલ ઉપરથી બાકી રહેલો એક પાંઉનો ટુકડોળી આ શેઠાણીની નજરેથી દુર થતો નહી, નાનંભાયની સત્તા હેઠળ દુધનો એક ચમચો અકારત જતો નહી અને આ ધરના આવા કસરીયા કારભાર છતાં બહાર જાહેરમાં નાનંભાયનો બપકો બારી હતો; કોઈની નવી ફેશીનની આગેવાની આ બાનુથીજ શરૂ થતી, એવણુનાં પોલકાઓ કોઈ તો ઠેક પારીસથી વેત્રાઈ સીવાઈને આવતા. પણ આ બધા ખર્ચ બહારના ઠાંતો હતો. પારખ કાસ્ટલની અંદર શેઠાણી નાનંભાયનો જીંદીજ રીતનો કારભાર ચાલતો હતો, દરેક નોકરો શેઠાણીના ડોળાના દાબમાં હતા.

નાનંભાય દશ વરષ થયાં વીધવા થએલાં છે; હાલમાં એવણુની ઉંમર પુરી આઠત્રીસની બરજ્યાન દેખાવે સોહામણું સરોવર જેવાં સીધાં ટટાર, કાળા વાળ અને ચાલાક ચલકતી જુરી ચશ્મોથી નાનંભાયની ઝોલખ આપી શકાય.

આજે સહવારે શેઠાણીના એકરા ઉપર કરાઈનો સખ તોર

દીસ્તો હતો; તેવને આજનું “ જામે ” પોતાના સાવકા બેટા સનમુખ ધર્યું, તે માહેલી કંઈક જાળદ વાંચ્યાથી નાજાંભાયનાં બીંબ ફરી ગએલાં લાગતાં.

જે ઝોરડામાં તેઓ બેઠાં હતાં તે નક્કર પથરનો મગજનો રાહત આપે તેવો ઠંડો ચીનાઈ કાતરકામનાં સુંદર સ્વચ્છ ફરનીચ-રથી સંગ્રાસ્યો હતો. સંગેમરમર અને રૂપાંનાં રમકડાં, રેશમના પડદા તેમજ મખમલી નરમ ગાંદીઓ, પારખ ખાનદાનની મોટાઈ જતાવતાં હતાં, ઠેકાણે ઠેકાણે ખીલોરી કુંડ અને ચાંદીના પ્યાલામાં સૂગંધી ગોલાઓ તરતા હતા.

નાજાંભાય જહુ મક્કમ મનનાં હતાં. જાવીસ વરસની જવાન ઉંમરની વયે તેવન જાવન વરસના લવજીશેઠ જોડે પરણી પારખ કાસટલ ઉપર રાજ કરવાને આવ્યાં. છ વરસની પરણી જીંદગી પછીથી લકવાથી પીડાતા લવજીશેઠનો અચપ્પચ આંકો આવી ગયો; ત્યારે નાજાંભાયે જોદાના હુકમ આગળ સાંતીથી ડોક નમાવી. પણ પારખ કાસટલ ઉપર હવે તેવણુ એકલાનું રાજ્ય નહતું. લવજીશેઠની પેહલી પરણેતરનો બેટો લીમજી હવે કાસટલનો શેઠ થયો હતો. આ ખીચારો લીમજીશેઠ જનમથીજ બેડોળ હતો, તેની કમર સદાની લુલી અને ગરદન એક મોહટી બેઠંગી ખુંધવાલી હતી. લીમજીશેઠ શીક્ષા એહરાનો સીકલી દેખાવનો હતો, જે નાજાંભાયને જોઈ લેતાં હમેશાં એક જાતની આશા આવતી અને તે પારખ કાસટલ ઉપર પોતાના બેટા ન્હાના હોમજીઆખાને શેઠ થએલો જોવાની હતી. તેવણુ જોતાં અને જણતાં હતાં કે ચાલતે દહાડે આ ખુંદ કદમાં વધતીજ જવાની અને તે નીચે નમેલાં ખભાંની સાંકડી છાતી ખડીનું રેહકણુ

ફરવાની, તેવણુ જણતાં કે લીમણશેઠ લાંગા આવરવાની કસી ગુવાહી ધરાવતા હતા નહી, પણ શેઠાણીની મુખ્ય શીકર એજ હતી કે રખે તેવણુનો સાવકા બેટા પરણીને પોતા પાછળ એક તેનાજ જેવો ફરદી છોકરો વારસ દાખલ મેલી જઈ તેણીનાં બેટા હોમણનાં ન-સીબની આડે આવે !

પણ આપણે ઉપર જોયું તેમ નાજંગાય બડાં બાહોશ બાનુ હતાં, એટલે તેવણુ પોતાના સાવકા દીકરા તરફ સેહજ પણ અણ-ગમે બતાવા જેવી નાદાની કે મુર્ખાઈ કીધી હતી નહીં, તેવને શહેરઆતથીજ પોતાના સાવકા બેટા સાથ પાષણ ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. જ્યારે લવણ શેઠ ગુજર્યા ત્યારે લીમણ ચૈદ વરસનો અને હોમણ માત્ર પાંચ છ વરસનો હતો. બન્ને સાવકા બાપબો વચે ખાસ્સા નવ વરસનો ફરક. લીમણએ કોમળીવાર રકુલનું મકાન વટીક જોયું હતું નહીં તેને શીક્ષણ આપવા એક અઢાર વયના પહ-ડેલા પારસી ગૃહસ્થ તેનાં મકાનમાંજ સદા રહેતા, પોતાના આ ઉસ્તાદ જોડે લીમણએ શહેરે શહેર મુસાફરી કીધી હતી; એક વિદ્વાન જેટલી ચોપડીઓ લીમણએ પોતાની ન્હાની વચે વાંચી તેનો અભ્યાસ કર્યો હતો. યુનીવરસીટીનું નામ નીશાણુ નહીં જાણેલો આ બેડોળ દેખાવનો શેઠીઓ, પોતાનાં પાકટ અને સંગીન જ્ઞાનમાં એક આજના બલાં એમ. એ. ને બાગુ બેસાડે એવો પૂર્વીષ્ય હતો. ટુંકમાં કહીએ તો આ સદાનો સીકલી જવાન્યો ચોપડીનો કીડો હતો. તે ખસ પુસ્તકખાનાંમાંજ ઉઘર્યો હતો, અને તેની મુખ્ય મેજ શેરી-કત અને ટેબીસનના અસલ વીચારોમાંજ બમતા ફરવાની હતી, “ખા-રખ કારદલ” ની આજૂબાજૂ વસ્તા કામદારોમાં આ લીમણ શેઠ

એક ઉદાર અને ભક્ષા માલેક દાખલ સર્વેનો માનીતો હતો.

“ છટ, હવે તો હફ થઈ ગઈ. ” શેઠાણી નાનંભાંય પોતાના હાથમાંનું પેપર પટકતાં બોલી ઉઠ્યાં.

“ શું છે, માયજી ? ” લીમજી શેઠે પોતાની નરમ ભુરી આંખો પોતાની સાવકી મા ગમ ઉચકી પુછ્યું. “ વળી કાંઈ ફળ લશ્કરીની ખજાર છે કે ? ”

“ હાસ્તો, વળી તે શીસાદ્યો ખીજી સભા બરવાનો છે, અને તે સાંભળવા લોકો ભેગાં મલવાનાં છે. ”

“ ભોકાને મનસે ગમત. ” લીમજી હસ્યો. ”

“ પણ એવા આદમીઓને પેપરવાલાઓએ લાહરો નહીં અપવે બોધ્યો. ” નાનંભાંય કંટાળાથી પોતા આગલની માખણની પ્યાલી દુર કરતાં બોલ્યાં. “ બસ આજના જમાનામાં ગરીબોને કળવણી આપવી એ આપણાં જેવાં માન્યરોને અપમાન કર્યા બરાબર છે. સાફ છે કે જોયો પહેલાં “ ફ્રી એજ્યુકેશન ” નું માથું ખાઈ જતા હતા તેઓએ હવે આટલાં ધોળા ધરાવા માંડ્યું. આંધ્ર જોવાની ફળ લશ્કરી બેંદક્યોછ તે ? એનું બોલવાનું કેવું છે, ફ્રાંસમાં હોય તો એક રોયસપીયર દાખલ પીંધાઈ જાય, અને રશીયામાં હોય તો એક “ નીહીલીસ્ટ ” દાખલ જીવતો સાધળીરયાના દોજખની બંધીમાં પુરવામાં આવે, તેને બદલ બહીતો એ શીસાધાનાં બાપણની નોંધ પરનોષ લેવાય છે. ”

નાનંભાંય ધણાંજ ઉસ્કેરાયલાં દીસ્તાં, લીમજીશેઠે નરમીથી કહ્યું—“ પણ માયજી, ફળનું કેહેવું કંઈ બધુંજ તુચ્છકારી કહાડવા જેવું નથી. ફળ લશ્કરી કેહછ કે જમ અમેરીકામાં ત્યાંનાં મોટાં

વયે બાપજીધી છે, તેમ આપણાં દરેક પારસીઓએ કરવું, માયજી, હું એનાં બોલવામાં કાંઈક વળુદ જોઉંછ.”

“લીમજી, તારા એ વીચારોથી મનેતો કમકમાટ છુટેછ, હલકાં તે હલકાંજ તે વળી આપણાં જેવાંઓની સંક્રમાં શોભેખી ? પણ તમને બોલતાં ઠીક આવડેછ શેઠ, કોઈ દહાડો ફળુ લશ્કરીને જાહેરમાં જવાજ આપેતો કેવું ? ” અને અહીં તેવણે મનસે ખ્યાલ કર્યો કે ફળુના ખીલડીંગ ધુળવી મારનાર ગગડાન ભર્યા બાપજી આગલ લીમજીનો ધીમે ધીરો સાહદ કેવો ખેસુર અને સુસ્ત લાગશે.

“તમે મને જાહેરમાં બોલતાં સાંભળવા માગોછ ? ” લીમજી ધીમેથી હસી બોલ્યો.

“હા, આ ફેસાદયાને જાહેરમાં જવાજ મનેતો ઠીક થાય.”

“ત્યારે આવતા બુધવારે જ્યારે ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ફળુ બાપજી આપનાર છે, ત્યારે હું એને જરૂર જવાજ આપશ.”

“જો હું મોટો હોતે તો આ ફળુ લાંબાનાં છાલ છોરાં કહારી નાખતે.” ન્હાનો હોમજી જે ચૌદની ઉમરનો હતો તે આંખ ચમકાવી બોલી ઉઠ્યો.

નાનાંમાથે પોતાના બેટાની ખહાદુરી ઉપર મગરૂરીથી જોતાં કહ્યું:—“તુંતો ખીજાં દશ વરસમાં પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થશે મહારા દીકરા, અને તુંતો હાઉસ ઓફ કોમન્સ ધુળવશે. એવાં જંગલીઓ તારી આગલ કાંઠાં ખીશાદમાં.”

“માયજી, આજે મહારા દોસ્ત જમશેદજી દમણ્યા આવનાર છે તેવનને બે દહાડા આપણે ત્યાં રાખવાનો, મહારો વીચાર છે, કેમ ? ” લીમજીશેઠ બોલ્યા.

“હા. જોમ તમારી મરજી.”

લીમજી શેઠની સંજ્ઞાને આડે આવવાનો નાજાંભાયનો ધારો નહોતો, તેવને ચુપકીદીથી ડોકચું નમાવ્યું. લીમજી શેઠ પોતાનાં માના વીચારો પુછ્યા વગર કોઇખી હોકમ નહીં આપવાની સંભાલ રાખતા એટલે અલખતાં પારખ કાસ્ટલમાં સુત્રેહ અને સાંતી રાજ કરતાં.

મકરણ બાબતું.

બીજો દીવસે જગશેઠજી દમણીયાએ “ પારખ કાસ્ટલ ” ગાં હાજરી આપી, તેવન ધણા ફરેલને પહોંચ કહેવાતા હતા નાજાંભાયે પહેલાં તેવન સાથે ફળુ લથકરીની વાતો માંડી “ તમે ધારોજ, બાક તેમ આ ફળુ કંઈ શીસાદયો નથી. ગરીબ લોકોતો એની ઉપર જન કહાડી આપેજ કારણ એ ગરીબોની પક્ષમાં વાજખી રીતે લડેજ. એકવાર મેં એને રસ્તે જોયો હતો શું એનો દેખાવ છે જાણે આગલા વખતોનાં આપણાં પહેલવાનોનું કદ, મીલના સંખ્યા ગોઠવવાના કામ ઉપર છે, એ કંઈ મુંઝાવનો વતની નથી. લોકો કહેજ કે સાત વરષની વાત ઉપર એ પોતાની જૈરી અને ખુચીને લઈ ધોબીતલાવનાં હાલનાં ઘરમાં આવી રહ્યો હતો, થોડા વખત પછી એની બાચડી મરી ગઈ અને એ હવે પોતાની ખુચી સાથે એકલો પડ્યોજ; આંધ આટલી ખજાર મેં ફળુ લથકરીની મેળવેલી છે. ” જમશેઠજીએ હેવાલ આપ્યો.

“ ઠીક, અને, આજે આપણા લીમજી શેઠ, તેવનને જાહેરમાં જતાગ આપનાર છે, શું ધાર્યું ? ” નાજાંભાયે ચવલ કીધી.

ફળુ લશ્કરીનું બાપાણુ સાંજે પાંચ વાગને હતું. અને ત્યાં જવાની તૈયારીમાં “ પારખ ફેમીલી ” સાંજની ચાહ જલદી લેવા બેઠી હતી. અજબગી તો એ હતી કે ખુદ નાજાંમાય પોતે પોતાના સાવકા બેટાનું બાપણુ સાંભલવા જતાર હતાં.

મહાલક્ષ્મીના તરોતાજગીમયા અને દમામી રસ્તા ઉપરથી ના-જાંમાયની જોડીની રખર ટાયર ગારીએ ધોળીતલાવતો ગીચ રસ્તો લીધો, મોહોલાના તુફાની છોકરાઓ ગાડી જોઈ હુરે કરતા માંડયું, બ્યારે એક ચીત્રા પોયાએ મોટેથી કહ્યું:—“ બાપરે, જોયો કે પેલો ખુંધો.”

લીમજી શેઠ તે સાંભળી મનસે ગમીની એક છૂપી હાથ ગા-રી, તે જાણતો હતો કે આ કુદરતની ખામી તે કુલ દુન્યાનાં ગંજે સુધરી શકવાની હતી નહીં. આ નામોશી તે સાંતીથી ખમતો હતો તેના ઉસ્તાદે તેને બડો કસરતગાજ કીધો હતો, તેના હાથ પગના અવ્યવે ખુબ ખીલવ્યા હતા. પણ આ દેખીતાં બેડોળપણું આગત તે સર્વે જોરેમંદી રદ હતી.

આ એક જાહેર સભા હતી, અને તેખી વેળી ફળુ લશ્કરી જવા એક એકા વક્તાની એટલે ફ. કા. ઇન્સ્ટીટ્યુટ લોકોથી ઉભાઈ જતો હતો.

નાજાંમાયે આમલી બેઠકમાં જઈ લીધી તેવને પહેલાં પોતાની ખારીક ચશ્મો આખા હોલમાં ફેરવી, પણ પોતાનું બરોબરનું કોઈ ન જણાવાથી નાકનું ટીચકું ચહરાવ્યું.

પ્રેસીડન્ટની ખુરસી એક ખુર્જા મહરથે લીધી હતી, તેઓએ પહેલાં પારસીઓની મુક્લેશી ઉપર થોડુંક વીવેચન કર્યું. દુકાળ અને મરકીથી તેઓની થતી ખરાબી દર્શાવી, અને સારખાદ તેઓએ ફળુ

લશકરીની આજના બાપણુ કર્તા દાખલની ઝોળખ આપી પોતાની બેઠક લીધી કે પ્લાટફોર્મ ઉપર એક મહત્ત્વ ઉભો થયો. તેનો બાંધો કદાવર, પીલતનો તેનો દેખાવ, પેહેલવાન સમાનનો ચહેરો લાલ અને કંઈક અનુની, આંખોમાં ચાકાકી, અને હોઠો ઉપર તીરસ્કાર હતો. આ ફળુ લશકરી પોતે હતો.

લીમજી શેઠે તે ચેહરા તરફ એકાગ્ર ચીતે ટીક્યા કીધું. આજ વરષોની વાત ઉપર તેને આ ચેહરો કંઈ જોયો હતો, પણ ક્યાં ? શું સ્વપ્નામાં ? અરે તેના ચેહરાની એકે એક લાઘવ લીમજી શેઠનાં મગજમાં કોતરાયલી હતી પણ કેમ ? તે લીમજીને સમજવું મુશ્કેલ હતું.

મકાણર ત્રીજું.

“ હું એક દરખાસ્ત કરવા ચાલું છ. ” ફળુ લશકરીએ પોતાના જોરેમંદ ઉડા અવાજે કહ્યું. તેનાં આ શરૂઆતના શબ્દોને હાજર રેહલાંઓએ જોશબંધ તાલીઓના ગગડાતથી વધાવી લીધા. તે બા-હોશ વક્તાએ પોતાના હાથોની અદ્ય વાળી, પોતાની ઝલકતી ચશ-મોએ ચોપાસ જોયું.

“ તમે મને બોલતો સાંભળવા માંગો છ, રશીદા ? ” તેને પોતાના ઝઝણી ઉત્પત્ત કરનારા અસરકારક અવાજે ચલાવ્યું “ તો સાં-ભળો. ” અને પછી તે આજનાં કેહવાતા ચાલુ વખતનાં પારસી સુધારા ઉપર ઉભર્યો, તેને સુધારાનું પોકળપણું, ફેશીનની શીશીયારો, કેળવણીના મોટા ખર્ચ દેખાદેખીથી ફેશનમાં તથાઈ જનારાંઓની નખજાઈ, તથા ઘેરનાં છોકરાં ધંટી ચાટે-ઈલાદીની રાહ ઉપર થતી પારસી સખાવત

વગેરે વગેરે ઉપર પુષ્કળ વિવેચન કર્યું.

“ અને ખ્યાલ કરો કે શું ખોદા કદી આવો બેઠનશાસી હોય કે અમીર ઉમરાવોને અને માતબરોને ધનમાલ જાગીરને દોલત બ-
ક્ષે, અને પોતાનાં બાકીનાં બંદાઓને છુપે મારે ? આપણે સહવાર-
થી સાંહજ સુધી કામ કર્યે, લોખંદી સંચાઓમાં તન વસ્યે, આગ-
નાં ધકધકતા જીવના જોખમે આપણે પરસેવા ઉતાર્યે, અને તે બધી
મહેનતનું ફળ માત્ર આપણા શેઠીયાઓનાં બચાં ભોગવે, જ્યારે ગરીબનાં
છોકરાં કટકો રોટીની જરૂરી હાજતમાટે ટવસે, શીશસુષી એવી છે
કે એતો ખોદાનો બનાવટ છે. નહી, નહી, મારા રશીકા ખોદતાલાનો
કાયદો બાઈબાઈમાં છે, એકલપેટાઈમાં નથી. આહ ! બાઈબાઈ એજ
તે બારે હકતાલાનો કાયદોને કુદરતનું ફરમાન, એમ માનવીઓની સાદી
અકલ સમજાવેછે.

ખીલડોંગ દુટી પડે, ગેલેરી નીચે આવે એવા તાલીઓના ગ-
મડાત વચ્ચે ફળુ લશ્કરી સાંતીથી સર્વેને ટીકતો ઉભો. જવાન્યા-
ઓએ ચાલુને ચાલુ આખી ગેલેરી ધમધમાવી મુકી.

આપણાં મગરર નાળંભાયને ચચરાટ બારી લાગ્યો હતો છતાં
અંદરખાનેથી તેવણુ ફળુનો ખડાદુરી અને બાહોશી વખાણ્યા વગર
રહી શક્યાં નહી.

પણ લીમજી શેઠ ? ક્યાં અને ક્યારે તેમને આ ચહેરો અને
કદી ન બૂલાય તેવી આંખો જોઈ હતી તેનાં ખ્યાલમાં સરખસર ઉ-
તરી ગયા હતા. હા અંતે યાદ આવ્યું. તે આગલી તમામ જીનાવ
તેની વજર સનમુખ આવી ઉભો. જ્યારે લીમજી માત્ર ચાર વરસ-
ની બાળઅવસ્થામાં હતો, ત્યારે તે પોતાનાં માતૃજી સાથે કેશમીર

થઈ ઈરાનની મુસાફરીએ ગયો હતો. તેનાં પોતાનાં મા અને લીમ-
જી શેઠ મુસાફરીનાં જખરાં શોખીન હતાં. એક દીવસ તેઓ "જૈન-
દરદ" નદીને કાંઠે ઉભાં હતાં તે વેળા નદીને કીનાર કંઈ અસાધા-
રણુ ગડખડ થતી હતી, તે કંઈ ધારતીનો વખત હોય તેમ લીમજી-
નાં મગજ ઉપર અચપણથી છવાઈ રહ્યું હતું. નદીમાં એક ઇરાણી
જવાન બચ્ચો અચબૂચ તણાઈ જતો હતો અને તેને ડુબતો બચા-
વવા કોઈથી હીમત કરતું નહતું. "અરે કોઈ આ જવાનને બચાવશે
તેને સો રૂપ્યા આપીશ." લવજી શેઠ આ દેખાવ જોઈ પુકારી ઉ-
ઠ્યા હતા. લીમજીના કાનમાં તેનાં મરહુમ બાપના આ સ્પદો ગોળા
હમણાં પણ વાગતા હતા. તેજ પહે કોઈએ માર્યો નદીમાં બૂરકો
અને શીણુરીણુ થતા ઉછલતા મોજાઓને એક હાથે દુર ઝટકાવી ક-
હાડતાં, ઉશકેર.યત્નાં પાણીના ધોધમાંથી રસતો કાઢતાં હાથ લંબાવી
તે આકારે પેલા ડુબતા જવાનને પોતાની બાથમાં ઝાલી લીધો. કી-
નારે આવી તે બહાદુર સખસે પેલા બેહોશ આદમીને લોકોની સન-
મુખ મેલ્યો, લવજી શેઠે કબુલેલા રૂપ્યા કહાડી આપવા તુરત પોતા-
ની ઠેળા જેંથી કહાડી પણ પેલા હીમતવાન સખસે તે નાણાં ન
કબુલતાં ત્યાંથી તોરમાંજ રસતો કાપ્યો. અને તે ચેહરે ! આહ !
લીમજી હવે માફ કરેછ કે તે ફળુ લશકરીનોજ ડુગડુ ચેહરો હતો.
વર્ષો ઉપર ઈરાનમાં જોયેલો બહાદુર શુરવીર નર તેજ આ હાલનો
મીલના સંચા ગોઠવનાર સખસ હતો, કદી ન બૂલાય તેવી એ તે-
નીજ આંખો હતી.

હવે લીમજી કોઠ ઉઠી ઉભા થયા, પ્લાટફોર્મ ઉપર તેવનનો દે-
ખાવ ફળુ આગળ શેર નજદીક બકરાં સમાનનો હતો, તેના હાથ

અને પગ મદોં મિશાલના મુસ્તકીમ અને મોટા હતા. પણ ઉપલાં બદનનું બેડોળપણું તેનો જીવ જાલી તાંખનારું હતું. લોકો આ લીમજી શેઠ માટે જાણતાં હતાં કે તે એક જગરો વાંચક શીલસુદ અને બધાં દીક્રો હતા, એટલે તેને તુરતજ જગ્યા કરી આપવામાં આવી.

તેને પોતાનાં નરમ સાંત ધીમા અવાજે શરૂ કર્યું જે તે ઠઠમાર હોત્તમાં દરેક ખુણે ખુણા તુલીક સંબલાતું. “ મ્હારા દોસ્તો, હમણા જે મુદરથે તમને સગજ આપીછે તે શીલસુરીને હું એક મલનો થઈ શકતો નથી. અમેરીકા જેવી બાઈગંધી આપણુ પારસીઓમાં કદી થઈ શકવાની નથી કારણુ આપણે કંઈ સ્વતંત્ર નથી, આપણે ધરિંન વતનથી આવેલા એક મુસાફર જેવાં છીએ, અને જીવાન ખીટીશોના અમલ હેઠળ સુખ શાંતીમાં વસ્યે છીએ, આપણી આવી હાલતમાં બાઈગંધી સ્થાપવી એ તો ખ્યાલજ વાહીયાત છે. ખુદખુદતાલાએ માનવ માનવમાં દરેક રાખ્યોછે, ન્હાનાં મોટાં ગરીબ તવંગર એ તેના પોતાની સરજત છે. એ શીલસુરીને કાણુ ના પાડી શકશે ? કુદરત પોતાની બક્ષેસમાં કદી એક સરખી નથી. જુવો મ્હારા દોસ્તો હું તમારી સનમુખ ઉભોછ, શું હું કુદરતની એક જગરી ખોડ ધરાવતો નથી ? માટે શું હું તે માટે ખોદાવંદ ઉપર દોપ નાંખું ? નહીં હું મારો બોળે સખુરીથો કમુલ રાખુંછ, અને તેમજ બાઈઓ તમારે તમારી ગરીબીનો બાર શાંતીથી ઉઠાવી લેવો જોઈએ.”

સાંબલનારાઓના આગલા ભાગે લીમજી શેઠના બોલવાંને તાલીઓથી વધાવી લીધું. હજુ લશકરી આ બધે વખત લીમજીના અહેસ તરફ દીકતો ખેસી રહ્યો, તેની આંખોમાં તુચ્છકાર અને હેઠ

ઊપર મરડાત જણાતો. પણ એકએક તેને ટોળાંમાં કંઈ ગડગડ થતી સંભલાઈ ને ગડગડમાં તેનું પોતાનું નામ તેમજ “ આગ ! ” નો નાશકારક ખેલ સંભળાતા લાગ્યો.

તેને તુરત પ્લાટફોર્મ ઉપરથી ઉતરી પડતાં પૂછ્યું.—“ શું છે દોસ્તો ? ” “ ઘોળી તળાવ, પાંચડીવાલાની ચેહલી ઉપર તમે રહોછ, નહીં સાહેબ ? ” એક પારસીએ પૂછ્યું.

“ હા ફળુએ કહ્યું.

“ પાંચડીવાલાની ચાહલી ઉપર આગ લાગીછ. ”

ફળુ આ સાંભલતાંજ ઘેઝાં આદમી મીશાલ ટોળાંમાંથી આંચકા મારતો દાદર તરફ ધસ્યો. “ મારા ખોદા. અને છેક ચોથે મારે બંધ ઝોરડામાં મહારી ખુચી ” તેને અચખુચ એક સખસને પીઠેથી ખભાં-માંથી ઝાલી ગોલ ફેરવી પોતાસામે ઉભો કીધો. “ આંચે આગની વાત શું ખરી છે ? ” તેને દમ ખેચી પુછ્યું. “ કાણુ એ ખબર લાયું ? ક્યારે ? ”

“ અરે પાંચજ મીનીટ થઈ, બધાં ટોળાંબંધ આદમીઓ જોવા ઉતરી પડ્યાંછ, પાંચડીવારાની ચાહલી ઉપરનો મોટો ભાગતો આજે અહીં બાપણુ સાંભલવા આવ્યો હતો અને—”

ફળુ વધારે સાંભલવા ઉભો રહ્યો નહીં આગની નાશકારક ખબર આખા હોલમાં પંથરાઈ રહી હતી અને દર્યાવના મોજ મીશાલ આદમીઓ દાદર ઉપરથી ઢુટી પડવાની ઉતાવલ કરવા લાગ્યાં.

પાંચડીવાલાની ચાહલી પાંચ માળની ત્રણ ગાળાની કંઈ ડન્-નોખંધ ભાડુત વસાવનારી હતી. ચોથા માળ ઉપરના બે ઝોરડાઓ ફળુએ ભાડે રાખ્યા હતા જ્યાં તે પોતાની ખુચી સાથે રહેતો હતો,

ન્યારે ત્રીજે માળનાં હાથ ડોસાં આ બાપ જેટીને રાંધી ખવારતાં હતાં. આ આહલીની પાછલી બ.રીઓ તરફથી હુકર બજાર દીસ્તું ન્યારે ફળુની ઉપલી બારોએથી દુરનો દયાંવ અને મરીન લાઇન્સ ઉપર ફરતી ટ્રેન દીસ્તી.

ફળુની આજની સભા ફકર ધાસની અને ગભરાટના યુમ બ-રાડમાં સમાપ્ત થઇ. આગની વાત પ્લાટફોર્મ ઉપર ગઇ અને લીમ-જી શેઠે જાણ્યું કે પેલો શ્રીસાદ્યો સમ્પત્તિ પોતાનાં બચાંની સલામતી માટે સભા છોડી હવા ઉપર ગોચા ઉડી ગયો હતો, આપણાં શેઠાણી નાનંભાય વટીક આ વાત સાંભળી દયા ખાવા પડ્યાં. “આવા એક ખડતલ રાખશ જેવામાંથી દયાની લાગણી હોયછ કેવું અજબ જેવું.” શેઠાણી બોલ્યાં. “રખે કામના જાણુને હાંણી પોહચે.”

“માએજી, જે તમે રજા આપોતો હું તમને ધર મોકલાવી આ આગતું શું પરીણામ આવેછ તે જોવા જાઉં.” લીમજીએ કહ્યું. પછી હું બાડેની ગાડીમાં ઘેર આવીશ.

“હું તમારી સાથે રેહવશ” જમશેદજી દમણીયા બોલ્યા. “જો-મમા હુંથી રહું?” હોમજીએ મળી લીધું.

“નહી હોમજી હું તુને ધોલીતલાબ્યાં ટાળાં વચ્ચે ફરવા દેવાની નથી ખજરદાર?” શેઠાણી પુકારી ઉઠ્યાં. “અને તું લીમજી શું આવા જંગલી ઝડુંની આદમીઓ વચ્ચે જવા માંગે છે?”

“એવન મારી સાથે સલામત છેજી.” જમશેદજીએ બાંહેધરી લીધી. “તમે હોમજીને ઘેર લઇ જાવો બાપ, હમે પાછલથી આવશું.”

નાનંભાયે ઘણી બહોંસ કીધી, પણ લીમજીએ હઠ મુકી નહી. તે પોતાની મા અને માઇને ગારી નજદીક લઇ ગયો. હોમજીનું

જાધું ધકધ્યાન બલતાં ઘરમાં બરાયું હતું. આગતો ખુંખો કાનના બ-
હેર ફાડતા અવાજ સાથે જોશજંધ કોટમાંથી ચાલી આવતો તેઓની
ગારી આગલથી પસાર થઈ ગયો ત્યારે તો તે ચટપટયા ન્હાના
પોચાંએ નાસીપાસીથી લગભગ રડવા માંડ્યું.

“જો માયજી જરા ગને જવા દેવો.” પણ નાજંગાય એક
બોલનાં હતાં તેવણ કંઈ પોતાના શેડીયા દીકરાને ધોભીતલાવની
વસ્તીમાં ભેલાવાદે ? તેવણ ગારીમાં બેસી હોમજીને ઘેર લઈ ગયાં
જ્યારે લીમજી અને જમશેદજીએ પાવડીવાલાની ચાલી તરફ ચલા-
વ્યું. ચાલીના એક ગાળાની તમામ બારીઓ અમીના બબૂકા ઓકતી
હતી, તેનો દેખાવ બહુજ ત્રાસદાયક હતો.

“ખુંખા આવવા આગમજ આગ પુઝકળ વધી ગએલી લાગેછ”
લીમજીએ કહ્યું.

“ખુંખાઓએ કયે દહાડે આપતી ધડીએ કામ બજાવ્યુંછ ?”
જમશેદજી ફફરીયા.

“એતો સાઈ થયું કે મધરાતે આગ લાગી નથી એટલે અંદર
વસનારાંઓ બધાં જીવતાં જાગતાં હશે, તેઓ પોતે પોતાને બ-
ચાવી લેશે.”

“પણ બચાંઓ ?” લીમજીએ દુખી ખ્યાલથી પુછ્યું. “બેદરકાર
માતાઓ ખરડીમાં ટાહેલું કંવા બેઠીઓ હશે અને ખીચારાં ભૂલ-
કાંઓ માળપર એકલાં હશે.”

અહીં તે લોકોએ ઝેહમત કરી ટાળામાંથી રસતો કહાવ્યો. લી-
મજીનું કેહવું ખરું હતું, તે માણસાઈ પુઝામાં ઢગલાજંધ બચાંઓ
જીવતાં સપડાયલાં હતાં. તેઓની માતાઓ ઘેલી દીવાની જેવી દોડતી

ફરતી ત્યારે એક મદ્દ કાઢનીખી મદ્દ માંગ્યા વીના બેઘડક તે બ-
લતી બાંધણીમાં યાહોમ ધસ્યો.

“ઓ કાઢ એને જીવોરે.” લોકોએ આંગણી ટાંકી ફળું કદાવર
બદન બતાવ્યું તે એક જીવ ઉપર આવેલા બેઘડા મીસાલ આ જા-
રીએથી પેલી જારીના કટેરાપર કુદતો ઉપરને ઉપર ચડતો ગયો;
પોતાનાં એથે માળે સુતેલાં જાલકને જચાવવા તે તપતાં બલત્રાં અને
ધુમરી આપનારા ધુમારા વચ્ચે ખીન દેહસત આગલ વધ્યો. લોકની
નજર ફળુ ઉપર ચોંહડી બેઠી હતી.

“હવે એકજ માળ વધારે રહ્યોછ.” કાઢ ટોળાંમાંથી બોલ્યું
એકજ વધારે ઉપલા કટેરાને ફૂદી પડવાને અજમાયસ જાકી રહી
હતી, પણ તે પેલા કટેરાને પકડે તે આગમજ તેનો સામેની નાશ
પામતી જારીએથી ધુંગા અને બલતાના મોટા મોજાએ ધસી આવી
તેને પોતાનાં ઇજીપ્શીયન જેવા શીલા અંધકાર પડખામાં ઘેરી લીધો,
તેજ પક્ષે જે જારીને અહીંંગી તે ઉભો હતો, તે કરરર છુસ સાથ
જમીન દોસ્ત થઇ ગઇ. લોકોનાં ટોળાંએ બયબીત શીકરોના કમકમાટ
છુટે એવા કલ્લા પુકારો કીધા, અને ફળુ લશકરીનું પેહલવાની તન
તે ત્રણ મજલાની ઉંચાઇથી તેઓની વચમાં તદન લીમજી શેઠના પગ
નજદીક પછઠાઇ પડ્યું.

કંઇ પણ મદ્દની ગરજ રહી હતી નહી. તે કેહવાતા ફેસાહ-
માની ગરદન બાગી ગઇ હતી. અફસોસ કે તે ખીયારો એક હાય
પણ માર્યો વગર તે કીરતાસ્ની હજુરમાં કુચ કરી ગયો.

મકરણ ચોથું.

જ્યારે તે ઉશકેરાયલું ટોળું ફળુ લશકરીની આસપાસ અફસોસ કરતું હતું અને તેઓ ડાકટરની સાહચર્યની અરજ કરતાં રડતાં એકઠાં મથ્યાં હતાં, ત્યારે બલાંદીલનો લીમણ પોતાનો કોટ કહારી નાખી તે બલતી બાંધણી ઉપર ચઢી ઉભો હતો, લોકોની અજ્ઞયખીનો પાર ન રહ્યો ફરેક બારીઓ ખખીને ખાખ થઇ ગઇ હતી, અને તેવાં મકાનમાં જવું એ મોહતને મલવા જવા બરાબર જણાતું હતું પણ લીમણ શેઠ હોઠ ટાપટ ખીડી પોતાના વીચારોમાં મજબુત જણાતો.

આનીગમ જમશેદજી દમણયાનું લોહી પાણી ઉડી ગયું, અરર, આતો કાંટાનું કટેસર થઇ ગયું તેવણુ લીમણને કંઈ કહે તે આગમજ તે કસરતખાજ ખઢાદર પણ બેડોલ જવાન ગોયા મહોતને બેટવાને ઉડી આ-લ્યો, ટોળાંએ જ્યારે લીમણની આ નાદાની કાં ગાંઘાઇ બરી અજમાયસ બોધ ત્યારે તેઓ દેહસ્તથી બંધાઇ ગયાં, પણ જ્યારે એક ફેસાદયાની બેટીને બચાવનાર દાખલ ખુદ “ પારખ કારટલના ” માલેક લીમણ શેઠને તેઓએ આલખ્યો, ત્યારે શું તેઓની અજ્ઞયખીનો પાર !

તેનું બેડોળ શરીર એક લોખંડી સભ્યા ઉપરથી ખીજા ઉપર ગોલાંટ ખાતું અને ત્યારેજ તેઓએ જણાયું કે આ દેખાઇતો ખૂંચો એક ખડો તાક્ષીમખાજ કસરતી હતો. ફળુ કરતાં જુદીજ રીતનો રસતો તેને લીધો હતો અને લગમગ હવાઈ કુદદા ગારી તે ખુંટી, દાંડ, મોખ, સલીયા જેવી આધારની ચીજો શોધી પકડતો અને તે ચોંકે માળની બારીએ આગાદ જઇ પુગ્યો કે નીચેનાં ટોળાંમાંથી ઉપકારના ઉમરાનો શુંગલાતો પોકાર સંભલાયો.

“ જલદી સીહડી ગોઠવો ! પડોસનાં છાપરાંપર ટેકાવો ! ”
ટોળાંમાંથી પુકારો ઉઠ્યા.

એક પછી એક હેજતથી ઠંડા મારી ગએલાં બચ્ચાંઓને પ-
ડોસનાં છાપરાં ઉપર ઉતારવામાં આવ્યાં; પણ શું તેઓને બચાવનાર
બહાદર જે મોહત સાથે હાથોહાથ લડ્યો હતો તે શું પોતે બચવા
માંગતો નહીં હતો ? લીમજી વધારે ઉડાણમાં તે બલતી બાંધગીમાં
ઉતર્યો હતો. લોકોની આંખો ઇતેજરીથી બારીએ ઠીચી ગઈ હતી.
અંતે ચોઠે માળે લીમજી શેઠનો આકાર પોતાના હાથમાં એક બાલક
સાથે આવી ઉભો, આ જીવલેણ બહુકામાંથી કેમ બચવું તેના ગોચા
તે એક પલ ખ્યાલ કરવા ઉભો.

જખરી ઇતેજરીની પાંચ દશ મીનીટ અને લીમજીશેઠ ફળુ
લશકરીની પાંચ વરપની બુચી સાથે લોકોનાં ટોળામાં સલામત
ઉતરી આવ્યો.

“ બોદા તમારો મહેરબાન, શેઠ. ” કેટલાક પારસીઓ ખરાં
જીભરથી બોલ્યા.

“ મરી જઈરે શેઠજી, તમે નહીં હોતે તો આ બચ્ચાંનું શું
થતે ? ” એક ડોસાંએ આવરણ લીધા. લીમજી શેઠની ચોપાસ હવે
એણું જમાવ થવા લાગ્યું. તેના બાળેલા લોકોએ ઝંઝરતા હાથો લઈ
કેટલાંકોએ પોતાની આંખમાં દાખ્યા. ગોચા માતબરો તરફનું તેઓનું
અતુન હવે નીકલી ગયું હતું “ શાખાશરે એ ધર્મી સકર્મી નર !
ખરેખરો કાઠ અમીરજીદો છે ” ધોબીતલાવના પારસીઓ બધા લી-
મજીશેઠ ઉપર શ્રીદા થઈ ગયા.

“ આપરે લીમજીબાઈ હું તો એવો બીહીધો બે હવે હું નાનંમાયને
શું જવાબ આપશ, પણ તમને વાગતો વળું હશે ? ” જમશેદજીએ

આમ કેહતાં લીમજીનાં બદન ઉપર હાથ ફેરવી જોયા.

“ નહીં કંઈ દમ જેવું નથી લાગું. ” લીમજી હવે ટોળાં તરફ ફર્યો. “ અરે દોસ્તો, એમાં એટલું બધું શું છે અલગત તમેામાંનાં કોઈની એતો કરી શકતે. ”

આ મુજબ લાયકી ગતાવી તેને પેલાં બાલક સહીત એક બાડેની ગાડી તરફ ચલાવ્યું. ફળુની બુચી તદ્દન શીકો ધુજતી પોતાના બચાવનારના હાથને વલગી પડી હતી. તેણીના બુચકલા ચેહરા ઉપર અસાધારણ મોટી કાલી આંખો હોવાથી તેણી ધણી વીચીત્ર લાગતી હતી. જમશેદજી દમણયા લીમજીની પૂઠે ચાલ્યા.

“ તું આ બચ્ચાંનું શું કરશે લીમજી ? કોઈ આશ્રમ ધરમાં મોકલાવશે કેની ? ” જમશેદજીએ પૂછ્યું.

“ એણી કોઈની એવાં બાડેનાં કે ધર્મનાં મકાનમાં જનાર નથી એતો મારાં પોતાનાં મકાનમાં આવશે. ” લીમજીએ કહ્યું.

“ ત્યારે તું ફળુ લશ્ચકરીની છોકરીને પારખ કાઢલમાં ” લખ જવા માંગેછ ? પણ નાનુંમાય તે માટે શું કહેશે ? હું જેવો હોંડતો એને અહીંનાં લોકોનેજ સોંપું. ”

“ મેં એને આગમાંથી બચાવીછ તે ચુલામાં નાખવા માટે નહીં, સમજીયા જમશેદજી બા એણી મારી પોતાની મત્તા છે. ”

આ વખતે તેઓ ગાડીમાં ગોઠવાઈ ચુક્યાં હતાં, લીમજીએ પોતાનો મરમ કોટ તે બચ્ચાંને ઓધામોં જે ખીચાઈ માત્ર એક કુરતાં અને સરવાલ ઉપર હતું. હવે ગારીએ ‘ પારખ કાઢલ’ના રસ્તો ધર્યો.

“ મારા બાવાજી કહાં છે ? ” પેલી બુચીએ રડતાં પૂછ્યું, લીમજીએ તેને ખોળાપર ઉઠાવી લીધી પણ તેની મમે એટલી સમજાવત

છતાં તે ખુચીએ ચાલુ પોતાના બાપની હાજરીને માંગ્યા કીધી. જ-
મશેદજી મનસે આ રરતી પીડા માટે ધુમ ફૂર્યા, ધોભીતલાવથી
મહાલક્ષ્મી પોંહચવાને જે ખારસો વખત નીકળી જતો તે અરસામાં
તેવને એક લાંબી ખેંચી કઢાડવાનો મનસુખો કીધેત્રો પણ પેલાં બ-
ચ્ચાંના ચાલુ બકબકારા અને ધીમાં ડચકાંથી તેવનનો વીચાર હવામાં
ઉડી ગયો.

આ બધો વખત લીમજીની આંખો આગલ મરહુમ ફળુનોજ
દેખાવ આવી ઉભો હતો, તે ફેસાદ્યો સખ્સ જે માતખરોને ધીકા-
રનાર હતો જે ખોદાને ગેરઈનસાફી ગાનનારો હતો તે બેલ બેલ-
તામાં માઢીનો ઢગ થઇ પડ્યો. ફળુને માન આપનાર અને તેના
વીચારોને મલતા થનાર ધણુ હતા, પણ તેના મોહત ઉપર રડનાર
તો માત્ર આ પાંચ વરષની નીરદોષ ભૂલકી-માત્ર આ બાલકીજ હતી.

ન્યારે ગાડી “પારખ કાસ્ટલ” જઈ પોંહચી ત્યારે રાતના દસ
વાબ્યાનો અમલ થવા આવ્યો હતો. દરીયાવનાં પાણી સાંત હતાં
અને પારખ કાસ્ટલની ભભૂકદાર રોશણીનો સોનેરી પડછયો તે
બીજોરી પાંણીને આફતાખી ઝલકાટ આપનો. ગાડી થોમતાંજ મહા-
લની સંગેમરમરની સીહડીએ નાજાંમાય અને હોમજી આવી ઉભાં.

“જમશેદજી સું થયું ? મેતો ધાર્યું કે તમે લોક પાછા ફરવા-
નાજ નહી ઉતા.” નાજાંમાય જરા ફરરીને બોલ્યાં “તમે કેવા ભુખા
થયા હશે.” પણ તેટલાં તેવનની નજર કાલા કાટમાં લપેટાયલા
પેલાં ન્હાના બચ્ચાં તરફ ખેંચાઈ કે તેવણુ ચોક્યાં.

“ઓ લીમજી આંચ કાણુ ?”

“પેલા પ્રીસાદયાની મોરી જમશેદજીએ ઉજરો કહ્યો આખા

રસ્તે રરી રરીને અરધી થઇ ગઇએ બસતી ચાહલીમાંથી તમારા બહાદુર બેટાએ એને બચાવી છે. નાનંગાચ તમેએ તમારા આવા નોબલ બેટા માટે મગર થવું જોઇએ. ”

“તે શું પેલા લશ્કરીની છોકરીને આગમાંથી બચાવી ?” નાનંગાએ અખચળીથી ફાટી જતા સાહદે લીમજીના મેસમાં લપટાયલા હાથ, અને બરેલા પોશાક તરફ જોતાં પુછ્યું. “પણ તે કેમ ?”

જમશેદજીએ ખરો હેવાલ આપ્યો. શેઠણી ગંભીર ચેહેરે બોલ્યાં “પારખ ખાનદાન સદાનું બહાદુર ગણાયલું છે.” અને અહીં નાનંગાએ લીમજીનાં ખર્ચાં ઉપર હાથ મેલી ટોંગાઇને તેનાં કપાલ ઉપર એક કીસ લીધી.

“લીમજી, એક ધોળીતણાબ્યાં ફેસાદયાનાં પોર્ચાને બચાવવા તે તારી સુનાં જેવી જીંદગી જોખમમાં નાખવી ન હતી. નાનંગાએ નરમીથી કહ્યું. “કાંય નહી ફળુએ પોતેજ પોતાનાં બચ્ચાંને બચાવ્યું ?”

“ તેને ખીચારાએ પોતાથી બનતું કર્યું, પણ તેમ કરવા જતાં તેને ખીચારાએ પોતાનો જીવન ખોલ્યો.” જમશેદજીએ કહ્યું.

“ ફળુ શીસાદયો મરી ગયો ?” નાનંગાએ દયાથી કમકમી પૂછ્યું.

“ હા માયજી, તે ખીચારો હવે આપણુ જેવાં માતખરો ઉપર બખાલા કહાડવાને જીવતો રહ્યો નથી અને આ તેનું નાચારેસ બાલક છે. ”

“પણ લીમજી તું એ છોકરીને અહીં શા વાસ્તે લાયો ? ત્યાંજ કાઢને તેવાંઓને ત્યાં સોંપી આવ્યેકની ! ”

“અરે મેંખી એમજ કહ્યુંતુરે પણ બલા આદમી સગજે કાઢ્યું ને ” જમશેદજીને કરકી લાગી હતી તેથી તેવન ખાણાનાં

બોરડા તરફ જોતાં નાંખતી કરવા માગી. ટેબલ તૈયાર હતી નાનંભાય સહ ચાંદીનો સેટ વાપડતાં જોતો ઝકઝકાટ, અને ખાણોનો બહેકાટ નાખનાં શીશરાંને ખુશાં કરતો.

“એક પાંચ વરસની તદન નાવારેસ ખુચીને કાણુને હસ્તક સોંપવી જોઈયે વાઈ !” લીમજીએ પુછ્યું.

“કાંય વળી કોઈની બરબાડુતને સોંપતે એ નાહલાં ધોબીતલા-બ્યાંનું અહીં શું કામ છે ?” નાનંભાય સુગમ ઉઠ્યાં.

“જ્યાં સુધી હું જીવશ ત્યાં સુધી આ બાલક પારકાંનું ઘેર જોશે નહીં,” લીમજી શેઠે ઠડાવથી જણાવ્યું. તેને ત્યાં ઉભેલા એક ખુર્ચી બજારથી રસતછ તરફ ફરી હુમેયું “રસતછ, શેઠાણીની કારબારણુ બચુંને મોંઠલ. માયજી હું તમારી બચુંને કંઈ કામ સોંપુ ?”

“તમુને ગમે તેમ કરો.” નાનંભાયે કાને હાથ મુક્યા. જમ-શેઠજીનું ધકંધ્યાન આ બધો વખત ખાણામાં બરાયલું હતું, તેવન તરેલા કટલેસનો સોહરમ ખેંચતાં તે ખુચી તરફ કડવા અણુગમાથી જોવા લાગ્યા કે તે જો એમ વચ્ચે ડુરી નીકલી નહતે તો તેવનનાં પેટની પુંજ શહર ચમ ચુકી હોતે.

બચું આસરે પાંત્રીસની ઉમરની સારા ખવાસની અને મેદ-નતુ દેખાવની હતી. તેણી નાનંભાયનું દરેક કામ કરતી, આજે હોકમ મહ્યાથી તેણી હસ્તી આવીને લીમજીશેઠની હાજરીમાં ઉભી.

“બચું, લીમજીશેઠ તારા હાથમાં આંય બચ્ચાંની સંભાલ મુ-કવા માગેછ.” નાનંભાય બોલ્યાં. “આજે રાતે તો તું એને તારાં બીજાણાંમાંજ સુવાડજે, પણ પહેલાં એને નહંવાડીને એનાં આપ બાલ બધા રેત્રી નાખ.”

“કાંય માયજી એ ખુચીને કંઈ સહીયડ ગોવરં નથી આયું!”
“ગમે તે હોય, પણ મને આંય ઝરી જેવાં લટીયાં જેવા
નહી ગમતાં.”

ખચુંના હાથમાં ખુચીને મુકવા જતાં પેલો ગરમ કોટ સરી પડ્યો અને સુફેદ સુરલાલ નીચેથી તે ખચ્યાનાં ઉંઘાડા પગ સર્વેને ખુલા દીસવા લાગ્યા.

“કેતું બદસુરત પોરું!” મોટે ઘેરનાં નાનુંભાય કમકમ્યાં.

“ચાલ ખચું લઇજી એને ખાણું તાહરે પરેજી.” જમશેદજીએ ઘેરના ધણી માફક હોકમ ચલાવ્યો.

તેઓ સર્વે હવે ખાણું ઉપર ગેહાં. ચીકીન રોસ્ટ અને બેજાના કટલેસ જમશેદજીને વીધેશ લાવતા દેખાયા, કારણ તેવન આજે ટેમલ ઉપર અડધી ડબ્બન પરોણાઓની ગરજ સારતા હતા ! તેથી ઉલટુંજી લીમજી આજની તેની અજાગ્યેજ ઝેહમત ઉપર વીચારમાં ખાણું ચંચેરયા કરતો હતો અને નાનુંભાયનો મીઝસ હાલમાં ઠેકાણું નહતો. ફળીનું ખચું લીમજીનાં હાથમાં જેતાંજ તેવનનું મગજ તપી આવ્યું હતું પણ “પારખ કાસ્ટલ ” ઉપર લીમજીની પુરેપુરી સત્તા હોવાથી તેવન પોતાની ખુલ્લી ખદગી બતાવી શકતાં નહી. આવી રીતે જ્યારે સૌ પોત પોતાનાં કાગમાં ગણગણ હતાં ત્યારે ટેબલને છેડે માસ્ટર હોમજી જેઠીના પદનો ધાણુ કહારતો હતો.

ધડિયાલમાં અગ્નીઆરની ટકોરી પડી. “અગ્નીયાર!” નાનુંભાય ઉઠી ઉભાં થયાં. “હોમજી તારેતો ત્યાસું સુષ જવું હતું, ચાલે સાહેબજી ” અને તેવન પેલા બે મહસ્યોને શેકહેન્ડ કરી પોતાના નાના દીકરાના ખમાં ઉપર લાડથી હાથ મુકી ખોરડાની

ખહાર નીકલ્યાં.

“ લીમજી ખરો ખહાદુર છે, હં ! મમાં. ” હોમજીએ પોતાની માને કહ્યું. “ શું એની હોંમત હોસે, અરે હું ઇચ્છું કે ખીજાં બધા આદમીઓ માફક એની પીઠ સીધી હોતે. ”

“ હું તો ઇચ્છું કે એનું બેજીનું સીધું હોતે. ” શેઠાણી બ-
ખાલ્યાં “ કે એ પેલાં શીસાદ્યાં પોચાને અહીં લાવતે નહી. ”

“ પણ એ બચ્ચાંનું શું કરશે ? એક મફતની રકુલમાં મુકશે કે
પાછું ઘોળીતલાવપરજ મોકલશે ? ”

પણ લીમજીશેઠે એ બે માહેલું એકબી કીધું નહી.

નાનંભાય ગમે એટલાં ખર્ચાં. ફર્યાં, ખીજાયાં, પુષ્કળ
નામરજી બતાવી અને તે ફ્રસાદ્યાનાં બચ્ચાંને તદ્દન તુચ્છકારી કહા-
યું, પણ લીમજીશેઠ એકના બે થયા નહી તેવન પોતાના વીચારમાં
મુસ્તકીમ રહ્યા.

“ નહીં માયજી, ગઈ રાતે ઘરે આવતાંજ મેં ગરીમાં નક્કી કી-
ધું કે હું ફળુ લશકરીની બુચીને મારી પોતાની દીકરી તરીકે પા-
લીને ઉધારસ, આનંથી એ મારી પોતાની કરી લીધેલી દીકરી છે.
હું કોઈ દહારોળી પરણવાને નથી કોમળી બચ્ચાંનાં પવીત્ર હોઠો
મને બાપનાં મીઠાં નામથી બોલાવશે નહી, પણ હું તેવાં નીરદોષ
બચ્ચાંનાં ખ્યાર માટે તરસું. તમે જાણોજ માયજી કે હું પૈસે પુર-
છતાં કેવી એકાંત જીંદગી બોગવું, હું સારો દહાડો લાયબેરીમાં
જીવું માટે મને એક નીરદોષ બચ્ચાંની મીઠી સોહબતની બધી જ-
ર છે. ” લીમજીએ નરમ દીલજીત સાહદે પોતાની દલીલ દર્શાવી. ”

“ પણ તુને બચ્ચું કરી લેવું હોય તો કોઈ-કેય બુન્ધાદનું લે ? ”

આ જંગલી દુકતાંથી તું જલદી કંટાળી જશે. એવાં એક અમળુ નજીસ પોચાંથી જલદીજ ધરાઈ જશે.” એ નાનંભાયની તકરાર હતી.

“ નહી હું એને આપણા ખરની કળવણી આપશ, ” લીમજીએ કહ્યું. “ માયજી મારે કહેવું જોઈએ કે છેલ્લાં મેં ડાક્ટર હોરમજશાહની સલાહ લીધી હતી ત્યારે તેવને મને કહ્યું કે મારી ગમે એવી ખેડોળ હાલત છતાં હું લાંબી ઉમર કહારસ. ”

લીમજીના આ ખોલવાથી નાનંભાયનો ચહેરો રૂ જોવા શીઝો મારી ગયો. સારાં નસીએ તેવન પોતાના સાવકા ખેડાથી દુર ખેડાં હતાં. જેને પોતાની સાવકીમાંના મોહડાં ઉપર ચઢેલા ફરફાર જોવા વીનાં આગળ ચલાવ્યું.

“ અને ત્યારે એક લાંબી જીંદગી પાસ કરતાં એક વહાણી ખેડીની હાજરીની મને ધણી ગરજ રહેશે. તેથીજ હું આ ખચ્ચાને મારાં તરીકે ઉધારવા માંગું છ કે મારી ખુઝર્ગી વખતે એ મને ધણી કામ આવે. ”

“ અને તારા પાછલા દીવસોની સગવડ માટે તું એક ફેસાવાની છોકરી તરફથી વક્ષી રાખેછ ? ” નાનંભાય ફર્યા. “ હલકાંએ વચ્ચે ઉધરેલી, ઝનુની લોહીની જંગલી છોકરી તરફથી ? ”

“ કળવણીની અસર ઉપર મને પક્ષો બરપો છે. એ ખચ્ચાનું કપાલ વિદ્વાનોનાં જેવું પોહણું છે, એની આંખ કેવી ચલકતી અને ચમ્પાક છે. ચાલતે દહાડે એજ ખચ્ચું ધણું ફેરવાઈ જશે. ”

“ તું સદા ખુશસુરતીનો વખાણનારને હું અજાણ થાઉં છ કે આવાં વાંદરાં જેવાં ખચ્ચાંએ તારું કેમ ધ્યાન ખેંચ્યુંછ ! ” તેવન હરેક રીતે તેનું જન ફેરવા માંગતાં હતાં.

“ માયજી, ગુસ્સે ના થાવો, હું એ મારા વીચારોથી કદીબી પાછો ફરનાર નથી. પણ તમને હું ખાત્રી આપું છ કે માફ એ બચ્ચું નમારા રસ્તા વચ્ચે આવશે નહી. તમેતો જાણુશોબી નહી કે તે આ મકાનમાં રેહજી, મારા ઓરડામાંની બાજુના બે ઓરડાઓ હું મારી બુચી માટે તૈયાર કરાવવા માંગુજી. હું એને માટે એક ચંચલ પારસી છોકરી રાખશ અને જ્યારે મને લાવશે ત્યારે હું મારી પાલકને મારા ઓરડામાં રમવા લઈ જઈશ, એટલે કોઈબી રીતે એ તમારી આડે આવી શકશે નહીં. ”

“ ચાલો ઠીક છે, આય તમારું મકાન છે લીમજીશેઠ, અને અહીં જે તમે ગમે એટલાં ઘોબીતલાબ્યાં પોર્ચાંઓને લાવી બરવા માંગતા હોવો તો મારેથી કંઈ તમારી સામે થવાવાનું નથી. ” નાનંગ-માય બખાલ્યાં.

“ હું ઇચ્છું છ કે એક એવોબી દહારો આવશે કે જ્યારે તમે મારી પાલક બેટીને ચાહતાં શીખશો. ”

‘ કદી નહીં લીમજી, એટલું તો ખાત્રીથી યાદ રાખજે કે બીજાં પાંચ વરષ નહીં જશે કે તુંજ આ તારી નવી મુર્ખાપથી પરતાશે. ”

“ તેનો હવે જોવાનું રહ્યુંછ. ” લીમજી હસ્યો, “ પણ માયજી, હું એમ પુછું કે તમારાં ધ્યાનમાં કોઈ સારી ખુશમીઝાઝી છોકરીછે? ”

“ હા, બચુની બત્રીજી છે તે સારી છે. ”

ઠીક ત્યારે તેને બોલાવશો ! ” નાનંગમાયે હાંક મારી, ધટતા હુકમો આપ્યા. તેવને મઠ સત પછીથી તે બચ્ચાંને જોયું હતું નહી. તે બુચી હાલ તુરતતો બચુના ઓરડામાં હતી, આ મહેલની બુંદમી તે ગરીબ બચ્ચાંને રૂચતી જણાતી નહી તે અમરનારડચકાં ખાઈ

ખોલતી. “ બાવાજી કહાં છે, મને બાવાજી પાસ લઇ જવો ” બસ આંબજ તેની મુખ્ય ફર્યાદ હતી અને લીમજી તેને કદીથી પાકરો જવાજ આપી શકતો નહીં.

“ મારા બાવાજી કહાં છે ? ”

“ તું તેવણુને કોઇ દહારો જોશે દીકરા. ” લીમજી તેણીને પટાવીને કેહતો.

“ કહારે ? આજે ? ” તેણીએ પુછ્યું.

“ નહીં દીકરી આજે નહીં, તેવનતો લાંબી મુશાકરીએ ગયા-છ, કોઇ દહારો આપરેથી ત્યાં જમ્યું, ત્યારે તું તેવનને જોશે. ”

“ ચાલો આપરે ત્યાં આજેજ જમ્યે. ”

“ નહીં, આજે નહીં જવાય. ” લીમજીએ લાચારીથી કહ્યું.

“ નહીં બસ આજેજ. ઓ મારા બાવાજી, અંહ ! અંહ ! અંહ !”, અને તે નીરદોષ બુલકું, લીમજીના ખોળાપરથી ઉતરી દરવાજા તરફ નહાડું.

લીમજીએ પાછલથી તેણીને ઉચકી લીધી. પોતાની ચલકતી કાલી આંખો લીમજીશેઠ તરફ ઉંચકી તેણીએ ખેચતાણ કરતાં પાછું કાકલુદીથી કહ્યું “ હું મારા બાવાજી પાસ જવા માંગુંછ. ”

એક પાં કલાક સુધી લીમજીએ તેને સમજાવી, તેટલાં તેણી કંઈક સાંત થવા પામી. લીમજી શેઠ તેને ગમવા લાયક લાગ્યા હોય તેમ તેણી હવે તેવનના ખોળા ઉપર ખેસી પોતાની તારા જેવી ચલકતી આંખોએ તેના ચહેરા ગમ ટીકવા માંડ્યું.

“ તારું નામ શું દીકરા ? ”

“ મારું નામ ખોરશેઢ. ”

“ ખોરશેઢ, કેવું સુંદર નામ. ”

“ હા મારા બાવાજી કહેતા હતા કે હું તેવનનો રોશણ્ય ખોર-
શેઢ હતી. ” તે નહાની બુચી અજમ જેવાં ડાપણ્યથી બોલી.

“ તું મારો રોશણ્ય ખોરશેઢ થશે ? તું મારાં આંચ મોટાં ઘેરમાં
રહી, મારી સાથે બાગમાં ને બોટમાં ફરવા આવશે ? ” લીમજીએ
સમજાવી.

તે નહાની બુલકીએ લીમજીનાં બોળા ઉપર ઉભી થઈ ટીંગા-
છને બારીની બહાર જોયું. સાંમેનો બોહોળો રૂપેરી દર્યાવ સૂગંધી
ઝાડપાનની મીઠી લીલા, અને મોટા જુરા ટેકડાઓ તરફ પોતાની ચા-
લાક અશમ પલકારામાં ફેરવી લઇ તેણી લીમજીશેઢ ગમ જોઇ બોલી
“ નહી, હું તમારી સાથે નહી રહેવાની હું તો મારા બાવાનીજ
સાથ રહેવશ. ”

આ બાલકીની ચીવટ વફાદારી ઉપર લીમજીએ સંતોષની
હાથ મારી તેને ઘણી સાંતીથી ખોરશેઢને સમજાવ્યું કે તેણીનાં પી-
તાની મુશાફરીનો કશો છેડો નહતો. વરષો સુધી તેઓનો મેલાપ બ-
નવા જોગ નહતો અને તે બધો વખત તેણી લીમજીશેઢને હસ્તક
રહેનાર હતી.

“ હવે હું તુંને મનુછ કે ? ” લીમજીએ તેને ગળે લગાડી પુ-
છ્યું, આ પછી બુચી ખોરશેઢ ઘણી ઝેહમતથી પોતાનાં ડચકાં અ-
ટકાઓ, ગોચા તેણીએજી લીમજીશેઢ માફક કંઈ ગજબુત ઠાવ કી-
ધો હોય તેમ હવે તેણી શાંત થઈ. બાગમાં ઉતરી તે શેઢમાં પો-
તાની પાલકને બોટમાં સેહલ કરાવી અને જ્યારે તેઓ કારટલમાં
પાછાં ફર્યા ત્યારે તે બાલકીના શીકા ગાત્રપર સેહજ ધુરખી આ-

વેલી જણાઈ.

તેજ બપોરે કારભારણુ બચુની બત્રીજી નજી લીમજીશેઠને મ-
લી. તેણીનો હસ્તો ચેહરો શેઠને તુરત પસંદ પયો, એટલે ખોરશેદની
સંભાલ માટે નજીમાઈ નક્કી થયાં.

લીમજીશેઠે હોકમ કીધો કે આજથી તેની પાલક બેટીને ઘર-
માં બધાંએ ખોરશેદ બાનુને નામે બોલાવવી, તેવો બચુની મદદથી
ખોરશેદ માટે બે ઓરડા તૈયાર કરાવ્યા અને તે નાજંગમાયના ઓર-
ડાથી બનતાં સુધી દુર રાખ્યા હતા. લીમજીશેઠે નજીને તરેહવાર
હોકમ આપ્યા પોતાની પાલકને કેરો ખોરાક આપવો કેમ રાખવી,
કેવાં કપડાં પહેડાવવાં વગેરે—

“ આજે બપોરે તું કપડાંની ખીંટી ગાટે મોતી કથ્યાણુને ત્યાં
જાજે ” શેઠે ગજવાંમાંથી નોટોના ટુકડા કઢાડી આપતાં કહ્યું “અને
મારી બુચીને લાયકના સરસ ફ્રોક ખરીદી લાવજે, બનતાં સુધી ખો-
રશેદબાનુને ખુશા બહુ અને ગોલાથી કે બદામી ફ્રોક પહેરાવજે. ”

બચુ જણી પછવારેજ ઉભી હતી તેણી અહીં વચ્ચે પુરાઈ.

“ પણ મકુંજે શેઠજી, આંબળીઆરાં છોડતાં કુરતાંપર ઉધરેલાં
બચ્ચાંને કથ્યાણુ મોતીને ત્યાંનાં મોઢા મદમ લોક જેવા ફરાક
કંઈ બાજે ! ”

“ આ છોટ કે ખાદીવાલાં કુરતાંતું બચ્ચું આજ પગીથી
“ પારખ કાસ્ટલ ” ના શેઠની બેટી છે, સમજી, મારા હોકમ પ્રમાણે
કરજે. ” લીમજીએ ફરજાઈથી કહ્યું.

“ વાઈ રે મઈ, મારી કહાં ના છે, પણ શેઠજી બદામીને ગોલા-
ખીસી જલદી મેળેક થઈ જશે, તેનાં થાને કંઈ શેલખાક બાદ રંમ

કે ઘેરા લીલો—

લીમજીએ કંટાલીને ભવાં ચહરાવ્યાં. “એને કીમ રંગનો આજે કેસ પેહાવજે અને ઇંચેજેના બચ્ચાં પેહરેછ તેવા રંગીન પટાળી ખાંધજે. મારી હાજરીમાં એને એક પોપટી જેવી બનાવી લાવજે.” અને લીમજીશેઠે બચુના હાથમાં સોની નોટ મુકી “શેઠાણીનો ખાસ દુકાનેજ જજે.”

“વાઈજી.” અને ખહાર નીકળી બચ્ચાંએ દાંત કહાડવા માંડ્યા. “ઓવ.ય જેવાં-કોટક, શેઠનું તો દહારે દહારે છેકજ જતું જાયેછ, મુવું ઉધારપગ્યું ધાભીતલાવ્યું દુકતું તે મદમ લોકના ફરાકમાં તે કેવું લાગશે. ઓજીયાં જુની આંખે નવાં કોટક જેવાં પરેછ.”

મકરણ પાંચમું.

તે દીવસે ફળુ લશ્કરીની લાસ ઉપર જુરી ભરાઈ ત્યારે લીમજીશેઠ હાજર હતા. તે મોટાં મકાનમાંથી દરેક જાન સલામત રહેવા પામ્યા હતા, જ્યારે માત્ર એજ પીલતન સપ્તે પોતાની બેટીને બચાવવા જતાં પોતાનો કાજમરો જાન ખોહયો હતો. ફળુની આગલી જીંદગીની શાહદત આપનાઈ કાઠ હતું નહીં. મરનારને એક પાડોસી દાખલ ત્યાં ઓલખનારાં અને ચાહનારાં ધણાં હતાં, પણ તેઓને તેની આગલી પાછલીની કશી ખબર નહોતી, લીમજીશેઠે મરનારની નહાની ખુચીને પાલક કરી લીધી હતી એ વાત પાલડીવાલાની ચાહલી વારાંઓએ જાણીને ધણાં ખુશી થયાં. લીમજીશેઠને ખર્ચે છેલ્લે ફળુને સેવટની આસ-

મધાહે પોંહચાડવામાં આવ્યો જે પાયદસ્તમાં ખુદ પારખ ઠાસ્ટલના માલેકે ભાગ લીધો.

વખત વહેતો ગયો. ન્હાની ખોરશેઠે પોતાના પીતા માટેના સવાલો હવે કંઈક પડતા નાખ્યા હતા. તેણી લીમજીશેઠની હાજરીમાં ધણી સુખી દેખાતી, તેણી લાયબ્રેરીમાં બેસી રહી રંગીન ચીત્રોની ચોપડીઓ ઉઠાવતી, અને તેણીને ધર્મપીતા પોતાનાં વાંચણમાંથી તેણી ઉપર ખુશાલીથી જોતો.

નજીની માવજત હેઠળ તેણી ઠીક ઉધરતી હતી, પણ આ કુમલાં બેજાંમાંથી એકજ વાત ખસ્તી નહતી. ગમે એવી ખુશ ખુશાલીમાં એકાએક તેણીનાં ચેહરા ઉપર વાદલ ચહડી આવતું તેણીની ચલકતી આંખોમાંથી આંખું ખરી પડતાં અને તેણી લીમજીશેઠના શુઠણ ઉપર હાથ મેળી પુછતી.

“ શું બાવાજી પાછા નહી આવવાના ?” અને લીમજી દુખથી ચોંકતો. ખરી વાત “ મોહત ” તે આ બાલક શું સમજે ?

પણ તેની સાધારણ બચ્ચાંઓ કરતાં ધણી ઠાવડી અને ચપ્પાક હતી. તેણી તરેહવાર જીગાસુ સવાલ પુછતી, “ પેલું કાંય ?” અને “ આ કેમ ?” એ દરેક બાળક ઉપર તેણીના સવાલ હતા. લીમજી જે એક વિદ્વાન જેવો પુસ્તકોનો ઉંડો અભ્યાસી હતો, તે બાળ વખત પોતાના માનીતા ટેનીસન કે શેરીડનને બાળુ મેળી આ બાળકનાં આતુર બેજાંમાંથી ઉપજતા વીચારોને સવાલોનો ખુલાસો આપતો.

ફળુ લશ્કરીએ પોતાની બાલકીને જે થોડું ધણું શીખવ્યું હતું તેણીની કુમલી વય તરફ જોતાં ધણુંજ હતું મરગારે તેણીને ધરાવ

અને ત્યાંના વતનીઓ માટે શીખવ્યું હતું જ્યાં તેણી ધણું જાણતી અને લીમજી તેણીની સમજ શક્તી ઉપર હેરાત રેહતો.

એ મીસાલ ફળુની ન્હાની યુચ્છી ખોરશેઠ એક મહીનો પારખ કાર્ટલમાં રહી પણ તેણીએ એકબી દીવસ નાનુંમાયને દીઠાં હતાં નહીં. શેઠાણીનો વીચાર હોમજીને કેમખીજની યુનીવર્સિટીમાં મોકલવાનો હતો અને તે માટે તેવન હોમીને લઘ લંડન સીધાં હતાં. મરહુમ લવજીશેઠની હૈયાતીમાં નાનુંમાય એવાર વેલાતની સફરે જઈ આવ્યાં હતાં એટલે આ ત્રીજવાર તેવનને કોઈ સાથીની અગત્ય નહતી.

પોતાના લાડકા દીકરાને લંડનમાં ઠર પાડ્યા પછી તેનાથી છુટું પડતાં શેઠાણીને બહુજ ભારી લાગ્યું તેણીએ હોમજી સાથે જન્મિયની વાતો ચલાવી.

“જોની દીકરા ! શેઠચા બાપના વડાખેટાઓનાં નસીબ હમૈશાં પૂંજેલાં હોયછ.” નાનુંમાય બોલ્યાં “જ્યારે ન્હાના દીકરાઓએ પોતાનાં ભેજાંના બળથી નામના મેળવવી જોઈએ. ખેટા તું એક ચીતે શીખજે, અને યુનીવર્સિટીમાંથી નામના મેળવી રાજદવારી સવાલોમાં આગેવાન ભાગ લેજે. મારી મુખ્ય હોંસ તુંને પાલોમૈટનો મેમ્બર થ-એલો જોવાની છે તું તારાં નસીબનો કારીગર બનજે.”

“માયજી.” હોમજી પોતાનાં માતાની લગોલગ આવી ધીમેથી બોલ્યો. “મને એટલી બધી ફકર જંગલ કે મહેનત કરવાની શું અગત છે ? ધણાંકે કેહછ કે હું દુક વખતમાં “પારખ કાર્ટલ” નો શેઠ થવા પામશ. બીચારા લીમજીની તખીયતનું કહાં ઠેકાણું છે, અને એ લાંબો વખત ટકે એમ લાગતું નથી.”

નાનુંમાયના હોઠો ફીક્ક મારી ગયા. “જે ક્યુછ એ તુંને પારખ

કાસ્ટલનો શેઠ થવાની આધાડી આપી હશે તે તારો દુખન છે” તેની કાવડી બાહોશ માએ કરડા અવાજે કહ્યું “યાદ રાખજો હોમજી, સીવીલ સરબ્યન ડાક્ટર હોરમજશાહે આપરા લોમજીને કહ્યું છે કે એ ઘણી મોટી ઉગર ભોગવશે.”

“હું એ સમજીને ઘણો ખુશી છું.” પેત્રો ખુશસુરત છોકરો ભોળામમાં બોલી ઉઠ્યો મારો લોમ ઘણો કદરદાન ભાષ છે પણ માયજી, હું જરૂરજ કેમચીજમાં નામનાં મેળવીશ. અરે તમારા હોમજીને તો પારસીઓમાં પહેલો સીનોયર રેંગલર થવા ગમેજી, કેમ ખુશી થયા કેની મમા ?”

આ તેઓની છેલ્લી મુલાકાત હતી. પોતાના ખુશસુરત બહાલા બેટાને ભેટતાં, આ માતાની આંખોમાં જીદાઈ કરતાં નાસીપાસીનાં આંસુઓ વધારે હતાં.

ડાક્ટર હોરમજશાહનાં મતથી તેવણની આશાઓ ધુર મક્કી ગઈ, તેવણ જાણતાં કે આવા વીચારો પાપી હતા પણ એક માતાનો પ્યાર સદા એકલપેટો હોયછે. તેવણ હોમજીને છોડી હિંદુસ્તાન પાછાં ફર્યા, પણ ત્યાં ન્હાની ખોરશેદ સાથે પાટલો કેમ ફાવશે ?

મકરણ છંડું.

બ્યારે નાજનંમાય હિંદુસ્તાન પાછાં ફર્યા ત્યારે અંપોલો જાંદર ઉપર લીમજી તેવણને લેવા આવ્યો હતો. તેવને પોતાના સાવકા બેટામાં ઘણો ફરફાર ભેળો તેના સદા શીક્ષા ગાલ ઉપર રતાસ અને ચેહરો હસ્તો હતો.

“ ડાક્ટર હોરમનજાહનું કેહવું ખરૂંજ ઠાસે ” તેવન મનસે
જાળડ્યાં. “ ગરીબ મારો હોગજી. ”

“ ઓહો લીમજી, કેમ કંઈ તમેતો હવે સતા માતા દીસોજી ? ”

“ હા માયજી, હું ખહારની કસરત ધણી લેઉંજી. ”

“ ઠીક ત્યારે તો ખહારની કસરત સદા લેવાની હું તમુને બ-
લામજી કહુંજી. ” અને અહીં તેવન તાણી તોડી દરયાં, ગારીમાં આ-
ખો વખત તેવન ચુપ હતાં, લીમજીની પાલક બેટી માટે કશા સ-
વાલ તેવને પુછ્યા નહી. જોકે જંગ કાસ્ટલ નજદીક આવતો તેમ
તેવન ખોરશેદનો ખ્યાલ વધતોજ કરતાં. તે પોરીને ખાતરજી લીમજી
ખહાર જાગમાં વધારે ફરતો હતો દરીયાવની સેહલ કરતો હતો અને
તેથીજ તે વધારે તંદરસ્ત અને સુખી જણાતો અને તેથી હોગજીનું
નસીજ શેઠાઈથી દુર થતું હતું. નસીજ સાથે લડવા જેવા નાનું-
માય બેવકુફ તો નહતાં પણ ફળુ લશ્કરીની છોકરીને ધીક્કારવાનો
તો તેવને મનસે પક્ષો કસદ કીધો હતો.

ખીજી સહવારે નાનુંમાય સાંમેનાં દરયાવની ખારી લેંહડી આ-
ખતાં ઉભાં હતાં તેટલાં તેવને દુરની ગોલાજની વાડીમાં બે આ-
કાર જોયા.

લીમજી અને તેની ખુચી બંને સાથે ફરતાં હતાં, ખોરશેદે સુ-
રેદ રેશમી ક્રોક પેહડ્યો હતો, કમરે ખુલા ગોલાખી રંગનો પટો હતો,
અને હાથમાં તાનું કુટતાં ગોલાજની કળીઓ હતી, લીમજી તેનાં
માથા ઉપર નરમીથી હાથ પસવારતો ચાલતો હતો. નાનુંમાય ચુ-
રસાની આંખે ધીક્કાર અને ખીજવાટથી તે જોતાં ઉભાં.

“ કેવું બેહુદું ! એક પારડી અબણ બીખારડી પોરી તે આ

“ પારખ કાસ્ટલ ” ના લીમજી શેઠની ખેડી ! અરે એ જરા મારી તરફ ફરેતો હું એનું કોહું જોઉં. ”

અડધા દલાક પછી ખોટમાં ફરી લીમજી અને ખોરશેદ ધરમાં આયાં. ખોરશેદ નમસ્કારપણે દોડતી એકલા અમાસી ઉપર આવી; સામાંજ નાજાંમાય ઉમાં હતાં તેવને નજદીક આવી તે બાલકોને ખાંખાંથી પકડી તેણીના નાખુક ચેહરા ઉપર પોતાની બારીક નજર ફેરવી.

“ નહી, ખોદાનો ઉપકાર કે એનામાં ખુશસુરતી જેવું જરાબી નથી. ” નાજાંમાય મનસે બોલ્યાં “ શીકો ચલ્યાં જેટલો ચેહરો તેની ઉપર આંચ આવી મોટી કાલી આંખનો ધુવડના ચેહરાનો ખ્યાલ આપેછ, ખ્યેર ! ચાલને દહાડે એ ખુશસુરત નીકસે તેવું તો નથી લાગતું પણ એ માય એની આંખ ! ”

અને ખરેખર નાજાંમાય પણ તે આંખ જોઈ હેસ્ત રહ્યાં. તે બાલકના ચેહરા ઉપર એક વિધવાંની આંખો હતી, નાજાંમાય ઉપરું અદેખાડના આવેશમાં બોલ્યાં ખરાં પણ તેવનને દીક્ષસે એટલું તો કમુલવાની ફરજ પડી કે કુલ દુન્યાંની ખુશસુરતીને ટકર મારે તેવી તે રોશબુ ઝમકતી સીતારા જેવી ચશમો હતી.

“ તાં નામ શુંરે ? ” તેવને કરડામથી પુછયું.

“ ખોરશેદ ” તેણીએ સાંતીથી ઉપર જોતાં કહ્યું. નાજાંમાયના શેઠાઈના તોરવંતા દેખાવ કે તેવનનાં બચાંના ચીઘાની બોયા તે બાલકને કશી તુંબા નહતી.

“ ખોરશેદ ? ” શેઠાણી હાથી હસ્યાં. “ લીમજી શેઠે તુંને એ નામ આપ્યું કે ? ”.

“ નહીં મારા બાવાજી મને ખોરશેઠ કેડતા હતા તમે જાણો છો તેવન કહ્યાં છે ? ” તે ખુચીએ અચખુચ નરમીથી પુછ્યું.

નાનંગમાય જવાબ આપવાની અણી ઉપર હતાં તેટલાં નજ-દીકમાંથી લીમજી શેઠ આવીને ઉભા. “ ઓહો તમે મારી ખોરશેઠ સાથે વાતે ઉભાં છો. ” તેવને ખુશ મીઝાએ કહ્યું “ જોઈ નજની સં-જાલ હેઠળ એ કેવી મજની ઉધરીછ. ”

“ નજએ જોઈએ તે કરતાં વધારે એનો મપકો કીધોછ. ” નાનંગમાય તે રેશમી ફ્રોક તન્ક તીસ્કારથી જોઈ બોલ્યાં.

“ ઓ એને તો હું મારી પરી બનાવવા માંગુછ. ચાલ દોર દીકરા, નાસ્તો લેવા જ અને પછી બપોરે મારી આગળ શીખવાની વખતે આવજો. ” લીમજીએ વાંકો વલી બહાણથી તે ભૂલકાને કીસ લીધી કે તે બચ્યું દોડ્યું.

લીમજીના વીચારો પાછા ફેરવવા એ સાંગા દર્યાવાનાં પાણીને પાછા હટાડવાં જોટલું મુશકેલ હતું તે નાનંગમાય જાણતાં હતાં.

લીમજીના શીક્ષક એક ખુઝરંગ પારસી હતા, તેને લીમજી ઉમ-રમાં આવ્યા પછીથી નાનંગમાય રૂબરૂ આપવા માંગતાં હતાં કારણ તે ખુદા મહસ્થની અસલ ચીજવટાઇ અને શીક્ષણથી તેવને રચતી હતી નહીં. પણ લીમજીએ પોતાના ઉસ્તાદ વીકાજી વિદ્વાનને પોતાને મકાનેજ રાખ્યા અને એ હજારનું તેવનનું વર્ષાણુ પણ ચાલુજ રહ્યું. ત્યારથી નાનંગમાયને પોતાના સાવકા બેટાના દૃઢ વિચારોનો અનુભવ મળ્યો હતો, તે વખતે લીમજીએ પોતાની મા સાથ તકસર કીધી હતી કે “ આસ ઉસ્તાદ વીકાજી મારી સાથે મારી જીંદગી તુલીક રહેશે, એવો પોતાની આખી જવાની પારખ કાઢતલામાં કહારીછ.

તો ખુદાનો પણ અહીંજ ખલાસ કરશે. ” અને ત્યારથીજ વીકાળ વિદ્વાન “ પારખ કાસ્ટલ ” માંજ ઠરીઠામ થયા હતા. તે ઉસનાદળી ચોપડીનો કીડો હતો આખો દીવસ લખતાં અને વાંચતાં તેવનનાં ખભાં વાંકાવળી જવાથી તેવન વગર ખુધે ખુધા હતા. તેવન ખીચારા એકમાર્ગી હતા વનસપતિ વિધાના તેવન ખાં હતા, અને એરીસટોટલનો પોઠો જમણમાં મારી તેવન ઝાડના છાંયામાં બેઠા બેઠા તરેહવાર રસાયણી પ્રયોગો ઉપર ભેળું અને કલમ કસતા. વનસપતિ વિધાની શોધવાળું તેવને એક પુસ્તક રચ્યું હતું પણ તે છપાવવાની તેવનની હોંમત થતી નહીં. તેવનનાં વક્તાં પાણી થયાં તે વખતે એકદમ આટલું નામાંકિત પુસ્તક બહાર પાડી હો હા કરી મુકી નામના મેળવવી એ તેવનની સાંત તંદુરસ્તીને માફક આવતું નહીં થઇ પડશે એવી તેમને ફકર હતી ! તેવા માનપાનના ભારથી દળાઇ જઇ નહીં હતા વહેણા મરી જાય એવી તેમને ધાસ્તી હતી ! તેથી તેવને તે પોતાનું મહાભારત પુસ્તક મેળી છાંડ્યું હતું કે મુલાબાદ પોતાનું નામ તો જગ-જાહેર થશે ! ખુદ એરીસટોટલની સંદેશમાંજ તેવનનું નામ વપડાશે ! ! અને તે ઉપરથી તો તેવનના ઓલખીતાઓએ તેવનને વીકાળ વિ-
દ્વાનનું નામ આપ્યું હતું.

તેવન “ પારખ કાસ્ટલ ” માં પોતાના ઓરડા તરફજ જાય એકલા રહેતા.

મગર રોઠાંણી નાજાંમાય સનમુખ તેવન કદી દેખાવ દેતા નહીં, કોઇવાર જ્યારે કોઇ કેળવાયલા મહસ્થો નાજાંમાયની ટેબલે ખાણું લેવા આવ્યા હોય ત્યારે રોઠાંણી ખાસ ધજન કરી વીકાળને ટેબલપર બોલાવતાં અને આજે હવે તેવને તેજ ખુઝર્ગ મહસ્થની સલાહ લેવા

ધારી, લીમજીનો વીચાર પેલાં પારકાં બાલક તરફથી ફેરવવા માટે તેવને વીકાજીને પોતાની પક્ષમાં લેવાને વાળખી વીચાર્યું. નાનુંભાય તુરત તે શીલસુદના ઓરડા તરફ ગયાં વીકાજી પોતાના હાથમાં એરીસટોટલનો પોઠો લઈ કપાલે કરચલો ચઢાવી હોઠે આંગણી ટેકવી ધીમે કદમે અગાસી ઉપર હેરીયું લેતા હતા ત્યાં નાનુંભાય આવી ચઢયાં.

“ ઓહો માસ્ટર, મેં છેલ્લાં તમને જોયા તે કરતાં તો તમે ઘણા તંદરોસ્ત દેખાવો છો. ” નાનુંભાયે વાતની શરૂઆત કીધી.

“ હાજી, બાઈસાહેબ તમારી મેહરબાનીથી સેવક હાલમાં બાગબગીચામાં લટાર ઝાઝી મારેછ, હું ને મારો એરીસટોટલનો પોઠો, અને લીમજી શેઠને તેવણીની—”

“ પેલી ન્હાની અમણ દુકતી. ” નાનુંભાય વચ્ચે ખોલી ઉઠ્યાં.

“ બાઈ સાહેબ મારા એરીસટોટલના કસમથી કહુંછ કે એ બુચી અસાધારણ ચંચલ છે, અમણ શું એ તો અફલ હુંશીયારીમાં બલા સોક્રેટીસને બાળુ બેસાડશે. મારો એરીસટોટલ મશલ આપી ગયોછ કે—”

“ હોસે તે છોકરી લુચ્છી પક્કી હોસે બચ્ચાંમાં જે લુચ્ચાઈ હોય તે ચાલાકી લાગે, અને ચાલને દહાડે એજ પકકાઈ આપણુ સર્વેને ભારી પડશે માટે વીકાજીભાઈ તમે લીમજીને સમજાવો તમારે ચલણુ એની ઉપર ધણું છે લીમજી કેવલ કે તમારો વણસપતિ વિધાનો પોઠો આંખાં હિંદુસ્થાનને ઉપ્યોગી થઈ પડી વળણાશે. ”

હાવજા વીકાજી બાઈ સાહેબની મુખ્ય મતલબ પામી જઈ મુઠમાં હસ્યા. બાઈએ ચલાચું “લીમજીતો બોળો છે એવા એક ફેસાદમાની લીકરી કરી લેતાં એ કેવી નામેસી ખેંચી લેછ તેનો એને કંઈ ખ્યાલ નથી, ચાલને દહારે સૌ કોઈ પોતાની જાતપરંજવાનાં એથી પો-

તાના જાપ જેવી લટખટ નીકળવાની, અને પછી તે “પારખ ખાન-
દાન” માટે ઝોછું ઝેળ લગાડનારૂં થઇ પડશે?”

“જાહ સાહેબ આ દુન્યામાં મને ખોદ પછીથી ખીજું કેળવણી
માટે માનજે, અને હું ખાત્રીથી કહી શકું છું કે કેળવણીથી આ બુચો
“પારખ ખાનદાનનું” નામ દીપાવશે. વળી ખીચારા એકાંત લીમજીને
કેટલું સુખ છે. નહીં, જાહજી, એ ગમ્યાનાં પાછલાં પરીણામ માટે
તમોએ અફસોસ કરવાની કશી અગત્ય નથી.”

નાજનંમાયે જોયું કે એ પાણીએ કંઇ તેવણના વાલ ચરે નહી
એટલે તેવણે ખઢાણાં કહાર્યાં. “મનેતો આજે ધણાં જનને મલવા
જવું છે આજો ત્યારે જને, સાહેબજી” અને નાજનંમાયે મરડાટમાં હોઠ
ઠરડી ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

જાલક ખોરશેદ આ બે વિદ્વાનોને હાથે કેની કેળવણી લેતી
હતી તેનો વીચાર કરવો સેહલ છે, તેણીનાં ન્હાનાં કુમલાં બેભાગાં
અસલ વિદ્વાનોની શીઝસુશી ગચપણથી ભરવામાં આવતી, અને
સાગટી રીતે તેણી એકથી અનેક બાષાઓ શીખતી, લીમજી શેઠ
કલાકો સુધી પોતાની ખોરશેદને લઇ લાયબેરીમાં બેસતા અને તે
ન્હાની છોડી અજગ ઉલટથી શીખતી, તેણીએ ગુજરાતીની સાથેજ
ઇંગ્રેજી વાંચવા માંડ્યું તે હવે ફારસી અક્ષરો ઉકેલવા માંડ્યા. તે-
ણીનામાં બધા ખુદરતી ચંચળ ગુણો હતા અને એક જાલકની ઉમ-
રમાં તે વિદ્વાનની સમજ શક્તી ધરાવતી. કોઇ વાર લીમજી તેણીની
આગલ પોતાની ઇચ્છાની મુસાફરીનો હેવાલ કેહતો અને તે કુદરતી
રચણાના દીલજીત ખ્યાલો મેળવી તેણી કાગલ ઉપર તેના ચીતારો
કોરતી. નહીં જોયલાં ખુલંદ પહાડો, ખીયાયાંન જંગલો, અને બયાનક

ગીચ ઝાડીના દેખાવો તેણી આમેહુજ પોતાનાં ભેંજમાંથી ચીત્રી કહાડતી. વીકાજી વિદ્વાન તે જોઇને હરખાઇ હરખાઇ જતા, લીમજીને મનસેતો તેની કડતી એકલવાઈ હાલતમાં તે જાલક ખરેખર તેનો રોશણુ ખોરશેઠજ હતો.

લીમજી શેઠ તેણી નજદીક યુરોપના જગ આશકાર કવીઓ, મહાન શીલસુદેશ કાગેલ ચીતારાઓ, અને જાહોસ લેખકોનું ખ્યાન કરતા અને તેણી તે સમ્રાટ ગંભીરાઈ અને સાંતીથી સાંભલી લઇ રસ સાથ જીજ સવાસો પુછતી. આ મુજબ આપણી વાર્તાની નાયક બાનુનાં કુમલાં ભેજમાં વિદ્વાતાનાં બી રૈપાયાં જતાં હતાં જે ઉપર ફળ હવે પછીથી આવનાર હતાં.

વિકાજી વિદ્વાન સહવારનાં જે કલાક ખોરશેઠને ઇંગ્રેજ અને ફારસી શીખવતા હતા, ગુજરાતી તેણીએ પુરું કર્યું હતું અને જાડીનો વખત તેણી લીમજી શેઠની જોડે જધા શીલસુદેશના પોદા ઉઠવાવવામાં કહારતી, આવી રીતે બુચી ખોરશેઠ હવે બાર વરસની ઉંધરતી ઉમરમાં આવી હતી.

આ જધા વખત તેણીનો મેલાપ નાનંમાય સાથે જનતાં લગી થયો હતો નહી. શેઠાંણી નજલાના દરદથી પીડાતાં હોવાથી મહાખેશ્વર માથેરાંન, ખંડાળા જેવાં પાહડી હવાવાલાં મઠકો ગમ કર્યા કરતાં. હોમજી કેમજરીજની પરીક્ષા પાસ કર્યા જાદ એકવાર પોતાની માતાને હિંદુસ્થાન મલવા આવ્યો હતો, અને ત્યારે બંને ભાઈઓ લાંબી મુદતે મથ્યા હતા. લીમજી પોતાની વીશાલ લાયબ્રેરીમાં પોતાની પાસક સાથ ખુશખુશાલ જીંદગી ભોગવતો હતો એ જોઇ લેવાને હોમજીને સેહલ હતું. અને આવી રીતે ફળુ લશકરીની બુચી તખામ સુખ ચેન અને

ઝાહોઝઝાલીમાં ઉતરતી જતી. તેણી ન્હાની હતી પણ પોતાની સ્થા-
લ્યેકનો દીવસ તેણીને ઘરાઘર યાદ હતો. “ ખોરદાદશાકને દહારે
મને પાંચમું વરષ બેહું હતું.” તેણીએ વરષોની વાત ઉપર લીમણ
શેઠને કહ્યું હતું, અને તે પ્રમાણેની ગણતરીએ આજે ખોરશેદે ધાર વ-
રષની ઉમર પુરી કીધી હતી.

એક દીવસ લીમણ શેઠે ધીરેથી નરમીથી ખોરશેદને તેણીના
બાપને લગતું પૂછ્યું. અને તેણીએ આંખોમાં ઝલઝલ્યાં સાથ કંઈ
બાગો દુટો હેવાલ કહ્યો. “ મારા બાવાજી કહેતાતા કે હું મોટાં આ-
લીશાન મકાનમાં જન્મી હતી, પણ તે અહીંથી ધણું ધણુંજ દુર છે
મારાં માયજી ધણુંજ ખુશ્સુરત હતાં અને તેવણને મોટી દોલત મ-
ળી બેઠતી હતી, પણ દુન્યામાં કોઈ મમાવાઓ કસાઈની છાતીના
હોયજ.” આ ચોકસ રુદ્દોએ તેણીનાં મગજ ઉપર જખરો છાપ બે-
સાડ્યો હતો, પણ લીમણને તેની કશી સમજ પડી નહી.

ફળુ લશકરીનાં બત્તી મગ્ગેલાં મકાનમાંથી એક ન્હાના દાગરા
સીવાય બીજી કશીયી મત્તા મલી હતી નહી જે ઉપર ફળુનું નામ
હતું. તેના પાડોસીઓએ તે દાગરો લીમણ શેઠને પોંદ્યતો કીધો
હતો, પણ તેમાંથી તેનાં ખાનદાનની બાતમી મલે એવું કશું હતું નહી.
સીવાય કે થોડાંક પારકી ખુશાનમાં લખાયલાં બત્તી મગ્ગેલાં કાગળ્યાં
અને એક સખી. તે સખી એક લાલ ચેહેરેના કદાવર તનના ફેંટાવાલા
મહસ્થની હતી, તેનો ચેહરો કરડો અને આંખો બાજ પક્ષીનાં જેવી
તીણી હતી, લીમણએ પોતાની બુચીને તે સખી માટે પુછ્યું. તેણીએ
સાંભો નમસ્વસ સવાઈ કયો. “એવણ કાણુ ? આટલા ચુરસાથી આપણી
તરફ કાંય બેએજ ?” એ મુજબ ખોરશેદનાં ખાનદાન માટે વધુ કશી

ખાતમી મેલવવી મુશકેલ માની લીમજી શેડે તે દાખડો બંધ કરી ઉપર “ખોરશેદની ગત્તા તેણીના આપતરફની” કરી લખી પોતાની તોળેરીમાં દાવો મેળ્યો.

મકરણ સાતમું.

આજે ખોરદાદશાળનો પવીત્ર રોજ હતો, ખોરશેદને આજે ખાર પુરાં થઇ તેરમું વર્ષ જેહું હતું. અરે ! તે યાદગાર વર્ષ જે યામદાદમાં ખાસ ખુશખી બર્ધુ, તેજ અફસોસ કે સાંજ પડતાં મ્હા ગાહેતમ-કારક નીવડ્યું હતું.

નાનંગાયતો પુણ્યામાં સીઝન ઝુમરતાં હતાં. બંડ રોડ ઉપરનો તેવણનો ખાસ ખાનગી બંગલો “હોમી હોલ” પનેતીનું ટાંકણું હોવાથી મેહમાનોથી ગાજી રહ્યોછે. હોમજી પણ માની સાથેજ હતો. આ છ વરષના અરસામાં હોમીએ છ મહીના પણ “પારખ કાર્ટલ” માં કહાડ્યા હતા નહીં અને છ જોલ પણ ખોરશેદ સાથે વાત કીધી હતી નહીં, તે નિરદોષ છોકરી તરફ તે પોતાની મા મીસાલજ સખ્ત હતો.

લીમજી અને તેની પાલક આજે જગરી ખુશીમાં હતાં, વી-કાજી માસટરે બરી યામદાદમાં ઉઠી પોતાના માનીતા એરીસટોટ-લના પોદાને આજે સગનવંતે દીવસે કંકુનો દીવો કીધો હતો ! આહ ! ખોરદાદશાળ જેવા મુગારક મોતેગર રોજ થોડાજ હોયછે. આજે મ્હાન પયમગમર અશો ઝર્યેસ્ત સાહેબનો પવીત્ર જન્મ થયો હતો; આજે ફતેહમદ ફરીદુને ઇરાનવેજનું નામીયું તાજ પોતાને માથે મેલી જીવંત-ગાર જીવંતને હમાવંદનાં કુવામાં કેદ કર્યો હતો, આજમા નેક રોજે કયાની

ટાળાનો પાકળદ ક્યપુશરો બાદશાહ ગાદીએ આવ્યો હતો, અને તેથી એ ઝેડાન આશકાર પતીત રોઝે હરખાઈને વીકાળએ પોતાના પોશાને કંકુનો ટીસો કીધો હતો. એવોળી એક દહાડો આવશે જ્યારે વિકાળ લેખકનો જાહેર ડોકો વાગશે. બલા બલાઓ તેવણની મુલાકાતમાં માન સમજશે; વગેરેના ખ્યાલો તે બુદ્ધાળનાં મગજમાં આવજ પાછા જોશમાં ઉભરી નીકળ્યા હતા કહોકે પોતાની કેતાબ માટે આ અહસ્થ અડધા ઘેલા બની ગયા હતા.

ખોરશેઠની આજની સ્થાલમેહ ઘણી ધામધુમથી ઉગારવાની લીમળશેઠે નક્કી કીધી હતી. સાંજે પારખ કાસ્ટલમાં ખાણું હતું અને જપોરે ન્હાનાં બચ્ચાંઓની પાર્ટી હતી.

“ પારખ કાસ્ટલ ”માં નારતાનો વખત નવ વાગ્યાનો હતો. આજે ટેબલ વિષેશ વાણાંઓથી લચલચ થતી હતી. સુગંધી ફુલ અને લીલાં પાંતરાઓથી ટેબલને ખુશનુમાં સીંગાર આપવામાં આવ્યો હતો. સેવ, દહી, મછી, મીઠાઈ, કેક. શરબત અને તરેહવાર ફળદ-બાદીના ત્યાં સગન જણાતા હતા. ખોરશેઠની નજર પોતાની પ્લેટ-માના દુધ જેવા નાપકીનની ઘડી ઉપર મુકેલાં એક સુંદર બનાવટના સાંકલી સાથનાં ઘડીયાલ ઉપર પડી કે તેણી ખુશાલીથી ઉઠી ઉભી થઈ. “ ઓ કેવું સુંદર ઘડીયાલ એ કોણનું છે ? ”

“ તાઈ છે દીકરા એની પાછલ તાઈ નામ મેં કોનાવ્યુંછ ” લીમળએ હેતથી કહ્યું “ માઈ, પોતાનું ઓ તમે કેવા બલા છેવો મને કંઈને કંઈ હમેશ અપાત્રોછ, વાદ એક જવાન બાનુ માશક મને ઘડીયાળ પેહડવાને મધ્યું, કેવું હેશાંન તમાઈ. ” ખોરશેઠ ખુશાલી અને ઉપકારથી લીમળ શેઠને ગળે વીટલાઈ વહાલથી બોલી.

“ હું એને ધણું ધણુંજ સંભાલીને રાખશ. ” અને અહીં તે. શીએ તે ધડીઆલની અંદરનો નીચલો લેખ વાંચ્યો, “ દીકરી ખોરશેઠને તેણીના ધર્મપીતા તરફથી, ખોરદાદશાળ ૧૮૯૧. ”

આ વાંચતાં તેણીના હરખનો પાર રહ્યો નહીં.

નાસ્તા પછી તેઓ લાંબી ડ્રાઇવે જનાર હતાં. વરલીના પાણીથી છેક સાંટાકુઝ તુલીક તેઓ પોતાની ગારીમાંજ ફરી આવનાર હતાં. લીમળ શેઠે એક યુરોપીયન કમીસ્તરનો ઘોડાની જોડી નવી તુસ્તનીજ ખરીદેલી હતી તે આજે પોતાની મેલ કોચમાં જોડવાનો તેવને હોકા આપ્યો. આ ઘોડા બહુજ તુફાની ઝતુની અને ઉતાવળ્યા હતા. દેખાવે કાલા શીહા ચક્રકતા સુવાત્રી ચામડીનાં તીખા અને સડક ધગધગાવી મુકે તેવા તેજ હતા. પણ આ ઘોડાઓના વેચનારે તેઓની નીમકહલાલી માટે ધણું ઉંચું ગત આપ્યું હતું.

ખોરશેઠ, પોતાનાં નવી ફેશીનના રેશમી ડ્રેસમાં સજ્જ થઇ ખુશખુશાલ પોતાના વાલીની બાજુમાં આગલી સીટ ઉપર બેઠી હતી. લીમળ શેઠ પોતે અચ્છા હાંકનાર હતા અને તેવન પોતાની મેલ કોચમાં ખોરશેઠને પોતાની બાજુમાં લઇ આગલી સીટ ઉપર બેઠા હતા. અને પાછળ વીકાજ અને ઘોડાવાલો સામસામે બેઠા હતા. ગાડીએ લીલાં મેદાનોમાંથી આગલ રસ્તો કાપ્યો. ઘોડાઓ પાણીના રેલા સમાન જતા હતા જે ઉપરથી લીમળ શેઠને લાગ્યું કે તેઓ તદ્દન તામ્બ હતા.

“ કેવા ઉનાવલમાં અને સીધી મરોરદાર ચાલે જાયજ. ” ખોરશેઠ વખાણથી બોલી. “ એ બંનેનાં નામ શું રાખશે ? ”

એકનું નામ હીરા અને બીજાનું નામ માણેક. લીમળએ હસીને કહ્યું.

તેઓએ ત્રણએક માઇલની મુસાફરી કીધી હતી. ચોપાસ લી-
લાં લહેર નાનાંમાં તરતાં કમલ પુલ, અને અણાજના હથોપુર ઉંચા
લીલાં ડાંખલાઓનો દીવપસંદ દેખાવ જોતાં તેઓ આગત વધ્યાં.

સોએકવાર દુર જવા પછી ગાડીએ ઢલાણનો રસ્તો પકડ્યો તે-
ટનાં અચમ્બુચ સાંમેના લોખંડી પાટા ઉપરથી એક માલ ગાડી ત્તા-
થનું એન્જન જોસખંધ પોતાને ધારેલે ઠેકાણે જવા છુટ્યું તેના કાન-
ના બેહર ફાડી નાંખનારા અવાજોથી ઘોડાઓ ચોંક્યા, અને લીમજી
શેઠનો કામુ લગામ ઉપર ઢીસો થઈ ગયો. ઘોડાવાલાએ પાછળથી
ઉભો થઈ ઘોડાઓને થોભાવવાના રાખેતાના અવાજે કર્યા પણ ફેક-
ટ. ઘોડાઓ તો ઘેના હાથીની માફક તે ઢલાણ જગ્યા ઉપરથી ધ-
સવા લાગ્યા.

“ જોદાને ખાતર મજમુન પકડીને જોસજે, ખોરશેઠ. ”

લીમજી શેઠના હોડો તદન શીકા મારી ગયા હતા, તેવો હવે
પાછલ જેઠેલાંઓને કહ્યું.

“ વીકાજી, ગમે તે થાય પણ જેસી રેહજો, અરે રામા, ખોર-
શેઠ જાનુને પાછલથો પકડી રાખ. ”

ખોરશેઠે ગમરાટથી લીમજી શેઠનો ચેકરો જોઈ પુછ્યું. “ શું
આપણે જાણાં મરી જઈશું ? ”

“ મારો લાડકો, આપણે તે ઠેરઠેગારના હાથમાં હોયે. ” તેને
જવાબ વાલ્યો, જે રસ્તો સપાટ હતો, તો લીમજી શેઠ જોવા અચ્છા
કાળેજી હાંકનારના કામુમાં ઘોડા આત્યાર સુધીતો આવી ગયા હતા
પણ ઢલાણ હોવાથી ઘોડાઓનો આંખ મીચીને ધુલ મટાડામાં સર-
તાજ ગયા એકાએક ભયંકર મોટા અવાજ સહીત ગાડીનો પોલ દુટ્ટી

ગયો અને ઘોડાઓ પોતા સાથે ગાડીનો ભાર વસરતા નીચે ડુટી પડીયા.

ઓ આદત !

ખોરશેઠની રોશણ આંખો ઉપર અંધકારનો પરો ફરી વળ્યો. તેની સ્થાલમેહની ભરખપોર સત્રીના શીલા અંધકારમાં પુરો થઇ.

દુન્યાઈ હસ્તીની બેદારી પછીથી ખોરશેઠ એક બચકર સ્વપનો જેવી હાલતમાં પડી દીવસો સુધી તેણી વગર સુદીએ તરેહવાર બકાકારો કરતી બીજાણે પડી રહી તેણીની સારવારમાં રાતોદીન નજી બાબુમાંજ હતી. અંતે એક દીવસ ખોરશેઠ પોતાની આ લાંબી બેદારીમાંથી એક ડચકડું ખાઈ જતી ઉઠી.

સાંમેની બારીએથી સૂર્યનું તેજ કીરણ તેણીના ઓરડામાં પ્રકાશ નાંખતું હતું. “ શું આજે માઈ વર્ષ છે ? ” તેણીએ નજીના અવાજે પુછ્યું. “ હમે સાંટાકુઝ કાંય નહી ગયાં ? ” અહીં તેણીએ બીજાણાં ઉપર ઉઠી બેસતાં પુછ્યું. “ માઈ ધડીયાલ કહાં છે ? ”

“ અહીંજે જુવો આ રથું ” નજી તુરત ટેબલ ઉપરથી ધડીયાલ ઉંચકી આગળ આવી ખોરશેઠે તે પોતાના દુન્યાઈ પડી ગયેલા હાથોમાં લીધું ધડીયાલમાં પોણાગારનો પેત્રોજ કમળખત વખત હતો. તેણીએ તે કાન આગળ ધરી જોયું.

“ આંય ધડીયાલનો બંધ છે, એ પોણાગારે કમ બંધ થયું ? ” નજીની આંખમાંથી ધોધબંધ આંસુ વેહવા લાગ્યાં.

“ તું રહેજ કાંય નજી ? ”

“ નહીં બાપ, હવે તમે પોકરી જવો ઝાકટરનો હોકમ છે કે સમારી સાથે કોઈએ વાત નહીં કરવી. ”

“ હું સુત્રા માંગતી નથી મને તૈયાર કર, આજે માઈ વરસ છે તે લીમજી શેઠે મારે માટે સુનેરી તાસનો ડ્રેસ તૈયાર કરાવ્યો છે તે લઈઆવ. હું શું ઉઘર્ષ ગેમ્તી ? ” ખોરશેદે પુછ્યું, નજની આંખોમાંથી આ બધો વખત બેશુમાર આંખોનો ખરતાં હતાં. “ કાંય નજ તું સાંભળતી નથી ? આજે માઈ વર્ષ છે તે લીમજીશેઠ મારી વાટ જોતા હશે. ”

“ અરેરે મારાં ખોરશેદજાનું, તમારા વર્ષને તો દશ દીવસ વીટી ગયા. ”

“ ત્યારે હું શું સીક હતી ? ”

“ હા, પેહલા બે દહાડાનો ધણી ધાસ્તી રખાતીતી પણ પાયદસ્ત પછીથી તમુને તાપ ચહરીતી. ”

“ પાયદસ્ત ? ” ખોરશેદ અપકીને ખીજાણમાં હઠી બેઠી “ પાયદસ્ત કોણની ! ”

નજએ જોયું કે સજ્જડ કાચુ કપાયું. ખોરશેદનો ચેહરો શીઝે આદર જોવો મારી ગયો હતો અને કપાલ ઉપર પરસેવો ફુટી નીકળ્યો હતો.

“ સુધ જાવો ખુચીમાય તમારેથી વાત નહોં કરાય. ” નજ તેણીને પટાવવા લાગી, પણ તેથી તે બાતકી ઉપર અસર થઇ નહોં.

“ જોલ નજ, કોમ મરીતો નથી મયું કેની ? ખીચારા ખુઝર્ગ વીકાજને કશી અલવલતો નથી આવીની ? ” તેણીએ સવાલ જોરી રાખ્યા.

“ નહોં બાપ પણ તમે પરી ગીયાતાં અને તમુને સખત વાગ્યું. ”

એક તીણી ચીચયારી બચંકર ખ્યાલની હેમતભરી ફુપી કીક-

યારી તે નાશુક નાતવાન યાજ્ઞાન્ન મુખમાંથી બહાર પડી. આહ ! હ-
મણાંજ છેક તેણીને વરસના દહાડાનો પેત્રો ભયભીત અકસ્માત યા-
દ આવ્યો. તે હાડ ધુળવનાર જીવ સડોસટની ધડી તેણીની નજર
સનમુખ ત્રાસદાયક ભવિષ્ય ચીતરતી આવી ઉભી.

“ જો પેલા ધોરાજો ! ” તેણી તનગદન કમકમતાં બોલી
“ લીમજીશેઠ કહાં છે ? તેવન સલામત છે કેની ? જ નજી, બોલા-
વ તેવનને જન્નદી હું પપાને જોવા માંગુ છ દોડ. ”

તેણીની કાલી આંખો ધમરાટથી ગોયા ફાટી ગઇ હતી તે ન્હા-
ના દુગ્ધલા પડેલા શીઝા ચેહરા ઉપર તે આંખો કંઈ અજ્ઞાન જેવી
લાગતી, આ દસ દીવસની ગાંઢગીમાં ખોરશેદે પોતાની તમામ તંદ-
રસ્તી ખોલી હતી તોયી તેણી નજીની પકડમાંથી ઝેડમત કરી પી-
છાણેથી ઉતરી જવાની અનુની ખેંચતાણ કરવા લાગી “ લીમજીશેઠને
બોલાવ, જો નજી, મને પપા પાસ જવાદે. ”

“ લીમજી શેઠ બહાર ગયાછ, ગાઇ. ” નજીને ધમરાટમાં જે સુ-
જીયું તે તેણીએ કહ્યું ખોરશેદ તદન આજેજ થઇ પીછાણે દુડીપડી.

“ તેવન ક્યારે પાછા આવશે ? ” અને આખી રાત તેજ
અકળકારમાં તે ન્હાની યાનુએ બેચેન વખત પસાર કીધી.

મકરણ આઠમું.

ખીજ સહવારે હોરમજશાહ ડાક્ટર રાબેતા મુજબ તેણીને
જોવા આવ્યા. “ અહીં આવ નજીગાઇ, તં કંઈ આંધ યુચીને કહ્યું
કે ? ” તેવને ગંભીરાઇથી પુછ્યું નજીએ ગાન્યું કે ડાક્ટર જાદુગર

હોવા જોઇયે ! એટલે તેણીએ ખરો ખુલાસો કરી દીધો.

“ ખોરશેદજીનું લીમજીશેઠને જોવા કાલે ધણું ઉશ્કેરાઈ ગયાં હતાં. ”

“ મરીમ જીયારી એની સુખની સહવાર હવે પુરી થઈ. ”
ડાક્ટરે મનસે અફસોસ કીધો. “ નજીબાદ એને દર કલાકે આંધ દવા પાજો અને કામ પરતો રાતે જાગતી બેસજો તાપ જો એથીજી વધી તો ધાસ્તીબરુ કામ છે. ” ડાક્ટર હોકમ ફરમાવી ગયા.

એક જીવજન માંદગીમાંથી આ જાલક ખોરશેદ પસાર થઈ, નજીએ રાતોદીન તેણીની માવજત કીધી અંતે એક દહાડો ખોરશેદનાં ભારી પોપચાં તેણીની આંખપરથી ખસ્યાં. વખત બપોરનાં ત્રણનો હોવાથી નજી નીચે ચાહ પીવા ગઈ હતી, ઝોરડો ખાલી હતો, પોતાનાં તમ્મર આવતાં મગજને હાથનો ટેકો આપી ખોરશેદ ઉઠીને ખીંછાણું ઉપર બેઠી. હા આંધ તેણીનોજ ઝોરડો હતો.

ફરવાજો અડધો ખુલ્લો હતો, અને તેની પાસેના ઝોરડામાં થતી વાતચીતનો અવાજ તેણીને કાને પડ્યો.

“ હવે માયજી, તમે એને કેઠે મોકલી દેશો કેની ? ” એક મોટા ખુલા મર્દના અવાજે પુછ્યું. તે હલક કંઈક અંશે પોતાના ધર્મપીતાને મલતો આવતો તેજીને લાગ્યો.

“ નહી હું એને અહીંજ રાખશ જીયારા લીમજીની પત્ની યાદમાં હું ધાઈછ કે મારે એને અહીંજ રાખવી જોઇયે. પણ લીમજીની માફક એ છોકરીને ઉધારવામાં હું સુલ કરશ નહી, જેમ નોકરોનાં બચ્ચાં ઉછરે તેમ એને હું રાખસ આગલ ચાલતાં પાંચે દહાડે પોતાની કમાઈ કરી શકે તેવી રીતે હું એને કામ કરવા લગાડશ. ”

આ બીજે અમલ ખોરશેઠે બરાબર પીઠાણુયો. એ તેજ શે-
ઠાણુનો કરડો સખ અવાજ હતો કે જેવણુ જ્યારેથી તેણીને આગમાં
કે અગાસી ઉપર મલતાં ત્યારે તેણીની તરફ જવાનો ચીલો ચહ-
ાવી જોતાં.

“ પણ તેને પહેલાં સુખમાં રાખ્યા પછીથી આંચતો ભારી પરી
જશે. ” પેલા જવાનનો અવાજ આવ્યો.

“ તે તો લીમણની જુલ હતી, ભારી નહી. ” નાનંગાએ પો-
તાના બેટા હોમણને કહ્યું. તેઓ બંને જણ ખોરશેઠની પડોશના
ઝોરડામાં હમનાં વાતે બેઠાં હતાં.

“ પણ માયજી, જેમ લીમણએ એ પીડા હોરી લીધી તેમ તમે
શું કામ કરોજ ? દ્રણ શીસાવાની સંદનાં જે હશે તે એને પાક્કી
લેશે. ” હોમણએ પોતાની તાજી કુટતી મુઠ્ઠા મરોડતાં કહ્યું.

“ નહી હું એને અહીંજ રાખી જતાવવા માંગુજ કે તેણીની
જીંદગી નોકરને બરની છે તેણીનું બચપણ હું જુઝાવશ. તેણી તદન
એક નાવારેસ છે એમ હું તેણીના મગજ ઉપર ઠસાવસ.

“ તદન એક નાવારેસ ? ” ખોરશેઠ દબાતે સાહદે બોલી. “ આ
લીમણ શેઠ કહ્યાં છે ? લીમણ શેઠ ! ” તેણીએ ધીમા નખલા અવાજે
પુકાર માર્યો.

દરવાજા આગલ આ પળે હોમણ આવ્યો તેનો ગુલામી એકરો
અને મગરર તુંડ દેખાવની આંખો ખોરશેઠની નજરે પડી તેટલાં
શેઠાણી નાનંગાએ હોમણને બાબુ કરી તોરથી ઝોરડામાં દાખલ થયાં,

“ તું જગેજ કે છોકરી ? ” નાનંગાએ ઠરસાથી પુછ્યું.

“ મહેરણાની કરીને લીમણ શેઠને કહો કે મારી પાસે આવે. ”

તે ગરીબ છોકરી નરમીથી બોલી.

“તુંને લીમજી શેઠ સાથ શું કામ છે? સુષ જ છોકરી હજી ઉઠી બેસવાની તારામાં શક્તી નથી, હું નજીને તારી આગલ મોકલાઉં.”

“નહી, નહી મને કાંઈ જોઈતું નથી મને ફક્ત લીમજી શેઠ જોઈએ છું તેવનને હવે જોવશ નહી તો ઘેલી થઈ જવશ.”

નાજંગાચ તે ખીંછાણાંની નજદીક ખુરશી ખેંચી બેઠાં તેવણને કરડો દેખાવ આ નાચાર બાલકીને ઘણો હેમતાવનારો હતો. માથાંથી તે પગસુન્ની કાલા શોગના પોશાકમાં તેવણ સજ્જ થયાં હતાં.

“તું તારા પાલનદારને હવે જોઈ શકશે નહીં” શેઠાણીએ સત્તાથી ચલાવ્યું. “લીમજી શેઠને તું હવે પછીથી કદીખી જોવા પામશે નહી, તેને જગ્યે હવે મારો દીકરો હોગજી શેઠ થયો.”

ગગન ચક્રમ કરી નાંખે તેવી એક તીણી કીકયારી મેલી, દુખથી વળ ખાધ તેણી ખીંછાણામાં ઉઘે મસ્તક ટુટી પડી. વીજળીક ઝડપે તેણીને નજીના પેદા બોલો આદ આબ્યા. અને ત્યારે પાંચદસ્ત તો તેણીના ધર્મપીતાની હતી.

“કમનસીબ છોકરી, પેદા બચંકર અકસ્માતમાં તારો મુરંજી મરણ પામ્યો જ્યારે તું સેહજમાંજ મોહતમાંથી ખચીછ. હાલ તુરત તુંને એ જોટ ધણી કડવી લાગશે પણ તારા બવીણ્ય માટે તો ઓરખી બહેતર થયું. મારા સાવકા છોકરાની મુરખાઈ આગળ આત્મતાં તુંને બારી પડે, તારો પાછને દહાડે નાશ થને.

આ નહાની વાણીનો એક સ્પષ્ટ ખોરશેઠ સાંભળ્યો હતો નહી, તેણી ખીંછાણાંમાં માથું પટકી બેઝટકાવ આબુંબોનો દર્શાવ

ખાલી કરતી હતી.

મરણ પામ્યા ! ઓ તેમ બનેજ કેમ ? કેટલી વખત લીમણ શેઠે તેણીને ખ્યાલ આપ્યા હતા કે તેવનની બુઝર્મ ઉમરમાં ખોરશેદ તેવનનાં ઘડપણની લાકરી તેવનની ઝાંખી આંખની રોશણી દાખલ તેવનને સુખી કરશે.

શું હવે તેણીનાં માથાં ઉપર હાથ મેળા આશીષ દેનાર કોઈ રહ્યું હતું નહીં ?

“ ઓ મારા બચાવ કરનારા ફરેસ્તા ! મને જીવલેણ મોહતમાંથી ઉગારનાર ! મારા પીતાજી ! ઓ ખોદા મને પણ તેરી લે; હવે મને જીવવું ફાકટ છે. ” અને તદન લાચાર લાઇલાજ નાતવાન હાલતમાં તે ગરીબ નીરાધાર નાવારસ છોડીએ બેહોશીમાં પોતાનું સર પી-છાંચાંમાં પટકી નાખ્યું.

મકરણ નવમું.

ખુશનુમાં વરયાદની વૃદ્ધીના આઝાદી બર્મ ફળદ્રુપ દીવશે આવી ચઢડ્યા છે. “ પારખ કાસ્ટલ ” નો બગીચો ફુલ ફળથી ખુમાઈ જઈ બેંદક બેંદક મારી જોનારની ચશમેને ઠંડક આપે છે.

નાવારસ ખોરશેદની નવી જીંદગી શકર ચમ હતી. તે જીંદગી એટલી તો નવી હતી કે ખોરશેદને લાગ્યું કે ગોયા તેણી મરી જઈ પાછી તેજ ધરમાં જુદેજ અવતારે જન્મી હતી. લીમણ શેઠના વખતમાં તેણી જે ઉંચા લાડ અને અમીરી-સુખ ભોગવતી હતી તેનોતો માત્ર હવે એક રવપતોજ બાકી રહ્યો હતો. તેણીના ખોરડાએ

જુદા, પોશાકો પીળા, ખોરાક નવો, અને વસ્ત્રાટ હલકો હતો. જે લાયબ્રેરીમાં તેણીએ પોતાના વાલી પીતા સાથે સૌથી સગવડનો સુખી વખત કહાણો હતો તે લાયબ્રેરીમાં તેણીને દાખલ થવાને વટીક હક નહીં હતો. કહોની કે લીમજી શેકની હૈયાતીના વખતની દુન્યાજ ગોયા ખોરશેદ માટે જલ્લામ ગમ હતી.

તેણી હવે નોકરોનાં કાઠરાંમાં રહેતી. નાનંભાયને ત્યાં મોટે ભાગે પારસણ કામદારો હતી, જેઓમાં ડોસીબાઈ દરજણ મુખ્ય અને વડાં હતાં. નાનંભાયનાં ઘરનું દરેક સીંચણ ડોસીબાઈ તૈયાર કરતાં. ઘોડાવાલાઓનાં કપડાં વટીક ડોસીબાઈનો આગેવાની હેઠળ વેત્રાઈ સીંચાઈને એકઠાં થતાં. નાનંભાયે ખોરશેદનું પાંખડું આ ડોસીબાઈના હાથમાં સોંપ્યું. “ એ ઊકરી ચાલતે દહાડે પોતાનું ગુજરાન પોતાને હાથે કરી લે એવી રીતે એને સીંચનાં ભરતાં શીખવો.” એ શેકાણીનો હુકમ હતો. ખોરશેદ માટે જુદો આરડોતો હતોજ નહીં માટે તેવને પોતાની કારખાણ જત્યુને બોલાવી. “ જત્યુ, આંચ ઊકરીને તું તારા આરડામાં રાખજે બ્યારે તું બુઢી થઈ જશે ત્યારે તારા જલ્લ મને એ ઊકરી કામ લાગશે. એને જત્રાજર બધું માંડું કામ શીખવી મુકજે સમજ કે ? ”

“ બાઈજી, હું નહીં ધારતી કે ખોરશેદજાનું મારાં કામ ઉપર જરાજી ધ્યાન આપે. ”

“ મેં તુને કેટલી વખત કેલું જસ કે એને ખોરશેદજાનુને નામે બોલાવવી નહીં. દીકરો દળનારીનો ને નામ દારાચાહ, વાતતો જુવો. ” નાનંભાયે નેણ ફેરવ્યાં.

“ પણ બાઈજી એવન નોકરનું કામ કોઈ દહારે કરી શકવાનાં

નથી. મરહુમ શેઠજીએ એવનને જુદીજ રીતે ઉધાર્યા હતાં, અને હમણાંથી બસ ખોરશેઠ જીદ કરી કરીને પોતાની ચોપડીઓ માંગેછ. બાઇજી, જે છોકરી પેલી શું જે ગુલેસ્તાન અને બોસ્તાનના પોઠા ઉઠાવે, તે કંઈ આપરું—”

“ આંચ નવી જાતની જીંદગી શરૂ કરવા માટે એણીની ઉમર હજુર નહાની છે. ” નાનંગમાય બોલ્યાં. “ આંચ જમાનામાં હલકાં આદમીઓને કેળવણી આપવી એક આશીરવાદ નહીં પણ શ્રાપ છે. જે બધીઓજ શીખી ફેરવડને ડાકટરને રીલસુફ થશે તો દુન્યા કેમ ચાલશે. બચુ તું એ છોકરીનાં બેંગનમાંથી એ બધું છાહું છુંસું કહારી નાખજે, જે હું હવે પછીથી એની કંઈ વધારે ક્યારે સાંભલશ તો હું એને રખડતાં રવરતાંની સંભાલ લેનારાં આશ્રમ ઘરમાં મોકલાવી દેવશ. ”

બચુથી હવે કંઈખી વધારે બોલાય એમ નહીં હતું, તેણી પોતાની શેઠાણીનો તાતો મીનસ સારી રવેષે બાણુતી હતી એટલે તેણીએ ચુપકાદીમાંજ ડાહપણ માન્યું.

ખોરશેઠ ખીચારી પોતાની આ નવી જીંદગી સાંતીથી ખમતી હતી. લીમજી શેઠની વિદવાન સંગત પછીથી નોકરોના હલકા સહવાસમાં તે ચાલાક છોડીને ધણે અફસોસ થતો પણ તેણીની મુખ્ય ગમી તેણીનાં પુસ્તકો માટે હતી. તે ચોપડીઓ કે જે ખોરશેઠને ગન ખીજી દુન્યા ખોજવાના દરવાજા હતા, તે તેણીની આગલથી દુર કર્યામાં આવી હતી. તેણીના વપડાસના બે ઓરડાઓને નાનંગમાયે કુંચી દીધી. “ કોઈ વખત મારો હોમજી જ્યારે પહોંચાણાંઓને બોલાવશે ત્યારે એ ઓરડાનું કામ પડશે. ”

આવી રીતે ખોરશેદને તેણીનાં હકદાર માત્રમતાથી ખાતેલ કીધી, એક દીવસ તેણીએ નજી આગલ રરી પરતાં પોતાની ચોપડીઆ માંગી. નજીને પોતાની આ ન્હાની આગલી શેઠાણીમાં થયેલા ફેરફારથી ધણું લાગતું, તેણીએ તે જવાન ન્હાની ખાનુનાં લલાં માટે તેણીને હાલ તરતતો ડોસીખામ દરજણુનનાં ઓરડામાં જવાની સલાહ આપી એટલે તેણી ગમથી રડતી આ નવી ફરજ બજાવવા ગઇ.

“ લે ખટલાં આંચ માથુંખાનું ઓટી નાખ, ” તેવને શહર-આત કીધી. “ અરે વાય મરે, તુંને પાણરી સોયખી પકડતાં નથી આવરતી કે ? ”

“ લીમજી શેઠનો વીચાર મને એક ફરજણુ કરવાનો નહીં હતો. ” ખોરશેદ ક્યકું અટકાવતાં બોલી.

“ હોશે ચાલો હવે એવું રરવા બરવાનું અહીં નહીં ચાલશે. ” ડોસી-ખામએ ટીંચકું કીધું. એક વાગે જમવાનો વખત થાય તેટલાં આ માથુંખાનું પુરું કરો. ”

એકનો ઠોકો પડતાં નોકરોનાં ઓરડામાં ખોરશેદ જમવા ગઇ.

કહાં તે લીમજી શેઠના વખતની ડામનીંગ રમની એહલમેહલ, તે ખાણીનો ઉમરાવી સણુગાર ! અને કહાં આંચ હાલહવાલી ! નહીં ગમે તે સુમધી કુસોનાં વાજ કે નહીં મલે ચાંદીના સેટનો ઝલકાટ ! નહીં તે ખીસોરી ટેબલ સરવીસ કે નહીં તે દુધ જેવું મેજનું છતર કંઇજ નહીં. કુસોના પગસટ બહલ કાંદાની કચુબરનો બેહકાટ હતો. ! ખીસોરની બમોને ઠેકાણે ચીકના પાણીના કરસ્યા. ટેબલ ઉપર ઠેકાણે ઠેકાણે દારને પાટીખાના અકરડાં ! ! વિદ્વાન વીકાજ કે બણેલા લીમજી શેઠની આં રાજદારી કે રીલમુરીયારી વાતોને બહલ ત્યાં એક મેજ

ની તારી મારી નીંદા નાલેસી અને તકરાર ચાલતી ગોયા તેઓ પોતાનાં મરહુમ શેઠનાં મરણનો શોકજી ભુલી ગયાં હતાં. તેઓ આ નવાં ચાલતાં હોમજી શેઠનાં રાજ ઉપર તરફવાર અટકલ જાંધતાં.

“ આપણા હોમજી શેઠને તો વેલાતજી હૈયે ચઢરી આવેછ. કે-હજે પાછા ત્યાં સધાવાના છે. ” બચુએ ખચર આપી.

“ હું ખરી વાત કે મરે જોવાય વેલાતથી કોઇ રતીકુતી મદમ લાવવાનાં હોશે કેમ ? તું ચોટી જીલારી થઇને જાઇના ઝોરડામાં બરાઇને બધું સાંભલેછ તે કંઈ હમુનેજી કેહશે કે નહીજ. ” ડોસી-જાઇ કહરીને બાધ્યાં.

“ તે હું કેનીતે કાલે સાંજે જાઇના ઝોરડામાં ઉતી તાંહાં હોમજી શેઠ એક ખુલ્લું કાગળ લઈ આવીને બાધ્યા કે તેવનનો વીચાર વેલાત જવાનો છે. તેવનનો કોઈ દોસ્તદાર ત્યાં માંદો પરી ગીયોછ; જાઇએ ના કહ્યું પણ આપણ જવાન શેઠ કંઈ જાઇનું માનતા નથી જો, એતો જીયારા લીમજી શેઠને બેહસ તે તેવનમાંજ નમનતાઇતો ઉતી. ”

ખોરશેઠ તેઓ વચ્ચે બેઠી બેઠી બધી વાતો સાંભલતી અને અહીંજ તેણીએ પેલા મોટા અકસ્માત માટે પણ જાણ્યું. લીમજી શેઠની વાત ઉપરથી વાત થતાં તેઓ કુદરતી પેલા અકસ્માતની વાત ઉપર ઉતર્યા. લીમજી શેઠ કેમ ટેકડાઓ ઉપર ઘોડાઓના ઉઠાલાથો દુડી પડ્યા ને કમરનું હાંડકું ભાંગવાથી તુસ્ત મરણ પામ્યા તે ઉપર તેઓએ આશ્ચર્ય કીધો, અને ખોરશેઠ જીજી તરફ ધાંસનાં મેદાનમાં પરી જતી ગઇ, તેમજ ઘોડાવાલા સમાજે નીચે ઝીકાઇ જાપડાએ પોતાના પગનું હાંડકું ભાંગ્યું અને વીકાજી રૂમની ઉપર પડીને સ-લામત રહ્યા તે છેક હમણાં ખોરશેઠે જાણ્યું. તેણીએ વીકાજી ક્યાં હતા તે માટે પુછ્યું, પણ તેણીની બારે દલગીરી વચ્ચે નજીએ ખુ-

લાસો કીધો કે મરહુમ શેઠની પાવડસ્ત પછીથી તેવન " પારખ કા-
રટલ " સદાનો છોડી ગયા હતા. આ એકલા એક બાકી રહેલા
દોસ્તની બાલ ન લાગતી જાણી ખીચારી ગરીબ ખોરશેઠ દુખથી
દુઝાણને ચુપ રહી.

આવી રીતે ખાણાંનો વખત તો તેણી જેમ તેમ પાસ કરતી, પણ
સુવાનુંતો તેણીને બહુજ બારી લાગતું. એક લાંબા વરંડા જેવા ઓ-
રડામાં કંઈ સંખ્યાબંધ ખાટલીઓ ઉપર ડોસીયાઇ, બચુ, નજી,
હમાય ડોસાં, અમીના, જીજુરીન વગેરે હારે કટાર સૂતાં, અને આ-
ખી રાતના તેઓના ધરટલા ખેંચવાના જેવા નાપસંદ અવાજથી ખો-
રશેઠ, દશવાર ઝપકીને ઉઠતી. ઓરડાની બારીઓ કારટલના તમેલા
તરફ ખુલતી અને ખોરશેઠ જે દર્શાવના ખુદરતા દેખાવને ધણોજ
ચાહતાં શીખી હતી તે આ લાલ ઈંટરડીના તમેલાઓ જોતાં દુખ-
નાં આંજી અટકાવી શકતી નહી.

ખોરશેઠને આંઠ વાગતેજ ખીલાંણે મોકલવાનો શેઠાણીનો હુકમ
હતો. જ્યારે ખીલાં જ્યાં દશ વાગતે સૂતાં પણ તેણીને ઉંઘ આવતી
નહી. દશ વાગતે તેણીના ઓરડામાં બધી સામગ્રી ધધુખર થતી ત્યારે
તેણી પહેલી ઉંઘમાંથી ઝપકી ઉઠતી. જીજુરીન, અમીનાનાં પાંસરામાં
આંગણાં બોકી તેનાં મીઆંની મસ્કેરી કરતી તો અમીના, જીજુરીનનાં કપ-
તાનની ઢીંગ કહારવા ચુકતી નહી. ડોસીયાઇ પા કલાક સુધી તપકીરના
ચકચક ચહરાવી ઓખ ઓખ કરતાં, જ્યારે હમાયડોસાં પહાડ હાટે તેવા
ઓટકારથી ઓરડો ગૂંજતતાં. કોઇ આજના માછલીના સાસની વખાણુ
કરતું તો કોઇ ઉપર કેરું ખવાવાથી બહુજમી થવાની દર્શાવ કરતું.
હકંત નજી ખીચારી * ખોરશેઠના ખીલાણું આગલ દયાથી જોયા કરતી.

એક દહાડો ખોરશેઠ નજીનો હાથ પકડી રડી પડી; “ ઓ નજી એમ તો હું મરી જવશ. મારી દયા ખાનાઈ કાઢ નથી. મારી ચોપડીઓ મને લાવી આપ અને આંચ ઓરડામાં તો હું ઉંઘ વગર આંધલી થઈ જવશ. ”

“ ગરીબ ખોરશેઠ બાતુ ” નજી તેણીને પટાવતાં બોલી “ હું મારાં કાકીને પુછી જોઉં.

બચુકાકીએ આ હેવાલ જાણી શેઠાણીની જાણ વગર તે બાલક છોકરીને મદદ કરવાનો વીચાર કીધો. નોકરોના ઓરડાથી દુર એક ખાલી ઓરડો હતો જેની બારીએથી બાગનો થોડોક ભાગ પણ દીસતો હતો તે તેણીએ ખોરશેઠ માટે તૈયાર કીધો. આ ઓરડામાં નોકરોના પેટી પેટારા વગેરે રેહતા હતા, અને તે એક ન્હાનાં ચીપ્પાં જેવો હતો પણ તેજાખી આજે આપણી ખોરશેઠને આવકારદાયક થઈ પડ્યો. વળી બચુએ વધારે હીંમત કરી ખોરશેઠના આગલા ઓરડાઓની કુંચી મેળવી, અંદરથી તેણીની ચોપડીઓ થોડી થોડી કરી તેણીને લાવી આપી કે ગરીબ ખોરશેઠ પોતાની નવેસરની સુખની સહવાર ઉગેલી માની. જ્યારે નજી તેણીને આ નવા ઓરડામાં લઈ ગઈ ત્યારે ખોરશેઠ ખુશાલીથી લગભગ રડી પડી. “ ઓ મારી ચોપડીઓ ! મારું માનીતું શુભેસ્તાન ! મારી સૅન્સ ઑન્ડ સૅન્સીબીલીટી, મારી ગૅલ્ડ સ્મીથ, મારી લૅડી-ઓફ-ધ-ટેક. ”

આહ ? વાંચનાર, બારથી તેર વરષની આ ખુચી લગભગ મેટ્રીકનો અભ્યાસ કરતી હતા, “ આંચ બધી મારી પોતાનીજ મતા છે. શેઠાણી નાજમમાંયે તે લઈ લેવામાં મારી ચોરી કીધેલી છે. ” ખોરશેઠ ઉશ્કેરેલ આવી બોલી.

“હટ, હટ, ખોરશેઠ જાનુ, કોઈ સાંભલશે ને. ” નજ દરવાજા તરફ ફરતી જોતાં જોલો “ લીમજી શેઠનાં તમે પાલક જેડી હતાં પણ તેવન વીલ વગર ગરજ પામવાથી તમારો હક કંઈ ઉપર રહ્યો નથી એમ મેં શેઠાણીને મોંઢડે તે દહારે સાંભલ્યુંતું. ”

હવે ખોરશેઠને પોતાની ચોપડીઓને જોઈ નવું લોહી આવ્યું એકનાર પાછી તેણી પોતાના અબ્યાસપર મંડી. નાનંગમાય ધારતાં હતાં તેમ સીતી સાંધીને પોતાનું પુરું કરવાનો ખોરશેઠનોતો ખ્યાલ પણ નહી હતો, તેણીને લીમજી શેઠની કહેલી વાત યાદ હતી, વેલાતનાં એક પ્રખ્યાત લખનારી જાનુએ લખાણોમાં કેવા લાખો અને હાસ્યો, રૂપ્યા મેળવ્યા હતા, મદો કરતાં વધારે નામના મેળવી હતી, તે તેણીનાં મગજ ઉપર જળરો છાપ મારી બેઠું હતું.

તેણીએ વીચાર કર્યો કે ચાલને દહાડે તેણી પણ રસીતી કી-તાખો રચશે અને મદો માફક કમાણી કરશે. ગરીબ ખીચારી તેણી વેલાતનાં લખનારાંઓની સાથે અહીંનાં લેખકોની સરખામણી કરતી પણ ગુજરાતી સાહિત્યને નેટલી હદ સુધી ખીલવાને કંઈ જુગ ને-છયેછ તેનો તેણીને હાલનો સ્વપનો પણ નથી.

લીમજી શેઠની વરસી વીત્યા બાદ નાનંગમાયે હવે “પારખ કા-સ્ટલ” માં ધામધુમ કરવાનો વીચાર કીધો, તેવને તુરત હોમજીને “વીએના” થી બોલાવી મંગાવી નસીવત દીધી.

“દીકરા, તું હવે પારખ કાસ્ટલનો માલિક થયો, તો નામ પ્ર-માણે કામ કરવું જોઈએ. સારે ઘેરનાં તારા મારા દોસ્ત આશનાવોને આપરા મેહેલમાં નોતરવાં જોઈએ; આરે ખરાબને મેં ગઈ કાલે આ-પરી દુઆશની ફેનીને જોઈ એલેકા ઉતર હિંદુસ્તાનની મુશાફરી-

એથી પાછાં ફર્યા.”

“ ખરેખર ? બાઈ સાહેબનું ટીચકું ઠેકાણે ઉતું કે ? હોમજીએ ચપ્પ કીધી. તુમાખ કાંઠાં છે ” નાનંભાએ તકરાર કીધી. એ તો હ-મેશનાંજ જેવી હસ્તી, રમતી પુટલી છે. ડાકટર હોરમજીશાહ કેહ-તાતા કે ગેઈ મહાખેશરની સીઝનમાં જવાન બડેખાંઓમાં ફેનીએ બહું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. ”

“ હા, હા, તે નહીં કાંચ, એના બાપ થતા પાસ દારના કં-ટાકટમાં હાથ મારેલા લાખો રૂપ્યા છે, અને એ તેવનની એક પુ-રી દીકરી છે એટલે જાહેરમાં ધ્યાન નહીં ખેંચાય તો શું થાય. આ-જકાલના કોરગાઓ એવુંજ જોતા ફરેજ પણ હું ધારું કે તમારોને મારો અણગમો હલકાં લોહી માટે એક સરખોજ છે. એ ફેનીના બાપ બપાવા તો પહેલા ફકટ બંદરીયાનાં ને તે પરથી દુગ્ધાચનું કામ કરતા હતા નહીં માયજી ? ”

“ હા પણ ફેનીના બાપ પાસે પૈસા એટલા છે કે ખુદ તે અદીશેઠની દીકરીને પરણેાછ. ફેનીનાં માય અદીમાઈ શેઠનાં ખાન-દાનનાં છે. ” નાનંભાએ બોલ્યાં.

“ પણ તેથી કંઈ તેનાં બાપનું હલકું લોહી સુધરી ગયું ? ” મગરર હોમજીએ જીદ ચાલુ રાખી. “ તમે જ્યારે હોયજ ત્યારે ફેની ખુશસુરત છે, મીઠા સ્વભાવની છે, ફેની એકપુરી ને માતખર દીકરી છે, એમ કહી કહીને મારા કાંન ખોલોછ પણ હું પૈસા ખાતર હલ-કાં ખાનદાનમાં જોરાવાનો નથી. ”

“ હલકું ખાનદાન ! ” નાનંભાએ ફર્યા “ હોમજી હું કદીખી કાંઈ જેવી તેવી હલકી ઉતરતી પંકતીની સગાઈનો ખ્યાલખી કરું !

પણ ફ્રેનીનાં ખાનદાન માટે તુંને ખરી સમજ નથી. હોમજી મેં ફ્રેનીને થોડા દહાડા આપણે ત્યાં રહેવા બોલાવીછ કેમ તું શું કહેછ ?”

“ ઠીક કીધું માયજી હુંજી મારા થોડાક દોસ્તોને નોતરવા માંગુંછ, આંચ મારો રમત ગમતનો વખત છે. એકરીસ વરસની મારી ઉગરમાં મને પરણવાનો ખ્યાલ કરવો વાજખી નથી. ”

ત્યારપાદ પારખ કાસ્ટલ પહોરોણાઓથી ગાજી રહ્યો.

નાજંગમાયનાં મુખ્ય પહોરોણાંઓમાં મીસીસ કેપસજી કામા અને તેવણુની જે જેટીઓ, તેમજ મીસીસ મેહતા અને ફ્રેની દુઆશ હતાં.

મીસીસ કામા ચસમાંવાલાં આશરે પચાસની ઉમરનાં કરડા દેખાવનાં હતાં. તેવનની જાંને જેટીઓ બી. એ. થયેલી ડાચાં જેઠેલી, ખતેરી જેવી મહાન વિદ્વાન શીલસુદનાં કોઠાંવાલી અને પોતાની માતા જેવીજ કરડીઓ હતી.

મીસીસ મેહતા લગભગ પચાસની ઉમરમાં આવી પુખ્યાં હતાં પણ જેહસ્તણનાં ઠંઠરોનો કશો શુભારજ નહી. બારેનાં જાલનાં જુલ્લ-ફાં, ખોટા દાંત, ટાઇટ કોરસેટ, અને ઊંચી એડીનાં જુટ સાથે તરફ તરફ કુદકા મારીને ચાલતાં અને પુછનારને પોતાની ઉગર બાગ્યેજ સાડત્રીસથી આડત્રીસની કહેતાં તેવન પોતાને મનસે એમજ સમજતાં લાગતાં કે કુલ દુન્યાની સમજ જધી તેવનમાં એકલીગાંજ બરા-યલી હતી. નાજંગમાયનાં ચોરડામાં ચોપાસ નજર ફેંકી તેવન બોધ્યાં.

“ નાજંગમાય તમે ચોરડાઓમાં કુલનાં કુડાં કાંચ નથી જોદ-વાવતાં ? તમે જારીનાં કાચપર કોતર કામ કરાવોતો કેવું સાઈ લાગે આંચ પીકચરો ધણું મજેનાં છે, પણ કોઇએ હારમોનીયસલી

જોડવાં નથી. ”

નાનંગાય આ ડોકરીને ઓલખતાં હતાં તેથી ચુપજ બેઠાં. મીસીસ મેહતાએ હવે પોતાની ચશમાવાલી આંખો બારી આગળ ઉંબેલી ફેની તરફ ફેરવી ત્રણેક મીનીટ સુધી પગથો માથાં સુધી ટગર ટગર તેણીને ટીકી લઇ તેવણુ મોટેથી બોલ્યાં. “ કેવી ખુશસુરત છોકરી નાનંગાય એવણુ સાથે મારી ઓલખાણુ કરાવશે તો મહેરબાની. ”

નાનંગાય, ફેનીનો હાથ ધરી તેણીને નજદીક લાવ્યાં. મીસીસ મેહતાએ પોતાના બડા હાથોએ આંખોને ફેનીનાં નાનુક રૂપાત્રાં આંગણોંઓ દાખ્યાં.

“ મનેતો ખુશસુરત આદમીઓ ધણાં ગમે. ” પેલા ખોરા દાંતની ડોસીએ ચલાવ્યું “ ઇજીપ્ટની તુરજેહાન કેવી ખુશસુરતી માટે પંકાઇ ગઈ. ”

“ ઇજીપ્ટની નહીં પણ હિંદુસ્તાનની. ” બી. એ. બેહનો માંહેલાં એકે પોતાની ફેગવણી ખતાવી.

“ ઇજીપ્ટને હિંદુસ્તાન સૌ એકજતો. ” મીસીસ મેહતા જેવને બાપ જનમમાં કદી ભુગોલ હાથમાં ધરી નહીં હતી તેવણુ પટપટયાં.

હવે હોમજીના દોસ્તો તપાસ્યે. બધા મત્રી ચાર જવાન્યાઓને તે પોતાને ત્યાં ખેંચી લાવ્યો હતો. એક જરસી જસાવાતો. જે પોતાના બાપનો એક પુરો હોવાથી તદ્દન આખાખાઉ ઉધર્યો હતો, બીજો પેસી પાંડિવાતો, જેના બાપને ત્યાં સોનાની ખાણ હોવાથી આ જવાન્યાની ઊંઢગી ચલેજીવ બલેજીવ જેવી ધામધુમી હતી, ત્રીજો કેકી શેઠના, એક તદ્દન માથે પડેલો અયાસી. અને લખણુટ, જવાન હતો, કમાવાની તેને કશી પરવાહ નહતી અને હોમજી શેઠ જેવા

મેઢરપાન દોસ્તોમાં તે જીરીઆજ પોતાનું પુરું કરતો. એકો લવજી પાંડે એક સારા ખાનદાંનનો લાયકીવાલો અને પુસ્તકોનો ઉડો અ-
બ્યાસી હતો, જે હોમજીના ઉપલા દોસ્તોમાં ઝાઝું બેલાવતો પસંદ
પણુ કરતો હતો નહીં, આ જવાનમાંઓનાં ટોળાં પછીથી “ પારખ
કાસ્ટલ ” ગાજી રહ્યો હતો. ફ્રેની સરમાલ અને બીહીકણુ હોવાથી
આ જવાનોની હાજરીથી ડરતી હતી જ્યારે આ કમાઇના કાઠરા અને
જ્ઞાન વિદ્યા વનાંનાં ખાલી બેંગનાં જવાનો પેલી બે બી. એ. બેહનોથી
બીહીને નહારતા ફરતા.

આવી રીતે જોતાં નાનુંમાયનાં વીચારો પ્રભાણુ કશું કામ સ-
રતું હતું નહીં, તેવને વક્ષી રાખી હતી કે હોમજી ખુશસુરત ફ્રેનીની
સંગતમાં બેગાતાં પોતાની જવાનીનું ઉછાછનાપણું છુલ્લવા શીખશે;
યાતો પેલી બણેલી બેહનોની સોહજતથી તે ખાનુઓ તરફ માન
રાખવા શીખશે તેથી ઉલટું હોમજી તો પોતાનાં દોસ્તો સાથ જોમ
ગમે તેમ શેકારે અને પીકનીક પાટીએ ઉતરી પડતો.

એક દીવસ નાનુંમાયે મીળસ ખાહી પોતાના બેટાને કહ્યું;—

“મેં તારે વરે તો આ જવાન ખાનુઓને નોતર્યાંછ, પણુ તું
તો પગ ઠેડવીને તેઓની હાજરીમાં ઉભોજ નહીં રેહતો. ”

જપોરનાં ખાણું પછીનો વખત હોવાથી હોમજીના દોસ્તો પેપર
લખ સોફા ઉપર અલેટાઇ પડ્યા હતા, એક તરફ પેલી કમાવાલી બી.
એ. બેહનો “ ડારવીન ” અને “ હર્બટ સ્પેનસર ” ના પોદા ઉઠાવતાં
હતાં. ફ્રેની ખ્યાના ઉપર વોશીંગટન ચલાવતી હતી અને તે જયાંની
વચ્ચે પેલો નફ્ટ કેકી-શેઠના મોંઢમાં બીહી લખ તેનો ધુંવો ઉસડતો
બેઠો હતો, ત્યારે ખાણુની યારો આમલ નાનુંમાયે ઉમાં ઉમાં પો-

તાના દીકરાને ઉપહું ઠપકાબર્યા સાહદે કહ્યું, “ પણ તેમાં મારો શું વાંક, ફેનીતો ધણીજ સરમાલ છે.”

“ પણ તું એની સાથે વાત કરે તો એની શરમ આપો આપ ભાગે ” એ નાનંભાયની દલીલ હતી.

“ માયજી, હું તો ખરું કહું છ કે મને પારસી બૈરાંઓની રીતભાત મમતી નથી. યુરોપમાં તો જ્યાંજી જઈને ઉભા રહીયે ત્યાંની મડમો બોલકણી આપણી સાથે તુરત બેલાઈ જાય તેવી, અને આંચ તો આપણી સાથે રેહછ તોજી પુરી પાકરી વાત નહી કરે, ને આંચ તમારી કામા બેહનો સાથે વાત કરવા કરતાં તો પાલ્લામેંટની ખુલ્લુ ખુલ્લામાં માથું દુખવેલું પરવડે. કાલે મને એ બે માંહેલી એકે પુછ્યું કે ‘ટ્રાન્સવાલના ડચ ભોકો પાસે કેટલું લશકર હોશે, ને એમગરસે-નને આટલાજ હોકો આપવા જોઈએ ને બ્રીટીશ લશકરનું તેમ કરવું જોઈએ, ભોડ રોપર્ટસને ડ્યુકડમના ખીતાબથી નવાજવો જોઈએ,’ હવે હું એમ પુછું કે આરત જાતને રાજદારી જાળવની આટલી શી પંચાત ? હું તો ખરું કહું છ માયજી કે તમારાં બધાં પહરોણાંઓમાં મીસીસ મેહતાનીજ સંગત પસંદ કરવા જોગ છે તમારી મરજી હોય તો એ વીધવાની માંગણી કરી જોઉં.” એમ બોલી હોમજી હસી પડ્યો.

નાનંભાય આ ચવઈથી ગુસ્સામાં ઠાંસ્યાં તેવને ધાર્યું હતું કે મડમોને જાણુ બેસાડે એવી ફેનીની ખુશ્ચરતીથી હોમજી છક્ક થઈ જશે. તેણી ફક્ત અઢાર વરપની એક ગુલ્લછરી સમાન નાજુક ને દીલજીત દેખાવની સુંદરી હતી તેણીની ખુલ્લુ આંખો અને ભુરા જા-ભોના બુલ્લદાં આપણી પારસી જાનુઓમાં કવચીતજ જોવામાં આવતી ખુશ્ચરતીવાલાં હતાં. તેણીનો દેખાવ મોટે ધેરની ઉમરાવઝાદી જેવો

ટેકવતો અને તોરવતો હતો, પણ હોમજીની નજર આગલ માત્ર ફેનીનો ખાપ દારૂના મકતાવાતો નવલુ દુઆશજ આવીને ઉભો રહેતો. નવલુના આધારણુ કામદારો જેવા રઠોડ બાલથી બરાયલા હાથ, તેનું અમદાવાદી વાંદરા જેવું ચપટાં નાખવાલું મોહકું, પાલીયા જેવું પેટ અને સદા રમ દારૂ વાસ મારતાં કપડાં ! વાંચનારે એમ નથી ધારવું કે ફેનીનો ખાપ દારૂડીયો છાકટ હતો. એ તો દારૂનો તેનો ધંધો હતો, અને જે ધંધા-માં તે થોડેથી ધણો વધ્યો હતો તેજ કામમાં આજે લખ્ખોનો માથેક થવા છતાં પણ તે બેંહે કછાડી કામે વળગી જતો, અને મગર હોમજી શેઠને તે ખ્યાલનીજ સૂગ હતી. જ્યારે આ તરફ નાનુંમાય, ફેનીની ખુશ્મરતી તેણીની માતાનું ઉંચ ખાનદાન, અને મુખ્યતો દુઆશના ડહા ઉપર નજર રાખી બેઠાં હતાં.

અંતે માતાની સમજાવતથી હોમજી પોતાના લટખટચા દોસ્તોની સોગત છોડી બાનુઓની સંદમાં બેઠાવા લાગ્યો. ફેનીનો મ્યુઝીક ઉપર અચ્છો કાબુ હતો, હોમજી એક ચીતે તે સુંદરીનાં નાજુક દુધ જેવાં આંગણાંઓને ચાવી ઉપર ઉઠતાં તપાસતો બેસતો.

ગાઘ રાતે મેં તમુને “સ્પીટ યર્ડસ” ગાતાં સાંભળ્યાં હતાં. “હોમજી બોલ્યો.” જે આજે તમે મને પાછું ગાઘ સંભલાવસોતો મેહરબાની. ”

“આવો હોમજી શેઠ, ડયુક ઓવ-વેલીંગટને વૉટરલુની ચહાઈ કીધી ત્યારે કેવી કળા વાપડી હતી તે હું તમુને વાંચી સંભલાંક” એક મીસ બી. એ. બોલ્યાં.

“ નહીજી, માફ કરો. ”

“અરે પણ આવ્યા લગાધના બ્રીડીસોના કટોકટ વખતો.”

“ મને એ લડાઈની કટોકટી માટે તથાખાંભાર પરવાહ નથી ” હોમીએ ખુશો તુચ્છકાર બતાવ્યો. “ રાજદ્વારી બાબદનો મને ઘેરની અંદર ઘણો અણગમો છે તે સૌ તેના વખતસર જાણે, મનેતો “ સ્વીટ-બર્ડસ ” જોઈએ.”

ફ્રેનીએ મીઠે હસતે એહેરે હોમજી તરફ જોયું, પેલી બી. એ. જોહનો તેણી તરફ ઘણીજ તોરથી વર્તતી આ વિદ્વાન જોહનોતું આવું મત હતું કે ફ્રેની પાસ પૈશા હતા ત્યારે તેણીને ખુશસુરતી ઉપર કશો હક નહતો; અને જે ખુશસુરત હોય તે તો કદી સંગીન કે-જીવણી લેવા પામેજ નહીં !

એક દીવસ હોમજીએ મન ઉપર લીધું કે ફ્રેનીને ત્યાં જવું. “ દુઆશ હોલ ” ચોપાટી દર્યા કીનારે આવેલો હતો. સહવારની ખુશ લેંહકીમાં સીપટી વળડતો, દર્યાવમાં કાંકરી ઉરાડતો હોમજી નીકલી પડ્યો.

દુઆશ હોલ ખાસી બસો વરસની જુની બે માળની બાંધણી હતી. હોમજી કમખાંઉડતો ગેટ ખોલી બાગમાં ઉતર્યો હોટ હાઉસમાંથી બહાર નીકલતાં મીસીસ દુઆસ સાથેજ તે સામસામી થઇ ગયો. ફ્રેનીનાં મા દર સહવારે બાગમાં વહેલાં ઉતરતાં અને માલીને તેનાં કામમાં મદદ કરવાનાં ઇંગ્લીશ ધખારામાં તેવન ઝાડપરનાં એક બે સુકાં પાતરાં ખેંચી કહાડતાં, અને તેની જોડે બીજાં તાજાં ફુટતાં પાતરાંઓનો કચડ ધાણુ નીકલી જતો. દેખાવે તેવન બફેણાંની બંરણી જેવાં ખાસાં પણ ખુશસુરત હતાં. હોમજી શેઠને જોઇ તેવન મલકાઇ ગયાં હોલમાં ફ્રેની સોફાપર લેટી નોવલ વાંચતી હતી તેણીને શેઠેન્ડ કરતાં હોમજીએ કહ્યું. “ મારાં માયજીએ તમુને ખોલાવ્યા માટે મને અહીં ખાસ મોકલ્યો.”

“ઓ કેવી મેહરબાની “ મીસીસ દુગ્લાશ બોલ્યાં. ” આ સ્ત્રી બડી ઉંડી અને લુચ્ચી હતી. નવલુ દુગ્લાશને જ્યારે ફેનીની મા પરણી આવી ત્યારે અડધું ઉપર મુંબાઇ બોલતું હતું કે આ ખુશ્નુરત ફાંદાગાજી ઓરતની નજર આગલ માત્ર નવલુ દુગ્લાશના પૈસા હતા. અને હવે પોતાની બેટી “પારખકાસ્ટલ” ની શેઠાણી થાય એવી હોંસમાં તેવન કંઈપી પાટીયાં ગોઠવવાને તૈયાર હતાં. “ફેનીને તો જસ તમારાં માયજી વગર સોહવાતુંજ નથી મને તો નાજંમાયની અદેખા-છપી લાગેછ.” વગેરે.

એટલાં પડોસમાંનાં ઓરડામાંથી ધપર ધપર કરતો અવાજ આવ્યો, હોમજી બોયજી તો નવલુ દુગ્લાશ પોતાનાં લોખંડી બુટ સાથે ઉતાવલમાં ફાટે મોહડે આવતો હતો.

“ ઓલો ! કેમ છેવો હોમજી શેઠ ? ” તેને પોતાના સઠોડ હાથે ચાંપીને હોમજીને શેકહેન્ડ કીધી. “મોટા લોક કંઈ હમે ગરીબ લોકને માદ કીધાં. અમ્મોની હું તમુને માફ ધેર બતાઉં. “અને હોમજીની નામરજી છતાં નવલુ તેને ત્યાંથી બેચી લઇ ગયો. કેટો નવલુને મરઘાં બટકાં પાલવાનો જજરો અબખરો લાગેલો એટલે પેહલાં તે તેને પોતાના મરઘાંનાં ખોરાસમાં લઇ ગયો, “આંચ મારી બાજરીયારી મરઘી રોજ બજે દાલના ઇંડાં મુકેછ, “નવલુએ હરખાઇને હેવાલ આપ્યો, “આંચ મારી કુલેરી હમણાંજ સેવનપરથી ઉતરી. ” વગેરે વગેરે તદ્દન અબજુ ટાહેલું, અને બટકાંઓની ચાલુ વેંડક વેંડક વેંડકથી હોમજી શેઠો કંટાલી ગયો.

અંતે વખતતું બહાણું બતાવી તે ખુશ્નુરત ફેનીને લઇ પોતાંને મકાંને પાછો ફર્યો.

મકરણ દશમું.

સાંજે જ્યારે બધા જવાન્યાઓ ખોટની સેહલધાએ ઉતરી પડ્યા ત્યારે હોમજી અને ફ્રેનીએ એકલાં પડ્યાથી ટેનીશની રમત શરૂ કરીધી, નાનુંભાય પોતાની બારીએથી આ બે જવાન જીવેને રમતાં જોતાં ખુશાલીથી ઉભાં હતાં. “ પારખ કાસ્ટલ ” ના માલિકે ધણી માતખર હતા તેઓની જગીરી ધણી બોહોળી કેહવાતી, પણ એક પછી એક લખલુટ માલિકેકોને હાથે રોકડ જેવું ઝાઝું રહ્યું હતું નહીં માટે નાનુંભાયની મુખ્ય હોંસ ફ્રેનીને પોતાની વહુ કરવાની હતી કારણ આ સુંદરી ચાલતે દહાડે પચીસ ત્રીસ લાખની માલેક થનાર હતી, અને આજે તેવને માન્યું કે હોમી પણ રાહપર ઉતરતો હતો.

આ ટેનીસ ગ્રાઉંડની બાબુમાંજ મરહુમ લીગજી શેઠના ઓરડાઓની બારીઓ ઉઘરતી હતી. ફ્રેનીએ બારીએથી ટીંગાઈ અંદર જોયું. “ ઓ કેવો આલીશાન ઓરડો. ” સંગેમરમરનાં પુટલાં સાથે ટેસ્ટથી સંગરાયલો તે ઓરડો જોઈ તેણી બોલી, ખહાર બગીચામાંની રોશણીમાંથી માંહે જોતાં તે ઓરડો અરધો અધકાર ગયો લાગતો હતો.

“ તમને માલમ કે મેં પારખ કાસ્ટલની પ્રસીદ્ધ લાયબ્રેરી હજી જોઈ નથી. ” તે સુંદરીએ કહ્યું. “ મને તે જોવા ધણી ગમેજી. ”

“ ખરેખર ? ત્યારે તો ચાલોની, મારો ગરીબ ભાઈ પોતાની આખી જીંદગી ત્યાંજ પસાર કરતો હતો. ”

“ હા મેં સાંભળ્યુંતું કે તેવન ધણી વિકાત અને ખંભીર ચહેરાના

હતા, પણ પેલી કાસી આંખની એક છોકરી તેને કરી લીધી હતી તેનું શું થયું ? મેં એકવાર તેને લીમણ શેઠની સાથે જોયું હતી, તેણી ઘણીજ અજાણ જેવી આંખવાલી છોકરી મને લાગી. ”

“ હું ધારૂં કે અહીંજ કેડે નોકરોનાં કાઠરાંમાં છે. ” હોમણ શેઠે બેઠકારી બતાવી.

એક ખુલ્લાં કાચનાં બારણામાંથી થઇ તેઓ મરહુમ લીમણ શેઠના બેસવાના ઓરડામાં દાખલ થયાં. તે ઓરડો જેવોને તેવોજ આજેથી હતો.

ફ્રેનીએ તે મોહતની સાંતી બતાવતા ઓરડા તરફ ડાહ્યાને બોલ્યું. યુનાઇટેડ સ્ટેટસના જગજહેર આરટીસ્ટનાં સુંદર ચીત્રો ત્યાં દેવાલ ઉપર ખીરાજેલાં હતાં, હાથીદાંતનાં સ્ટેંડ ઉપર ગેઠવેલી મખમલી કવર સાથની ચોપડીઓનાં મન રીજવાનારા હારમંધ ઢગલા તરફ ફ્રેનીએ ખાલી આંખો અને સુકાં ભેજાંએ બોલ્યું. લીમણશેઠની પોતાની “ ચોયસ ” ના તે શ્રીકૃષ્ણ ભર્યા પુસ્તક હતાં પણ ફ્રેની ખાઇની જાણે બલા કે તેમાં શું સમાયલું હતું. તેણી બે એક દીવસ મન કરીને એકાદ નોવેલ વાંચવાને હાથ ધરતી તો મહીને દહારે પુરી કરતી ! હોમણ ઉકમાઇથી તેણીને પોહાઓ બતાવતો તે એક એક પોહાની બસોથી પાંચસો કીંમત કહેતો, પણ ફ્રેનીની નજરતો સંગે-મરમરનાં પુટલાં ઉપરથી મખમલી ગાદી તરફ, અને ત્યાંથી કીન ખાખી પરદાઓની કુમાસ તરફ ફરતી હતી.

એકાએક તેણીની ફરતી આંખો સ્થીર થઇ ગઈ અને તેણીએ ચોંકી હોમણનાં ખમાં ઉપર નરમીથી હાથ મુક્યો. “ એ પેલું કોણ ? ” તેણીએ પૂછ્યું.

“ પેલું ” તે એક ન્હાની કાલા પોશાકની નાન્યુક આકારની ચૌદેક વરષની છોકરી હતી જેણી એક નીચાં રટુલ ઉપર બેસી પોતાના નાન્યુક હાથોમાં એક ગંજવર પોઠો ઉઠાવી ધ્યાનથી વાંચતી હતી.

“ ઝાહો, ” હોમજી બોલી ઉઠ્યો. “ એતો જે છોકરી માટે તમે પુછતાં હતાં તેજ છે, મારા લીમજી બાઇનો પાલક. ” અને તે ફ્રેનીને લઇ જ્યાં ખોરશેદ બેઠી હતી ત્યાં ગયો.

મરહુમ લીમજી શેઠની આરામ ખુરશી નજદીક નીચાં રટુલ ઉપરનાં પોતાના રાખેતાના જગ્યાએ ખોરશેદ એકવાર પાછી આપણને બેઠેલી જણાય છે. હોમજીએ અભયેખીથી પુછ્યું “ તું અહીં શું કરેછ, ખોરશેદ ? ”

તે સેતારા જેવી રાશણુ ચમકતી આંખો હોમજીના ચેહરા તરફ ઉચ્ચક્ષર. પોતાના હાથમાં તે ગંજવર પોઠો પકડતી તેણી ઉભી થઇ પોતાના આ નવા શેઠને સાંતીથી ટીકવા લાગી. ગોયા તેણીનાંમાં ફરક કે ધાસ્તી જેવું કશું નહતું.

હવે તેણી આગલ માફક શેઠીયાનાં જ્યાંજેવાં ઠાઠરાલા પોશાકમાં નહતી, નાજંગાએ સંભાલ લઇ તેણીને ગરીબ કામદાર વર્ગને છાજતાં કપડાં પેહરાવ્યાં હતાં, પણ તે સાદાં કપડાંમાંથી તે જવાન છોડીને તોર કંઈ અજબ લાગતો.

“ આંચ કેઈ ચોપરી છે ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

“ મરહુમ “ કાકા કહાણુ ” નાં લખાણોનો સંગ્રહ છે ” તેણીએ જવાબ વાલ્યો.

“ શું તું તે દાનાઇના દાના વાંચીને સમજી શકેછ ? ”

“ હાજી. ”

“ મારા બાપએ તુંને શીખવ્યું હોશે ? ”

“ હા, ”

“ પણ વારં, તુંને આ રૂમમાં આવવાની કોણે પરવાનગી આપી ? ”

“ કોઈએ નહીં. ” તેણીએ સાંતીથી કહ્યું.

“ ઠીક, ઠીક, પણ તું જાણેછ કે અહીં વગર રજાએ આવવામાં તું ખોટું કરેછ ? ”

“ નહીં. ” તેણીએ રીસાયલી અદાથી કહ્યું. “ હું કંઈ ચોપડીઓ બગાડતી નથી. કે નથી કોઈને આરે આવતી. ”

“ પણ નાનંગાંય જાણે કે તું ધરતું કામ મૂકીને અહીં ચોરી છુપીથી આવીને બરાયછ, તો તેવન શું ધારે ? ”

“ તેવન શું ધારે કે શું કેહ તેની મને પરવાહ નથી, તેવન મારી તરફ ધણી અણુધટતી રીતે વર્તયાંછ. ”

“ ખચરદાર, તુંને આમ બોલવું ઘટે નહીં. ” હોમજીએ મી-જમમ બોલ્યો. “ શેઠાણી નાનંગાંયને તું બાલેબાલ આભારી છે, એ-વનની માયા વગર તો તું રખડતી હોતે. ”

એવણમાં માયા જેવું કંઈ હોતે તો હું આભારી રહેતે. ” તે છોકરી પોતાની અજબ જેવી આંખો ચમકાવી બહાદુરીથી હોમજીને ટીકતાં બોલી “ મરહુમ લીમજી શેઠે મને અપાવેલી ચોપડીઓ એવને લઈ લીધીછ, મારી મત્તા ઉપર એવનને કશો હક ના હતો. ”

તેણીના ગાંઠ ઉપર પોતાના પાલનહારની યાદે તરત આંસુ મળડી પડ્યાં.

“ ગરીબ ખીચારી ” અને ફ્રેનીએ દયા આવતી હોય તેવી હોમે ખોરશેદનો ભીંજાયેલો ગાલ પસવાયો.

“ નહીં મને તમો જેવા મે ટા લોકની માયા ગમતી નથી. ” ઉશ્કેરાયેલી ખોરશેદ ફ્રેનીના હાથને હટકાવી કહારતાં બેઠી.

હવે તો હોમજીનો મીઝસ હાથથી ગયો. “ તું ઘણીજ બેઅદબ છોકરી છે. ” તે બખાલ્યો. “ અને આંખ ઓરડામાં તેં હવે પછીથી કદીથી પગ મૂકવો નહીં ચાલ રસતો પકડ સમજી ? ”

“ હા સમજી કે તમે તમારાં મા જેવાજ સખ્ત દીવના છેવો, મરહુમ “ કાકા કહાણુ ” કેહછ તે ખરું છે કે આપતી દોષને મા-તબર થતા આખાખાઉ જવાન્યાઓને દીવ હોતુંજ નથી. આ વખતે તે જાલક છોડીની આંખો અનુનથી વીજલી જેવી ચમકતી હતી.

“ ચાલ, એકદમ રસતો પકડ છોડ ચોપરી. ” હોમજીએ દરવાજા તરફ આંગલી ડીધી.

તેણીએ ધીમેથી તે પુસ્તક ટેબલ ઉપર મેથ્યું, અને શાંત પગને પાણુ ખફગીથી તેજ થએલી આંખે તે ઓરડો છોડ્યો.

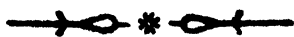
“ મને તો એની આંખથીજ ખીંકી લાગેછ. ” ફ્રેની નાનુ-કાપથી નખરાં કરી બેઠી. “ તમુને લાગતું નહીં હોમજી શેઠ કે એ છોકરી ઘણી વીચીત્ર છે ? ”

“ ફળુ શીસાદયાતું અનુની લોહી એ આગાદ બતાવી આપેછ ” હોમજી ગંભીરપથી બોલ્યો. “ પણ બેસક, એની આંખો હેરત કરે એવી છે. ”

“ તમુને કેવી લાગેછ ? ” ફ્રેનીએ પુછ્યું.

“ શેતાનના ઓળા જેવી ” હોમજીએ પોતાની મુઠ કરડતાં

ધણીજ ગંભીરાઈથી કહ્યું. “ખીજ વખતે એની આંખ મને જોતી નહી પડે તો સાફ.”

પ્રકરણ અગીયારમું.

હુનાલાના દીવસોમાં શેઠાણી નાજાંમાય પોતાના નોકરોના મોટા જેવા રટાફ સહીત હોમજીશેડને લઇ મહાબ્દેશ્વર પધાર્યાં, અને ગરીબ ખીચારી ખોરશેદ બહાર ફરવા હરવાને છુટી થઇ. મરહુમ લીમજીશેડ વગર તેણીને બધો જગ્યો સુનો લાગતો, તેણી માનતી કે હવે જી-દગીમાં કશી લહેઝત રહી હતી નહી સીચાય કે દુરના મુલકમાં તેણીનો પીતા ગયો હતો ત્યાંથી પાછો ફરી પોતાની બેટીને હસ્તક લે તો તેની સ્વતંત્ર હાલતમાં જીવવું કંઈક દરજ્જે પ્રમાણ ખરું. વાંચનાર જાણે છે કે લીમજીશેડે ખોરશેદને એમજ સમજ આપી હતી કે તેણીનો પીતા ફળુ લશકરી એક દુરના મુલકમાં મુશાફરીએ ગયો હતો, અને જાળપણથી આજતુલીક તેણી એમજ નમરવસ રહી હતી કે કોઈ દહાડોગી તેણીનો પેદર અચપ્પચ આવીને ઉભો રહેશે. તેણીનાં છેક જાળપણનાં મગજ ઉપર એક બાબદ ચોક્કસ યાદ રહી ગઇ હતી અને તે તેણીના પીતાના સખુનો હતા. “મારી ખોરશેદ, યાદ રાખજે કે આ દુન્યામાં “મગાવા” બહુ કંઈજ દીલના હોયછ,” અને હમણાં તેણી તે બોલો યાદ કરતી ઉભી હતી.

એકાએક તેણીની નજર પુત્રોની વેગવાલાં એક ન્હાનાં બેઠાં મકાનનાં ગેટમાંથી ધીમે લઠરતે પગલે બહાર ચાલી આવતા એક વાંકા વળેલા ખુર્ચી, આકાર ઉપર પડી. વીજલીક ઝડપે તે કમ-

નસીબ છોકરીને પેલા ઘોડાઓનો બચંકર અકસ્માત યાદ આવ્યો, અને દમ લઇ ઉડી તેણી પેલા ડોસાળને વળગી પડી. “ઓ વીકાળ મારા વીકાળ માર્ટર” તેણી ભાગાં દુટ્ટાં દયકાં ખાતાં બોલી.

ધીરેથી લગભગ ઝાંખ મારી ગયેલી આંખો ખોરશેઠ તરફ ઉંચકી વીકાળએ જોયું. “ઓ મારી બુચી ખોરશેઠ, તું શું હજુર કાસ્ટલમાં જ છે? ઓ ત્યારે તું મને કોઈ દહારો મક્કવા કાંચ નહીં આવી દીકરી?”

“મને કહેવામાં આવ્યું કે તમે તો નવશારી તમારે વતન પાછા ફર્યા છ. મને નહીં ખબર કે તમે અહીં હતા.”

“હા દીકરા હું નવશારી જન્મ આવ્યો ખરો મને ત્યાં એન પડ્યું નહીં તે હું અહીં પાછો ફર્યો. જે જવાનોને મેં છોડીવણ હાલતમાં કેળવ્યા, બણાવ્યા, તેઓ હવે માતંગર થયા પછીથી મને જીલ્લી ગયાછ, મારાં નાખપર તેવાઓના દરવાજા હવે બંધ થાયછ મારી મુખ્ય હોંસ “ઝેરીસટાટલ” ની ચોપડી છપાવવાની પણ મરી ગઇછ. કોઇથી છાપાવાલો મને ઉત્તેજણ આપતો નથી અરે, મારા લોગજશેઠની હૈયાતીમાં જ નફી થયલું મને જે હજારનું વર્ષાણ મલેછ, તેથી માફ ધડપણ નીચું જાયછ નહીંતો માફ શું થતે? બેહસ્ત તુને, મારા લોમજ.” અને અહીં તે ડોસાળ એક બચ્ચાંની માફક રડી પડ્યા.

ખોરશેઠનાં ડયકાં આલુજ હતાં.

“માશી ચોપડી મારે માટે જે નામના લાવશે તે બધા મારા ખ્યાલોનો એકલપેટા અધીપતીઓએ નાશ કરીધોછ.” વીકાળએ અફસોસ કરીયો. “તેઓ કેહછ કે ચોપડીનું જાજર આજકાલ ઉમાધ

જાએછ, અને મારી “એરીસટોટલ” નેતો કાષ્ટ અરકસેખી નહી. સ્વપના ! ખોરશેદ, મેંતો યધા સ્વપના જ્ઞેયલા અને લોકોએ મારી આંખ ઉઘાડી. મારી આખી જવાની મારી તમાગ જીંદગાંનીની નોંધ દુન્યા-ને કંઈખી કામે આવનાર નથી. ”

“ કારણ દુન્યામાં એરીસટોટલ જેવા વિદ્વાનો હવે રહ્યા નથી. ” ખોરશેદે ઉમરો કહાયો “ કારણ હવેના જવાનો મોજશોખ અને પીકનીક પાર્ટીમાંજ વખત ગુજારેછ. ટચાકી છાલકાપણું અને એક-લપેટાઈ એ એઓના હુન્નર આજકાલ થઇ પડયાછ. ” આ એક વર્ષમાં ખોરશેદ ઘણી બદલાઈ ગઇ હતી, પંદર વરસની ઉમરમાં તેણી ઘણી ડહપણુ વાલી થઈ હતી.

“ પણ તમારી પાસે તે ચોપડી છે કે ? ”

“ હા, તેનેતો મેં મારા એકપુરા દીકરા દાખલ ચાલીછ, તેતો મારો ખજાનો છે તેનું પાંજુ પાણુંતો મારે મોંહડે છે. આવ દીકરી અંદર આવ આપણે જેસીને વાતો કર્યે. ”

તેઓ અંદર ગયાં. વીકાજીનો ચોરડો એક જવાન અબ્યાસી-ને ખરનો હતો, ટેબલ ઉપર ચોપડી ચોપાન્યાંનાં ઢગ પડ્યા હતા ઠે-કાણે ઠેકાણે ધુલના પડ ચહડ્યાં હતાં પણ વીકાજીની નાદરસ્ત તખી-યતથી તે જમને તેમ પડી રહ્યાં હતાં.

“ હવે જોલ દીકરી પેલા નાશકારક દહાડા પછીથી તારૂં કેમ ચાલેછ ? ” વીકાજી ખુરશી ઉપર લેટી જોડ્યા. ખોરશેદને તે આગ-લા દહાડાની યાદ થતાંજ આંસુ ઉભાઈ આવ્યાં, તે કામલ છોડીને નવધાર આંજુ રેડતાં જોઇ તે બુઝૂર્ગ અહરથે તેણીને પોતાનાં પા-સાંમાં લીધી.

“ માઈ ગરીબ બચ્ચું ! તે અભાગ્ય ધડીતું કવખતનું મોહત આપણુ જન્ને માટે ધણું બદખત નીવડયુંછ.” ખોરશેઠે પોતાનો વી-ગતવારે હેવાલ ચાલુ કચકાંઓ સાથે આપ્યો.

“ અને તેવને મારી ચોપડીઓખી લઈ લીધી. મારી ટનીસન અને સ્કોટની કવીતાઓ, મારી “ કાકા કહાણુ ” અને પૃથ્વીની પ્રદ-ક્ષણા બધી, બધીજ.

“ દયાહીણુ ડાકેણુ ! આ ખીલતી અભ્યાસની કક્ષીને કચરી ના-ખનાર અદેખી ” નાઝાંમાય માટે વીકાજીએ ઉમરો કહાચ્યો.

“ પણ નજી મારે માટે થોડીક ચોપડીઓ લઈ આવી, જે કે તે મારી પોતાની મત્તા હતી તોખી જણે ચોરી કરતી હોય તેમ મેં મારો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યોછ, ગુલેસ્તાંન અને ખોસ્તાંનની શીઝસુ-શીની ઉંડાણમાં ઉતરવાને મને મદદ કરનાઈ કોઈ નહી હતું. સાયન્સ-નાં ખીકટ અભ્યાસમાંખી મને જાતી અક્રમનીજ મદદ લેવી પરતી.”

“ પણ તેમ હવે વધારેવાર રહેશે નહી, જે જાનેતો તું રોજ અંહી આવજે અને હું તારા અભ્યાસમાં તુંને મદદ કરશ. હા, તારા જેવું ચંચલ મગજ ખીલવવાનું કામ હું મોટી ખુશી સાથે એકવાર પાછું હાથ ધરશ.”

“ ઓ કેવી મહેરબાની, હું રોજ આવીને તમારો ઝોરડો સાફ રાખશ હું બધાં તમારાં કામક્યાંઓ ઝોરડરમાં મુકશ.”

“ જરૂર દીકરા, સારે તું રોજ આવજે.”

ખોરશેઠે ખરાં જીમરથી તેવનનો આભાર માન્યો. એકવાર પા-છી આગલી જીંદગીનો કાંઈક મીઠાસ આવતો જોઈ તેણી ધણી ખુશી-માં આવી મઘ.

તેણીએ ધર આતી આ બધી વાત નજીને કહી. ડોસીબાઇ ફરજી જેવણની મુખ્ય સંભાષણમાં ખોરશેદને સોંપી હતી તેવણને હવે કશી ફર્યાદનું કારણ રહેતું નહીં કારણ રાખેતાના ત્રણ કલાક ખોરશેદ પોતાનું સીવનકામ બહુ ધ્યાનથી કરતી અને બાકીનો વખત તેણી નજીને કહી વીકાજ માસ્ટરને ત્યાં જતી.

આ મીસાલ દીવરો વહી જવા લાગ્યા, ખોરશેદ આ બધો વખત પેલા અસત્ર પાકટ અબ્યાસીને હાથે એક મદને બાજુ ખેસાડે તેની કેળવણી લેતી હતી.

નાજંગમાય હાતુર કાસ્ટલમાં પાછાં ફર્યાં નહતાં. હોમજી પગ ઠેકવી ઘેર ખેસતો નહીં તે જવાનને યુરોપનીજ મોહીરી હતી એકવાર પાછો તે યુરોપની મુસાફરીએ ગયો હતો, નાજંગમાયની હોંસ હતી કે હોમજી કાઉનસીલ માટે ઉમેદવારી કરે, આજકાલ મસકો લગાડયાથી કે પૈસો વેચાથી વાંટનો ધણા મનેજ તેમ શેકાણી માનતાં કે આનરેયજની બેઠક મેળવતી પૈસાને જોરે હોમજીને સહેજ હતી. પણ માએ દીકરાનાં વીચારો એકમેકનાં સરખા નહતા. હોમજી ગમે એવો મગર હતો પણ તે બલોને બોળો હતો, તેને યટરરીકેશનનો બારે અણુગમે હતો અને વળી રાજદ્વારી બાબદનીતો તેટલીજ ટાઢક. નાજંગમાય જેવી માતાની ઉમેદ તો કાઉનસીલનો મેમ્બર થવા ઉપાંત પાર્લામેંટમાં પણ દીકરાની ઉમેદવારી નોંધાવવાની હતી, પણ આપણા હોમજીયા આપતી દોલત અને પુરતી જહોજલાલી છોડીને રાજદ્વારી બાબદમાં માથું ખેસવા ચાહતાજ નહીં.

મકરણ પારમું.

વર્ષો વહી ગયાં છે અને પૃથ્વીના ઇત્યાસમાં નવા સફાઓ ઉમેરાયા છે. લડાઈને દુકાળ, રોગ અને મરણી બળવો ને હુલ્લડ, આ કશ્યુગમાં ચાલુ થયો છે પણ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં કંઈપણ અસાધારણ બન્યું નથી.

નાનુંભાયને નસીબે યારી આપેલી જણાતી નથી. તેવને પોતાના દીકરા ઉપર હકુમત ભોગવવાના ખ્યાલો રાખ્યા હતા પણ હોમજીએ કશું મયક દીધેલું લાગતું નથી, તે અલગત પોતાની માતરફ ધણો હેતવંતો હતો પણ આપણે આગત જોયું તેમ તે દીન આહે તેમ કરનાર હતો.

લીમજી શેઠના ગુજરવા પછીના આ સાત વરષના અંતરે નાનુંભાયમાં જન્મરો ફરક પડ્યોછે, તેવન નજલાના ખરાખ દરદથી ખીછાંજો મોટો ભાગ પડી રહેછ, તેવણુના કાલા બાલમાં કંઈક સુફેદાઈનો ભેગ જણાયછ પણ જીગરે ને ખાસ્યતે આ મગરર ઓરત ધડના ધડથી જોવીને તેવીજ કરડી રહી છે.

પાંચ વરષ સુધી નાનુંભાયે પોતાના બેટાની મુશાફરીનો બટકવારો સાંત મોહડે પણ કંટાલેલા જીવ સાથ સાંખ્યો. હોમજી શોખીન અને હડાડે હતો, રાજદારી બાબદનો તેને પ્રથમથીજ અણુગમે હતો અને પોતાની માતાના માન લેવાના લોભી વીચારને તે હસી કહાડતો. છેલ્લાં બ્યારે તેને ફ્રેનીની મેહમાનદારી કરી હતી તેને આજે સાત વરષ વહી ગયાંછ. તે વખતનો એકવીસ વરષનો હોમજી આજે મુઠાલો અઠાવીસ વરષનો જીમરયો (૧૧) માટીડો થયોછ પણ પ-

રણુવા માટે તેને નામ નથી લીધું.

એક દીવસ'મનપર આવ્યુંને હોમજી એકાએક યુરોપની મુસાફરીએ નીકલી ગયો. નાનુંમાય રરીયાં બરીયાં, ફ્રેની કકલી, તેણીનાં માથાપે પોતાની દીકરીને અપમાન થએલું માન્યું, પણ તે કશાં ઉપરથી ધ્યાન આપવાને હોમજીના કાન ખુલા નહોતા.

આપણે આગલ કહ્યું તેમ નવલુ દુગ્ગાશ અસલ વિચારનો ચીવટ પારસી હતો, પોતાની બેટીને પહેલાં કમક આશા આપી પાછલથી તેણીને છોડી જનાર જવાન્યા ઉપર તેવનને ભારે કહેર છુટયો જે તેવને ગજબુતીથી અને ખુદશે ખુદશે બતાવી આપ્યો.

આજકાલ માતબરોનાં મંડળમાં ખાનખ્તાદુર ખુરશેદજી સર્વેનું ધણું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા હતા. આ ખુરશેદજી આસરે ઉડતાલીસ વર્ષનો લાંબ ટાંગ્યો દયાયલાં દાયાનો દારૂથી ખવાઈને ખોખું થઈ ગએલો સખ્સ હતો પણ પાસે કોમીસેરીયટ કંટ્રાક્ટમાંથી મેળવેલાં પુરતાં દોહડયાં અને સાથે કુંવારો હોવાથી જવાન દીકરીઓની અવીચારી માતાઓ આ ધનધન ધોરી ખાનખ્તાદુર ઉપર ઉફનાઈ જતી હતી. નવલુ દુગ્ગાશને આ સખ્સ સાથે મીત્રાચારી બાઝી અને નફ્ટ ખાનખ્તાદુરે સુંદર ફ્રેનીના હાથની માગણી કીધી. હોમજી તરફના કેહરનાંમાર્યા નવલુ દુગ્ગાશે હા મણી અને ફ્રેનીનો વીચાર પુછ્યો, આપણે જાણ્યેજ તેમ ફ્રેની છાલકી અને અમણ હતી તેણીનો મુખ્ય શોખ અને હોંસ મોહટાઈ અને પૈસા હતો તેમજવલી તે પોતાની ખુબસુરતી ઉપર ધણી મુરતાક હતી. ખાનખ્તાદુર ખુરશેદજીની કેહવાતી અખુટ દોલત અને વળી આગેવાન ખાંતહાન એ કંઈ ના પડાય તેવું નહતું એટલે તેણીનાજ જેવી બીજી, હકેત ઇત્તરોની અદેખાઈ અને સમજુ જવાન

ખાનુઓના અણુગમા વચ્ચે આ ચોવીસ વરષની જવાન ગુલછરી પેલા પચાસની બરતીમાં આવી ચુકેલા દારૂયા સાથ પરણી એક થઇ. નવ લુજીએ પોતાનો બોલ પાલ્યો. આ લગન ઉપર મુખ્ય અફસોસ નાજન-માયનો હતો, તેવને ફેનીને ઘણી વારી પણ તે નાદાન છોકરી સગજી નહી.

લગન પછીથી ફેનીખાનુએ જીવ ચાહે તેમ કરવા અને મનચાહે એટલું સુખ ભોગવવા માંડ્યું. આખાં બે વરષ તો તેઓએ દુન્યાની મુસાફરીના અભખરામાંજ પસાર કીધા, પણ હવે તે ઉછાછલી સુંદરીએ જોયું કે લગનનું સુખ એ પ્રકારનું હતુંજ નહી. ખાનખ્દાદુરે બે મહીનામાંજ પોતાના પાખંડ બતાવ્યાં. બેહસ્તીને તો “ નેપ ” ને “બેગ” નો એવો ચડસ કે મધરાત સુધી ટેબલ છોડીને ઉઠે નહી. પીએળી આંખ વીંચીને, બેગની ખીડખી ટુંકીને ટુંકીજ. એવા નખો-દીયા સોદામાં ગમે એવા કહાશનનો ખઝાનો ખાલી થાય, ત્યાં પચાસ રૂપ્યાના કલાર્ક પરથી વધેલા ખાનખ્દાદુરના શા આસરા ! ટુંકી અકલની ફેની આ ધમધોલને માંહે પોલની હાલત જાણી ઘણી દુખી થઈ પણ લોહીનો ગોટ ગળ્યા સીવાય છુટક નહોતો.

નાગદાર વાયરોયની સવારી સીમલા ખાતે હતી ત્યાં આ માં-દીબૈયર પણ ઉતરી પડ્યાં. એક સાંહજે તેઓ જાંને સીમલા કોનવેન્ટ તરફ ફરવા નીકળ્યાં તેટલાં અચાનુચ ખાનખ્દાદુર એક લોહીતું ગચકર્ડે ઓકી ભોંમે ટુટી પડ્યા, અને ફેનીએ ગભરાટની મારી ચીસો પાડી મેલી. આસપાસનાંઓની મદદથી ખુરશેદજીને તેવનને મકાને પોંહચાડવામાં આઝ્મા પણ મધરાત સુધીમાં આ શરાબથી તખ્મત બરબાદ કરી ચુકેલા સખ્સે પ્રાણુ મેળી દીધો. અફસોસ ! ફેનીનો સુખનો સ્વપનો બે વરષમાં એ મીસાલ તમામ થયો !

અને આ પોતાની જવાન વીધવા હાલતમાં એકવાર પાછી ફેની આપણાં નાજાંભાયની દીકરી મીસાલ તેવનને ત્યાં આવતી જતી થઈ. નાજાંભાય હવે છેક નાતવાંન થયાં હતાં, દરદનાં દુખથી પલંગે પડ્યાં છતાં શેઠાણીનાં કપડાંને કઠેરો જેવો ને તેવોજ હતો, અને તે માટે ત્રણ દસીઓ તેવન આગલ એકે પગે હતી પણ એક ચોઠી જવાન છોડીથી અચારનવાર નાજાંભાયના ઓરડામાં જણાતી. આ એક એકવીષ વરષની લાંબી પાટલી શીકા એહરાની જવાન બાતુ હતી. તેણીના બરેલા બાલનો ઉચ્ચો અમોરો, અને શીકા ધટમદાર ચહેરા ઉપર કાલી રોશ્નણુ સેતારા જેવી ઝમકતી આંખો જોનારનું પહેલીજ નજરે ધ્યાન ખેંચી લેતાં. તેણીનો પોશાક સદા સાદો રહેતો, મોટે ભાગે કાલી સાડીમાંજ તેણી રહેતી, પણ આ સાદા પેહરવાસમાં તેણીનાં ટેકાવદાર સરનો તોર અને આંખોની જેમુલ રોશ્નણી જોનારને અજબ ખ્યાલ આપતી.

આ આપણી ખોરશેઠ, તે ફળુ લશકરીની બેટી હતી. આજ બે વરષ થયાં તેણીને શેઠાણી નાજાંભાય આગલ વાંચવાના કામ ઉપર નેમવામાં આવીછે, જોકે નાજાંભાયની ખાસ મરજીથી તો નહીંજ હતી. પણ એવાખી દહાડા આવ્યા કે જ્યારે નાજાંભાય નજલાને સખખ ધોળ્યા-પરથી પગ ઉતારી શક્યાં નહી, ત્યારે તેવણુ પડ્યાં પડ્યાં વાંચવામાં લહેજત લેવા લાગ્યાં, પણ દુખ વધતુંજ ગયું અને તેમને છેલ્લાં છેલ્લાં આંગણમાં આંકરાં આવવા માંડ્યા, કે જેથી ચોપડી ઉચકી રાખવા જેટલું બેળુ કરી નહી શકવાથી તેવન છેકજ સાચાર થઈ ગયાં. ડાકટર હોરમજશાહે “સુચબ્ધ” કે એક “કમપેનીયન” રાખ્યો. તેવન ખોર-શેઠને વીકાજી માસ્તરને ત્યાં અભ્યાસ કરતી જોતા, જેથી ડાકટરે તે

ઉપરથી ખોરશેદની બલામણ કીધી.

“પણ ડાક્ટર તે તો મારાં નોકરોમાં ઉપરેલી છે.” બાપએ પેહલાં તીરસ્કાર બતાવ્યો.

“બાપ સાહેબ, હું ખરું કહું છ કે ખોરશેદખાનુનો દેખાવ એક ભેડીના જેવો છે, એક બલા માડયુએટને બાજુ બેસાડે એવી સંગીન કુળવણી એને લીધીછ. વળી તમારાં આ દરદની મુખ્ય દવા તે તમારા શોખ પ્રમાણે સારું વાંચણ છે, અને તે તમને ખોરશેદખાનુ તરફથીજ મલશે.” ડાક્ટરે સમજાવ્યું.

શેઠાણી વીચારમાં પડ્યાં. “આજકાલ બધીજ છોકરીઓ “ખાનુ” થઇ નીકલીછ તેવન દ્રષ્ટી. જ્યાં જુવો ત્યાં સૌપર સુધારાનો પવન ફરી વળ્યોછ. હવે ગરમામરેની દુકતીઓખી આગલ માફક તાજ તાંદુરસ્ત અને કસાયલી રહી નથી, ત્યાંખી કુળવણીતું એટલે લાગ્યુંછ, ડાક્ટર, મને આ છોકરીનો અણગમો છે.”

“વેરીવેલ, કોઈ ખીજી માટે જાહેર ખખર છપાવો, તેટલાં એને અજમાવી જુવો.” ડાક્ટર આગ બોલીને ઉઠ્યા.

એક દીવસ સહવારે ખોરશેદને શેઠાણીના ઓરડામાંથી તેડું આવ્યું અને તે દીવસથી તેણી નાનુંમાયની હાજરીમાં હાજર ગઈ અને “કમપેનીયન” જેવી થઇ, આપણે આગલ જોયું તેમ ચક્ષાક નાનું-માય સંગીન કુળવણીનાં વખાણનાર હતાં. અને જાતે કુળવાયલાં હોવાથી તેવણનાં વાંચણ માટેના વીચારો ધણા ઉઘાડતા, એટલે તેવણે પહેલાં તોરથીજ ખોરશેદની વાંચણ માટેની પરીક્ષા લીધી.

“ક્યાં ઇંગ્લીશ પુસ્તકો તે વાંચ્યાંછ ?”

“મહું કરીને જ્ઞાન પુસ્તકોનાં જન્મચરિત્રો.” ખોરશેદે મીઠા

હલકે જવાબ ક્યો.

“વારૂ ખીજી ?”

“મીસ યંગની લખાયેલી બુક-ઓવ-ગોલડન ડીડસ” “એન લીવીંગ એન્ડ હાઇ થીર્ડીંગ” તેમજ મારા માનીતા ઓથર ફ્રેંકની કલમે લખાયેલી “મુશકેલી વચ્ચે વિદ્યાભ્યાસ.”

શેઠાણી આ પુસ્તકોનાં નામ જાણી સેહજ ચોંક્યાં. ખોરશેદની રોશન ચશ્મોમાં બાહોશી અને વીદ્યતા કલકતા આકૃતાબ મીસાલ ખુલી પ્રકાશતી હતી

“વારૂ ખીજી કંઈ ?” તેવને પુછતું ચાલુ રાખ્યું. “કીયા પોય-ટોની કવેતાઓ તું વધારે પસંદ કરેછ ?”

“શેકરપીયર મારો સૌમાં માનીતો કવી છે.”

“શું ખીજી કવીઓના વીચારો ત્યારે તુંને રચતા નથી ?” શેઠાણીએ શેઠાઈથી સવાલો કરવા જરૂી રાખ્યા.

“કાઉપરની ધર્મી લાગણીવાલી કવીતાઓ મને ઘણી પસંદ છે, ઠેમસનની કલમથી કુદરતી બલીહારીઓનો ખરો ખ્યાલ આવેછ, બ્યારે મીલટનની બેહસ્ત અને દોજખનો ચીતાર આપનાર કવેતોને કોઈ પોં-હચે નહી, અને હાલના પાદશાહી કવી ટેનીસનની મીઠાસભરી કવી-તાઓ એ બધી હું પસંદ કરુંછ.”

એક મદને બાળુ બેસારે એવી ખોરશેદની કેળવણી ઉપર ના-જંગાય હેસ્ત રહ્યાં. “વારૂ ઠીક, આંબ નોબલ.-ડીડસ,-ઓવ.-વીમ-નનું આ માઈ પુસ્તક અધુરું છે ત્યાંથી વાંચવાનું ચાલુ કર.

આ જવાબ બાનુની આવી સંગીન કેળવણી ઉપર જરાપણ શક લાવવાને આપણને કારણ નથી. શું આ બાલક છોડી બચપણથી વી-કાજી વીદ્યાન જેવા એક એવડ સ્કોલર અને લીમજી શેઠ જેવા પ-

ક્રૂટ શીલસુદના હાથ હેઠળ ઉધરી નથી ? અને ત્યારે તે એ વિદ્વાનોનાં સાગટાં મલેલાં બેળમાંનું આ ફળ આપણી ખોરશેઠ સર્વને હેસ્ત કરનારી કેળવણીમાં પુરવીણ થઇ નીકલી હતી.

હવે ખોરશેઠને હાથ ધરતું કંઈખી કામ કરવાને રહ્યું હતું નહી. રોજ બપોરનો વખત તે વીકાળ સાથ પસાર કરતી, પણ શેઠાણી આગળ વખતસર વાંચવા જવાને તેણીનાં જવાન જીગરમાં ધણા નાપસંદ ઉછાળા થતા.

નાનંગમાય સમ્પત તોરથી વર્તતાં હતાં. એક કલાકસુધી તે પુસ્તક વંચાવી નાનંગમાયે તે પડતું મુકાવી “બોખારાની જલીહારી” વાલી ચોપડી શહર કરાવી, જ્યારે સ્ટમબોલ અને બોખારાની શ્વસ્ત્રમાં મગજ થાક્યું ત્યારે તેવને “ડોકન્સ” ની એક રમુજ નોવલની તલપ કીધી.

ત્રણ કલાક સુધી વંચાવ્યાગ્યાદ તેવને ખોરશેઠને જવાની રજા આપી. “તું ઘણું સારું વાંચેછ.” નાનંગમાયને બોલવાની ફરજ પડી. “હું સાંજે તુંને પાછી બોલાવશ. જા ને અમીતાને મોકલાવ.”

આવી રીતે ખોરશેઠ આજને કાલતો નાનંગમાયનો “કમપેનીશન” દાખલ નેમાઇ હતી.

મકરણ તેરમું.

આ માતખર દરદી તરફથી જુઠાઇએ એકખી ઉપકારના સખુન સાંભળ્યા વગર જવાન ખોરશેઠ ઝોરડાની ખહાર પડી. રાતે પંજી અગ્યાર વાગતાં સુધી તેણી પોતાના મીઠા હલકે વાંચી સંભલાવતી, અને

નાનંભાય તે ખુશ વાજીંત્ર રૂપી અવાજમાં પોતાનું દુઃખ જીલી જતાં.

એ વરષ સુધી તેણીએ આ કામ બજાવ્યું, પણ નાનંભાયે કદી તેણીને એક ઉપકારનો સખુન કહી સંભલાવ્યો હતો નહી. ફળુ શી-સાધ્યાની પોરી તરફનો તેવજુનો અણુગમો જોવાને તેવો હતો. મનસે નાનંભાય હંમેશ ફફરતાં કે આ છોકરીને નોકરોની સંક્રમાં ઉધારી પ. થુ તેણી આવી નાજુક અને શેઠાઇને બરના તોરવાલી કેમ ?

અંતે હોમજીશેઠ તરફથી તેણીની માતાને કાગજ મથ્યું કે તે હવે જલદીજ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં પાછો ફરનાર હતો, અને તેથી વળી પોતાના દોસ્ત આસનાવો સહીત. નાનંભાયની બારે ખુશાલી વચ્ચે હોમજી પોતાની સાથે ઓનરેબલ શેઠ પેશોતનશાને લઇ આવનાર હતો.

ઓનરેબલ શેઠ પેશોતનશાહ ખ્હાદુર સી. એસ. આઇ. મુંબાઇની ગવરનરની કાઉનસીલના સભાસદ હતા. તેવને ગએ મહીનેજ ગરીબ જોડુનોના કર માટે ક્રુમખેસ ઉઠાવી પુણાનો કાઉનસીલ હાલ ગજવી મેથ્યો હતો, આ મહસ્થ આખા પારસી ટોળાંમાજ નહી પણ પરજાતમાંથી લોકપ્રીય હતા, અને આ રાજદારી ખ્હાદુર જોદ્દો આજે “ પારખ કાસ્ટલ ” ના પહોરોણા દાખલ હોમજી શેઠ સાથે લાં આવનાર હતો.

નાનંભાયે પોતાના કાસ્ટલનો સૌથી આલીશાન અને આશસ્તે ઝોરડો આ માનવંત પહોરોણા માટે ખાસ તૈયાર રખાવ્યો હતો.

“ ઓનરેબલ પેશોતનશાહ કંઇ ફક્ત રાજદારી કામમાંજ બા-હોશ કે પ્રખ્યાત નથી, તેવન એક અખજ લેખક અને વિદ્વાન કર્મી પણ કહેવાય છે. ”

નાજાંમાયે આપણી ખોરશેદ આગલ પોતાને ત્યાં આવનાર પ-
હરોણાની વડાધ કીધી.

“ એક લેખક અને કવી હોવાથીજ તેવણના વીચારો ગરીબો
અને માતખરોનું સરખાપણું કબુલ કરનાર છે. ”

ખોરશેદના આ બોલવાથી નાજાંમાયે નેણુ ફેરવી કહ્યું. “ વી-
કાજી વિદ્વાનના સુદયાણા વીચારો મને ખીજે મોંહડે સાંભલવા
ગમતા નથી. ”

આ અપમાનથી આપણી સુંદરી ઉઠીને ખારી નજદીક જઈ
ઘેડી કે અંદર આપણાં જાનુ ફેની નવીજ ફેશીનના હોરામાં સજ્જ
થએલાં આવી નાજાંમાયની પાસે ખુરસી ઉપર બેસી ગયાં.

“ ચાલ ફેની હવે કાસ્ટલમાં પહરોણા આવેછ, એટલે તું તે-
ટલા દહારા અહીંજ રેહજેને ઘેરની દીકરી હોય તેમ જધાંને રીસીવ
કરજે; માફ દરદ જરા નરમ છે પણ તે મને ઝાઝોવાર ઉદવાની રજા
આપે તેમ તો નથી. ” શેઠાણી પોતાના દુખતા પગ પસવારતાં
બોલ્યાં. ”—

“ શું તમે એ કામ મને સોંપોછ? માયરે, નાજાંમાય, ખરી મને
તે ક્યાં એવી આવડ છે જ, ” ફેનીઆધ ચીઆં થયાં. “ ઑનરેબલ
પેશતનશાહ આવેછ તેથી હું ધણીજ ખુશીછું, વરી એવણતો મોટા
શીલસુદ લખનાર છે કેહછ કે બેહીસ્તુનનાં ડુંગરપરના હખામનીયાન
બાધાના ખીલારોકી હફોખી એવન જણેછ, મરે બેંજુ કે બખા! ”

થોડો વખત ચુપકીદી.

“ નાજાંમાય આંધ મારો નવો પોલકો જોયો કે? ” ફેની
પોતાનાં બદનની બોંહે આગલ ધરતાં બોલી “ મીસીસ મારસ્ક્લને લાં

નવીજ પેરીસથી ફેશીન આવીછ, ત્યાં તૈયાર કરાવ્યો. ”

“ મીસીસ મારક્લને ત્યાં તો બહુ મોંઘો પડે. ” નાજંમાયે કસરયાપણું બતાવ્યું. “ અરે પણ ખરારજો તેં છેલ્લાં મારા હોમજીને ક્યારે જોયોતો ? ”

“ ઓ કંઈ જમાના થઈ ગયા. ” ફ્રેનીએ જરા રીસાવાની હપે કહ્યું. “ ગીએ વરષ હમે આગ્રાના તાજમહાલ આગલ અચખુચાં મળી ગયાં હતાં. ઓ નાજંમાય તમે માનસો, હું મારા ખુરશેદજીને પરણી તે આગમજના મારા બધા દહારાઓની મને હોમજીશેઠને જોતાંજ યાદ થઈ. ”

“ તેને તારાપર ધણું ધ્યાન આપ્યું તું કે ? ”

“ નહીં હોમજીશેઠ તો ધણા મોટા લોક છે. ”

“ હોમજી પેહલાં કેવો મારા કહ્યા સરનો હતો, શું કહું મારા ડોળા વીંચાય તે આગમજ હું એને ગોઠવાઈ ગએલો જોવા માગુંછ. ”

આ બધી થતી વાતચીત ખોરશેદ સાંભલતી બેઠી હતી, તેણીની હાજરીની પેલી બે બાનુઓને જરાબી પરવાહ નહતી, ફ્રેની અને ખોરશેદ વચ્ચે સંદાનું બીયાંબાઈ હતું, લાયબેરીના ઓરડામાં ફ્રેનીને આપેલું બુચી ખોરશેદનું અપમાન તેઓ જાંનેની યાદમાં તાણુ હતું. વળી એક સાધારણ આદમીની છોકરીમાં આવી ઉંચી કેળવણી જોઈ ફ્રેનીને બહુ બલાપો થતો.

“ નાજંમાય એ તમારી કમપેનીયન શું ફારસી અને અરેબીકથી વાંચી બજોછ કે ? ” એક દીવસ તેણીએ પુછ્યું હતું.

“ હા, મારા સાંવકા દીકરાએ એને બચપણથી ઓપરીઓ ઉપરજ ઉધારીતી. ”

“ અજ્ઞ છે કે તમે એને એક કાલેજમાં મોકલી કંઈ ડીમી નહીં લેવા દેતાં, ” ફ્રેનીએ ચવધ કીધી.

“ નહીં એ મને ધણીજ કામની છે મારાં દુખ દરદમાં એનાં વાંચણ વગર મારૂં શું થાય. ’ નાજાંમાયને કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

“ અરે પણ જાહેર ખર્ચર આપો તો ઢગલાખંધ આવીને ઉભી રહે આજે શીખેલીઓના શું ટાટા છે. ”

“ હા પણ તેવી કોઈ છાલકી કેલવણી વાલી પારકીઓના તોર મને નહીં પાલવે, શેઠાણીની કમપેનીયન દાખલ પોતે ઘરમાં સાહેબીપણું ભોગવે, તુંને યાદ છે કે ફ્રેની ગઈ પુણાની સીઝનમાં એમપ્રેસ ગારડનમાં એક જવાન પારસી બાતુ ફરતી હતી, શું તેણીનો ઠઠેરો ને તોર, શાલ ઓઢેલી તે ઉપર તો મોતીના ઝુમખા લટકે, હું જાણુંજે સરને ત્યાંની કે રેડીમનીને ત્યાંની કોઈ હોશે. પણ ડાક્ટર હોરમજશાહે કહ્યું કે તેતો મીસ મ્હાળાતુ મોટાશેઠની કમપેનીયન હતી, હવે આંચ કંઈ થોડાં કાતક છે. ”

“ હા, પણ આંચ તમારા વારીની આંખ તો એવી છે કે રાતે બત્તી વગરના અંધારા ઓરડાખી ચમક ચમક થાય ને બા હુંતો તેથી ખીંહીને ફ્રેન્ટજ મારી જાઉં. ” ફ્રેની બોલી.

આ ઉછાછલી સુંદરીની નજાકત અને ખીંહીકણપણા ઉપર આપરાં નાજાંમાય હોઠ મલકાવી હસ્યાં. હજુર તેવનના આગલા વીચારો જેવાને તેવાજ હતા. ફ્રેની વીધવા થઈ તો શું છે ? હવે તો ઓરખી દુબાશના પૈસામાં મરહુમ ખાનખહાદુરના પણ ઉમેરાયા છે.

અંતે હોમજશેઠ “ પારખ કાસ્ટલમાં ” પધાર્યા, આજે આપણો જવાન, અઠાવીસ વરષનો, બારી મુજ, હુમકી દહાડી, અને પહેલવાની બદનનો દેખાય છે, તેના એહરાની ગોલાખી ખુબસુરતી ઓ-

સ્તોને અદેખી કરે તેવી હતી, આવતાંને વાર તુરત તે પોતાની માના ઓરડામાં ધસી આવ્યો.

“ માયજી. ”

“ મારા હોમજી. ”

નાનુંભાય પોતાના બેટાને બેઠી પડ્યાં, ખોરશેદ એક તરફ પુસ્તક લઈ ઉભી હતી તે આ છોકરા પછીથી મદં બનેલા હોમજી શેઠને કંઈક ધણે વર્ષે આજે જોતી હતી, તેણી સેહજ નહીં ઓરડામાંથી ચાલતી થઈ.

“ કેવો સુંદર ચેહરો ” ખોરશેદ મનસે બોલી. “ પણ કેટલો મજર, મારા લીમજીશેઠની માયા મમતા એના ચેહરા ઉપર જરા નથી. ”

તેણીએ વીચાર્યું કે હોમજીનો ચેહરો એક લુટાર સરદાર જેવો વધારે હતો, એક વાર્તાને નાયકને બરનો. હોમજીએ તેણીને જતાં જોઈ નમન કર્યું, પણ તેમ કરવા જતાં ખોરશેદની ઝલકતી કાંથી અશ્વમેધાનાં તુચ્છકાર તે જોઈ ભેવાને ચુક્યો નહીં. બન્નેની આંખો એક મલતાંજ સાત વરસની વાત ઉપર લાયબેરીમાં બનેલો પેલો બનાવ તેઓને સામટો ધાધ આવ્યો, હોમજીએ તે વેળા તેણીને સખ્તાઈથી કહ્યું હતું, “ ચાલ રસ્તો પકડ. ” પણ આજે તો ખોરશેદ પોતેજ ત્યાંથી તોરથી ચાલી જતી હતી, તેણીના જતા નાજુક આકાર ઉપર હોમજીએ નજર ડેડવી રાખી. “ માએજી તમારી પાલક ધણી ફરવાઈ ગએલી લાગેછ. ” તેને કહ્યું.

“ હટ એને મારી પાલક કરીને કાઢ દહાડો કહેતો બોલતો ના, હોમી. ” નાનુંભાય ઠસાંમાં બોલ્યાં, “ લીમજીના વારસામાનું એતો એક ચોમકું છે. ”.

“પણ હું ધારૂં કે એ તમને કામની છે, નહીં તમે એને આપરા ખાસ ઓરડામાં આવવાની પરવાનગી નહીં આપતે.”

“એ વાંચે છે ધણું સારું. પણ હોમી દીકરા, મને તારીજ વાત કરવા દે હું ધારૂં કે તું હવે અહીંજ પગ રાખીને રહેશે. તેં દુન્યા હવે પુરતી જોષ છે, મારી ઉમેદ છે કે મારા હાથ પગ બંધાય તે આગમજ તુંને પરણાવીને ઘેરીતો બારીતો કરે.”

“સાંભલવાને તો એ બધું સૌ ઠીક લાગે છે.” હોમી હસ્યો “પણ માયજી તમારા પહોરણાઓમાં અહીં કોઈ ખાસ ધ્યાન ખેંચવાનું આવશે કે ?”

“હા મેં સીકંદરાબાદશા સોહોરાબજંગ બહાદુરને આપણે ત્યાં પપેતીના દહાડા ગુજરવા બોલાવ્યા છે અને તેવન પોતાની બે દીકરીઓને લઈ આવતે અઠવાડીયે આપણે ત્યાં આવશે. આંચ બેહુ છોકરીઓની મેં ધણી તારીફ સાંભળી છે, કેહ છે ધની ખુશ્નુરત છે અને ગાવા બજવામાં તો બલા કુસ્લ ગવૈયાને બાજુ બેસાડે તેવી છે, એ બેમાંથી એકબી મારી વહુ થાય તો હું ધણી ખુશ થાઉં.”

“વળી, ફરામર્ઝ લોડની દીકરી નવલુખી આવે છે, મારી જુની મહી પીલાંમાય પોપટની સાથે. આંચ નવલુખો એવી ઘોડેસ્વારીમાં એછી છે કે ગીએ મહીને એને મહાબલેશ્વરની ટેકડી ઉપર સ્વારીમાં પહેલું ધનામ જીતી લાધું હતું. તેં તો તે હેવાલ પેપરમાં વાંચ્યો હોસે, દીકરા ?”

“હા અને ઘોડેસ્વારીમાં ધનામ જીતનાર નવલુખું નામ વાંચી હું તો તેને પહેલાં માટીડો સમજ્યો, બાનુઓ ‘પોતાના નાજુક દરજ્જા બહુ જ મહોની હરોફાઈ કરવા નીકળે તેટલો બા મને પસંદ

નથી. પણ ઠીક થયું કે તમે ફરામરોઝ લોડને પોતાને અહીં બોલાવ્યો નથી તેના જેવા શીશીયારીખોર ટચાંકની સાથે મારી રાસ કઢી ખાંધ બેસતી નથી, વાર્ડ બીજું કાઢ ?” હોમબ્રોએ મુઠ મરોઝ-તાં પુછ્યું.

“બીજું તો આંનરેબલ પેશોતનશાહ, મેં સાંભળ્યું છે કે તે બીજા થોડાકને નોતર્યાં છે ?” માએ પુછ્યું.

“હા માયબ્ર, મારી ઉત્તર હિંદુસ્તાનની મુસાફરી વખતે મને ઠેકઠેકાણેથી લોકોએ ઉતારે. આપેલો ને મારી મેનીજ કીધેલી તે મારેબી તે લોકોને નોતરવાં જોઈએ કેની ! મારા પહરોણાઓમાં એકનો હીરાબ ગારીસ્ટર આવશે, છે તો સારું આદમી પણ બા જગરો કાનઝરવેટીવ ! કાનઝેસનો તો ડાહવે હાથે દોસ્ત છે, એટલે તેને આંનરેબલ પેશોતનશાહ સાથે અહીં કેમ બનશે તેની શીકરમાં હું છું.”

“એ બેહુ મહસ્થો આગલબી આપણાં કારટલમાં સામટા રહી ગએલા છે.” નાજંમાય બોલ્યાં. “પણ વાર્ડ બીજું કાણુ ?”

“ઐરચશાહ આમ્રાવાલાને તેની વાઘફ, આંચ ઐરચશાહને તમે નથી ઓલખતાં માયબ્ર ! એ એક જગરો ગાહોશ લખનાર કેહવાય છે ને એની બૈરી આલાંમાયતો એક ખુબસુરતીનો નમુનો છે. જબરી બોલકની, હસમુખી ને ફેસ્તેબલ છે; પણ કામકાજમાંતો હારકાંનો કાઠરો. હમેંશ આયાને મોકલો બચ્યાંઓની ખમર પુછાવે, તેટલીબી પોતે દરકાર રાખે નહી. એક દહારો કોઈએ પુછ્યું આલાંમાય, તમારા ચોલકાની સીલધનું શું આપ્યું. તો આ ફેસ્તેબલ પુટલીએ જવાબ દીધો. મારી બણે બલાં, એવાં કામમાં કાણુ માયું દુખવે, હું તો બીલ એમનું એમ ઐરચને આપું તો એવણુ બધું બણે.”

“ત્યારેતો આ તારાં આઆવાલાંઓ કરજમાં કુમેલાં હશે.” નાનંભાએ તર્ક કીધી.

“વગર શકે.” હોમી હસીને બોલ્યો. “આખા આઆમાં સૌથી મોટી દુકાનને ખીલતો ધંધો છે; પણ પારકા કામદારો રાખી પરાએ હાથ કામ કરાવે એટલે નોકર રળેને શેઠ ખાએ એમ કદી બન્યું? એવો મામલો છે રસ્સે રૂ પારો.”

“એવાંઓને કાંય બોલાવ્યાં હોસે? વરને દીવાર કુંકાવનારી એવી છાલકી ઓરતોને તો જાહેરમાં કોઇએ કોહુંબી નહીં આપવું બેઠયે.”

“અરે એમ બેમ કરતાં ના મમા મને ખાસ ઉતારો આપી આઆમાં મારી ધણીજ મેનીજ કીધીછ, સરદાર મુસાખાન અને આસર જેમસ નૅસ્ખીટને મારા માન માટે ખાણુંપર સૌ બોલાવ્યાતા.”

“હોસે, હોસે, અરે પણ ખરાર મેં તુને કહ્યું કે આપરી ફ્રેનીજી અહીંજ મારી સાંચે આવી રેહછ, એતો ના કેહતીતી પણ મેંજ બોંહસ કીધી.” નાનંભાએ ઠેકયું.

“ઠીક કીધું, તમે જાણોછ કેની માયજી ઑનરેબલ પેશોતનશાહ જવાંનીમાંજ રંડાયાછ એટલે હવે ફ્રેની જાનું માટે ઠીક જોરો થઇ પડશે. ખાનખ્દાદુર પછી ઑનરેબલની અજમાયસ, કેમ?”

હોમીના આ એપ્ટા ઉપર નાનંભાએ હોઠ કરડીયો. “તું જાણતો નહીં હોસે હોમજી કે ખાનખ્દાદુરને પરણવામાં એને બીચારીએ ફકટ પોતાના બાપ તરફ તાબેદારી બતાવીછ, અને વરી તેમાં તારોબી વાંક હતો જોઈછ, તે એને ઉતેજણ આપ્યું પછી છોરીને આલી ગયો.”

“હું કયુલ કરૂંછ કે એની ખુબસુરતીએ મને થોડોવાર મેરીયો.

હતો ખરો, " હોમજીએ ગંભીરાધથી કહ્યું. "પણ માયજી મેં નક્કી માન્યું કે એ છોકરીથી મારો સંસાર સુખી-જવા દેવો જાણુ, તમુને સાંભલવા ગમશે નહીં. " અને હોમજી ઉઠી ગયો. તે દહાડે વાત ત્યાંજ બંધ પડી.

પણ હોમજીને પોતાના વીચારો તુરતજ ફેરવવા પડ્યા. તેને ખાણના ચોરડા તરફ ચલાવ્યું, પણ એ પેલી ચાહની ટેબલ આગલ કાણ ઉભું હતું ? કોઇ બલી રાજવંસી શાહઝાદીને જાણુ એસાડે તેવી સુંદર શુલાબ જેવી, ટટાર સીધી, એક ચાંદીના પુટલાં સમાનની મીઠી નરમ આંખોને હસતા રાતા લખોવાલી ! શું આંખ તે આગલા દીવસોની શીકી નાણુક ફ્રેંચી હતી ? હોમજી એપલ થંભ થઇ આ ખુશસુરતી જોતો ઉભો. અઢાર વરષની છોકરવણ ખુશસુરતી આજે સતાવીસની જોગનવંતી સુંદરીમાં ફેરવાઇ ગઇછ ખરેખર તે આવી અસાધારણ સુંદરતા માટે આગલથી તૈયાર નહતો, તેણીના જુરા બાલનાં જઘ્ઘાદાર બુલંદાં નવીજ ફેશીનમાં ગોઠવાયલાં હતાં તેણીની મરોરદાર હાંસ રૂપી ગરદન ઉપરનો લંબગોલ અંગોડો માથાંબાના વગર બહુ શોભતો હતો, તેણીનો કાલો પોશાક ગોલાળી સુવાલી ચાંગડી આગલ અજબ ફરક બતાવતો.

કટલે લાંબે વખતે આપણે " પારખ કાસ્ટલ " માં પાછાં મળ્યાં, ફ્રેંચી હોમજીને ચેકહેન્ડ કરતાં હસતે હલકે બોલી છેલ્લાં તમુને યાદ છે કે આપરે " કાસ્ટલની લાયબ્રેરી જોવા ગયાં હતાં ત્યાં પેલી કારી આંખની છોકરી બરાબને વાંચવા બેઠીતી. "

" હા, મને તે બેસખર યાદ છે; તે નહાની છોકરી તરફ હું બેઠાવ્યો થયોતો " હોમજી કંઈક લજવાઇને બોલ્યો. "આજે સહવારે

લીમજીની તે પાલકને મેં મારાં માએજનાં ઓરડામાં જોઈ અને સાત વરસની વાત ઉપરનો તે બનાવ મને અચ્ચત્તુચ યાદ આવ્યો.”

હોમજીએ ટેબલ પર જોડવાઈ બેસતાં ફ્રેનીના ખુસ્તુમા હાથે એક કપ ચાહની તલજ કીધી.

ખીજે દીવસે પહરોણાઓ આવનાર હતાં. મરહુમ લીમજી શે-હતા અંગત વપડાસના ઓરડાઓ જેની બારીઓ બાગના સૌથી ઠંડક આપનારા રમણ બાગ તરફ ઉતરતી હતી તે અએવાનો ખાસ આ. પેશોતનશાહ માટે તૈયાર થયાં.

સાંજના છ વાગે પહરોણાઓની સામગ્રી ધુસ આવી ચહડી. નાનંભાય હવે સેહજ સાજ ફરી ફરી શકતાં હતાં એટલે હાલમાં પોતાના ઓરડામાં પોતાનાં ખાનદાની ઝવાહેરો સાથેનો સંગાર કરવામાં રોકાયાં હતાં. પહરોણાઓની ગડગડ કરતાં તેમના નોકરોની ધધુખર ભારે હતી. એરચશાહ આઆવાલાનો ઘોઘાટી સાહદ વીણેશ સંબલાતો, તરણુ તેવણુને પોતાનાં બાનું આલાંગાયનાં માનીતાં કુતશ્યાંની ખાસ સંબાલની જોખમદારી મલી હતી.

“ઓમાએ ! આવાં આદમીઓ સાથે મારો કાસીસંગ કેમ જશે. હોંજીયા હોમીએળી એ શું પાંજરાપોલ ઉભું કીધુંછ.” નાનંભાયે મનસે વીચાર્યું. “સાફ થયું કે મારે બદલ ફ્રેની છે.”

સાત વાગતે નાનંભાય ધીમેથી દ્રોઈગ રૂમમાં ગયાં, જ્યાં તેવણુનાં બધાં પહરોણાંઓ ભેગાં મશ્યાં હતાં પીલાંગાય પોપટ તેવણુનાં અસલ સહી થતાં હતાં. તેવનનું આંગ જરા માટેકું, અને જ્યાં પોપટના જેવી ખીનસમજ બકવા કરનારી હતી, હતાં તો સારાં ખાનદાનનાં પણ માબાપનાં એક પુરાં હોવાથી લાડપેલાં ઉપરલાં તે સી-

ખ્યા બધ્યાં વગરના ખુઠાં જેવાં રહી ગએલાં. તેવને પહેલાં નાનંભા-
ય માટે જગ્યા કીધી. ફરામર્જે બોડની નવલુ એક ધડીચેરના હાથા
ઉપર બેઠી બેઠી પોતાના કોખાંડી ખુટના પગે કંઈ રાહ વગાડતી
હતી. તેણીનો દેખાવ તારના ઝાર જેવો, પણ વા વાગેનો ઉડી જાય
તેવો નહીં ! તેણી પોહલાં હારકાંની મોટા લાંબા હાથ પગની. મદના
જેવા રાહોડ કદની અને તદન સીધી હતી. તેણીનાં દાંત લાંબા, ચ-
હેરો બરેલો, અને કંઈક સામલા રંગનો હતો પણ દેખાવ ઠીક હતો.
તેણીનો કાહદ મોટો મદ જેવો ધોલાટી અને બારી હતો. ઘોડેસ્વા-
રીમાં તેણી કાઢખી મદને બાજુ એસાડે તેવી પેતાનાં નામ “નવલુ”
ને છાજતીજ હતી. ફેનીએ જોયું તેમ આ નવલુને કપડાં માટે તો
કસાખી ‘ ટેસ્ટ ’ જ નહતા, પોપટયા રંગની સારી સાથ ગોલાખી
બદનમાં તેણી ફેનીને મન તાખુતના વાધ સમાનની હતી.

ફેની એક મોટી આરામચેર ઉપર અરધી અલેટાઈ ઑનરેબલ
પેશોતનશાહ સાથ ધીમેથી વાત કરતી હતી, તેણીનાં હાથીદાંત જેવા
મોહક હાથોમાં નાજુક ધંખો હતો, અને તેની ધીમી વાની લેંહડી
લેતી નાજુકાઈથી અલેટાઈને બહુકદાર ઝુમર હેઠળ બેઠી હતી. આ-
ખાં દીવાનખાનામાં તેણીની ખુબસુરતી કાંઈ ઓરજ દીપતી હતી.
તેણીનું કાલી મખમલનું જેકેટ અરધું મલાં આમલથી ખુલ્લું હતું.
જેમાંથી તેણીની અલેએસ્ટર જેવી ચામડી અજળ કાન્ટ્રેસ્ટ બતાવતી.

નાનંભામને દાખલ થતાં જોઈ ઑનરેબલ પેશોતનશાહ બાજુ
ફેનીની બાજુમાંથી ઉડી અદ્યથી નમતા નજદીક આવ્યા. તે બહા-
દુર પેહલવાન જેવું દરાર બદન, તે યુરોપીયન જેવો શુલાખી તંદુરસ્ત
મુખડો, તેજસ્વી આંખો, ચીવટ પાટલા હોઠ, બરેલો ટોટો, અને

મરદાનગી ભર્યો હલક જોનારને પેહલીજ નજરે ખેંચી લે તેવાં હતાં. બીલોરી ખતીના સોનેરી ઉજસમાં પેશોતનશાહના મીઠાસભર્યા ચેહ-શના અદખવાલાં નમનનાં ઉત્તરમાં નાજાંભાયે હસીને ડોકયું કીધું. ખખર અંતર પુછાયાખાહ ઓરડાના નરમ ગાલીયા ઉપર કાઈ એકા એક હડી આવ્યું હોય તેમ વખર અવાજનાં ઉતાવલ્યાં ન્હાનાં પગ-લાંએ મીસીસ આલાંમાય ઓરચશાહ આઆવાલા હસ્તે મુખડે આવી ઉભાં, તેવન માથાંથી તે પગ સુધી સુફેદ ડ્રેસમાં હતાં, ગલાં અને હાથમાં પણ સુફેદ મોતીજ, પગમાં બુટ અને મોજાંબી સુફેદ ચેહ-શની ચામરી પણ દુધ જેવી, હસતા દાંતો પણ મોતી જેવા વળી ગલાં આગલ સુફેદ ગુલછરી અને “ વાષ્ટરોઝ ” નો બટન હોલ ખોસ્વો હતો, આ ધમધોલને માંહે પોલવાલી સુંદરીને સબ્યતા ખા-તર નાજાંમાએ શેકહંડ કીધી, પણ તેવણની પાછલ ઉમેલા ઓરચ-શાહ શેક તરફ તો શેઠાણીએ સહેજ નમનનો લેંહકો કીધો, કારણ તેવન માનતાં કે બેહેકેલી બૈરી વરનીજ મુર્ખાઈથી હોય આ આઆ-વાલો ખરેખર પોતાની અભણ બૈરીના કલાસર રહે તેવોજ અડખરો હતો, અને વળી અંધકર્તા કેહવાવાનો ઠાલી હાંફરો ! ફાંફાજતો. !

જ્યાં આલામાય ફરતાં ત્યાં તેવનની દુધ જેવી ચામરીની વખાણ થતી, પણ ફકટ આલાંમાયની માનીતી આયા અમીનાજ બણુતી કે તે માત્ર આલાખાસ્ટર કીમના લેપડાને બ્યુટીઆર્મનાં પડ હતાં. તે-ણીનાં માથાં ઉપરનો નારીઅલ જેવો અંખોડો ખોટા બાલની શુવાડી પુરતો, આંખ તરફ જોતાં ભવાંની જડ કાલાસ ઇસ્ટબોલની કીકી રંમનારી જુકીનો ખમાલ આપતી ગમે તે હોય પણ સોસાઈટીમાં તો આ નજનીન સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતી.

ત્યારજાઠ આબ્યા હૈરાજાદના સોરાબ જંગ ખ્હાદુર, અને તે-
વનનાં બે બેટીઓ, દીનારઝાદીને શેહરાઝાદી. નવાબનો દેખાવ ખાલેશ
મોટી લાંબી દહાડી સાથનો, દાનાંવ ખુઝર્ગ આદમી જેવો હતો. તેવને
નવાબી સલામ સાથ નાજ્મમાયનો બેટ લીધી, “આપના રોશન દી-
દારથી મુજને નહાયત શાંદમાનો હાંસલ થઇ છે ! અએ નેકખખત
બાનુ ” તેવને ઝુકીને આદાબ બજાવતાં કહ્યું.

દીનાર અને શહેરા, સોનામણી ચંચલ છોકરીઓ જણાતી, તે-
ણીઓએ અસલ ઓરીયન્ટલ બ્યુટી માફક બાલના સપાટ સહેંતા
પાર્યા હતા, અને ઝનાનાની બીબીઓ સમાન ઘરેણાંથી ધુમ આંગ સં-
લુગારયું હતું.

કલકતાવાલા હીરાજી બારીસ્ટર હવે છેલ્લા બાકી રહ્યા. આગલ
હોમજીએ કહ્યું હતું તેમ તેવન જબરા કૉનઝરવેટીવ હતા. તેવન સાધારણ
કદના મધ્યમ બાંધાના, મીઠા હસ્તા સ્વભાવના, બોળા અને દુલ્લા હતા,
તેવનનાં જેવા એકની સંગત આપણાં નાજ્મમાયને ઘણી ભાવતી લાગી.

ખાણાને વખતે સર્વે ડાઇનીંગ રૂમમાં બેગાં મહ્યાં. અલખત
ખાણું ઇંગલીશ હતું. લોડની નવલુ પાસે આઝાવાલા બેઠા હતા.
તેવન પોતે પોતાને મહાન લખનાર ધારતા હતા અને નવલુ જેવી
ખ્હાદુર છોડી તેવનને પહેલીજ નજરે ગમી ગએલી લાગી.

“ તમે જેવાં એક કુશલ બાનુની સંગત મલવા માટે હું
મમરર છું. ” આઝાવાલાએ ભટાઈ શહેર કીધી. “ આંચ ટામાટા
લોખસ્ટર લેશો ? ”

“ હાજી. ” આઝાવાલા પોતાનું ટમ્બલર છલાછલ ભરતા બોલ્યા.
“ તમે કીયો વાર્ધન સોમાં વધતો પસંદ કરો ? ”

“ હું દરેક જાતના વાઇન પીઉંછ. ” આ ઓકરાના ખવાસવાલી ઓકરીએ કહ્યું. “ ખીજી બાનુઓ, વાઇન નહીં પીશની નાજીકાઇ કરેછ એ બધા ઢોંગ, પણ વાઈ આંચ સીઝનમાં પુણાની ઘોડાની રેસમાં તમે જનાર છો કે ? જો આગાખાન અને પોતાના “ જોકી ” દાખલ કબુલ કરે તો હું પોતે રેસમાં ઉતરવા તૈયાર છું. ” આ પ્રમાણે નવલુગાઇ અહીં પોતાની જાત બતાવતાં હતાં, ત્યારે ટેબલ પર વળી કાંઇ ખીજીજ વાત ચાલતી.

આનરેબલ પેશોતનશાહ અને હીરાજી ખારીસ્ટર વચ્ચે રાજદવારી બાબત ઉપર મતફેર ચાલતા હતા. બન્નેના વીચારો એક મેકની વીરુદ્ધ હતા, અને જાહેરમાં તેઓ હરીફ દાખલ બેખાતા, પણ બન્ને ખરા મહસ્થ હોવાથી એકમેકનાં મોંઠ ઉપર એક ખીજનાં વીચાર માટે માન બતાવતા. ફ્રેનીની જાણે બળા કે કોનઝરવેટીવો શું ઘોળતા હતા, કે લીજરસો શું કેહતા હતા. તેથી તો આલાંમાયની સાથે બદીયાનની સ્લીવસ અને સારીની ફેશીનમાં ઉતરી હતી.

ખાનાબાદ બાનુઓ પહેલાં ઉઠીને ડ્રોઇંગ રૂમમાં ગયાં. પીલાં-માય પોપટ સાથે નાનંમાય પોતાની અસલ વારેની વાતે લાગાં, ફ્રેની પોતાની રાખેતાની આરામચેર ઉપર અઢેલીને નાજીકાઇથી પડી. આલાંમાય આંચ ખારીએથી પેલી ખારીએ ટરક ટરક નાચતાં ફરતાં, અને પેલી બે નવાખી બેહનોએ પોતાનાં વાજીંત્રપરનો કાચુ બતાવવા માંડ્યો. બન્ને નીચે ગાલીચાપર બેસી દીલરખાનાં મીઠાં વાજીંત્રમાં પોતાનો શીરીન હલક બેળી કવી ફરરોખઝાહની અને હાફેએ શીસ-ઝીની ગજલ લલકારતાં હતાં.

આ ઈલજીત હલકનો મોહક સ્વર મઢોના કાનપર જતાંજ

તેઓ વધુ વાતચીત બાબત મેલી દીવાનખાનામાં પાછા ફર્યા. દીવાન અને શેહરાની આ કુદરતી નવાજેસ ઉપર હોમજી શીદા થએલો લાગતો, પેશોતનશાહ ધણા ગંભીર જણાતા હતા. નાજાંમાય પોતાના બેટાના ચહેરા ઉપરનો ફેરફાર જોઈ મુઠ્ઠમાં હસ્તાં હતાં, એ મીશાલ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં ખુશખુશાલ દીવસો ગળેરવા લાગ્યા.

મકરણ ચૌદમું.

જ્યારે આવી રીતે પારખ કાસ્ટલમાં સૌ ખુશ રમતમાં પોતાનો વખત કહાડતાં હતાં, ત્યારે આપણી હીરોઈન ખોરશેદને ઝાઝી કુરસદ મલી હતી. તેણી નાજાંમાયનાં બપોરનાં થોડાંક કાગળો લખતી, અને રાતના ખાણ્યાબાદ બે કલાક તેવન આગલ વાંચવા બેસતી, બાકીનો બધો વખત તેણી વીકાજી વિદ્વાનને ત્યાં પુરો કરતી.

એક સહવારે તેણી પોતાના ખુઝર્ગ માસ્ટર આગળ “ પરેઝગાર મહોમેદનોની બણવાની તસખીના નવવાનું દાણાઓની મશ્લ, અસલ અરેખીક જુઆનમાં વાંચી સંમલાવતી હતી, તેટલાં તેણીનાં વાંચણ ઉપર ઓળો પડ્યો, અને આંખો ઉંચકી જોયછતો ઉંઘરનો બહાર એક કદાવર તનનો, સોહામણા એહરાનો યુરોપ્યન લેખાસ્માં સજ્જ થએલો પુખ્ત ઉમરનો હસ્તા દેખાવનો રોગવંતો મહસ્થ ઉભો હતો.

આ આવનાર કોઈજ નહી પણ ઑનરેબલ પેશોતનશાહ આપણાં શેકાણી નાજાંમાયના માનવંત પહોંચા હતા. તેવને “ પારખ કાસ્ટલ ” માં આવી રહ્યા પછીને બીજેજ દીવસે પોતાના આ આમલા ઉસ્તાદને શોધી કહાર્યા હતા અને હાલમાં તેઓજ ત્યાં ઉંઘર

બહાર જિભા રહી આ જવાન જાતુનાં મીઠાં મુખમાંથી વાંસળી જેવા હલકે પડતા મોતીના દાણા કાનચાટે ઉચકી લેતા હતા.

“ઝોહો વીકાજી શેઠ, ત્યારે તમે તો આ મીસાલ બુઢાપામાં સુખમાં દહારા કહારોજી !” તેવને અંદર આવતાં પોતાના ઝઝણી જિત-પંત કરનાર મરદાનગીબર્યા હલકે હસતાં કહ્યું. “ઐવણુ સાથ મારી ઝોલખાણુ કરાવશો ?”

“મારી દીકરી, ઐવન ઝોનરેજલ પેશોતનશાહ છે; અને આંય ઐવણુ મીસ ખોરશેઠજાનુ.” વીકાજીએ ઝોલખ કરાવી.

જવાન ખોરશેઠે નમનતાદ્યથી ડોક નમાવી. તેણી શરમાઇને લ-હન લાલ બની ગઇ હતી. જે મહાન અદસ્ત માટે તેણી દરેક પેપરોમાં તરેહવાર સીદ્દારસ વાંચતી હતી, તેવનની આ નજરો નજર ઝોલખ માટે તેણી હરખ અને સરમથી ચુંચવાઇ ગઇ અને તેણીએ તુરત સારીની ઝોડ કીધી.

“હું ધચ્છુંજ કે મારી હાજરીએ તમને હરકત કરી હશે નહીં.” પેશોતનશાહ બોલ્યા.

“નહીજી, હવે તો મારો જવાનો વખત થયો.”

“નોનસન્સ ખટલાં હમણાંથી કહાં જાયોજી ?” વીકાજી છે-ઝાયા. “તું કેહતીતી કે શેઠાણીનેતો તારૂં રાતે નવ વાગ્યા સુધી કામ નથી પડવાનું બેસ, અને મને પેશોતનશાહ શેઠને બધું તારી કેળવ-ણી માટે કહેવા દે.”

પેશોતનશાહે બેઠક સીધી.

“પેશોતનશાહ, જ્યારે હું મારા આગલા દહારાની યાદ કરુંજી, ત્યારે મને અદસોસ થયા વગર રહેતો નથી.” વીકાજી બોલ્યા.

“ તમે તો હવે રાજદારી મોટા આદમી કેહવાવોછ, અને આપણેતો કંઈમી નહી. ”

“ ઝોરીસટોટલનું ભાષાંતર કરનાર જગજહેર થયા વગર રેહશે નહી. ” આંનરેબલ, પેલાં મેનસ્કીપ્ટ તરફ જોતાં બોલ્યા.

વીકાજીએ પેટ ભરીને પોતાના બલાપાનો કુઠ્થો ખોલ્યો, તેમના માનવંત મીત્ર તે ધ્યાન દધ સાંભલતા બેઠા.

ખોરશેઠ પોતાની ખીનઝીર આંખોએ તે દાનાવ રાજદારીનો સિંહના તોરનો ચેહરો ટીકતી બેસી રહી. તેવનની ઉમર પીસતાલી-સની હતી. પણ ચાલીસ જેટલામી ભાગ્યેજ દેખાતા. આંખો ઉપર જડ ભવાં અને મોટી ભરેલી કાલી ભમર જેવી મૂછ હતી.

“ હા, ત્યારે આંચ ખોરસેદ્યાનુ-કે ? મેં મરહુમ લીમજીને મો-હડે તેની પાલક માટે ધણીયાર સાંભલ્યું તું. ” તેવન બોલ્યા.

“ તમે લીમજી શેઠને પીછણુતા હતા ? ” ખોરશેઠે ઇતેજરીના જુરસા સહીત પૂછ્યું.

“ હા. હમે અંગત મીત્રો હતા. લીમજી મને એકવાર કલકટા-માં મળ્યા હતા અને મેં તેવનને મારે ત્યાં વધારે દીવસ રેહવાની બોંહસ કીધી પણ પોતાને મકાને મુંઝાઇ મેળી આવેલી પોતાની પા-લક બેટીમાં તેવનનો જીવ ભરાયો હોવાથી પોતાનું કામ આટોપી લઇ તેવન જલદીજ ઉપડી ગયા હતા. ”

આ સાંભલી ખોરશેઠના ગાલ ઉપર કુદરતી આંજી ઉતરી આ-વ્યાં. “ તેવન ધણાજ નોબલ હતા. ” તેણી ધીમેથી બબડી.

“ અને તેવનની બલાઇનો બદલો તમે આવાં બેઝમતી મો-તીઓથી વાલી આપોછ, એ કેવી શીદગીરી ! ” પેશતનશાહે વ-

ખાણથી કહ્યું.

“તેવનના મરણથી હમો ખંન્ને ઉપર આક્રમિત આવી પડી.” વીકાજીએ અફસોસથી કહ્યું.

“જો વીકાજી માર્ટર નહી હોતો તો મારી જીંદગી તદ્દન કંગાલ થઈ પડતે.” ખોરશેદ બમડી.

“હં હં. નાજનંમાય માટે આ શબ્દો કંઈ સારું મત આપતા નથી.” ઠાવકા પેશોતનશાહે એમ કહી તેણીની તરફ ખારીકીથી જોયું એક સાદી રેસમી કાલી સારી અને સાદાં મજલોનનાં બદીયાન સાથે કોમન સ્લીપર અને સુતરાઉ મોજાં એ તેણીનો પોશાક હતો. જવાન બાનુઓને બાવતાં એકબી ધરેણાં તેણીનાં આંગ ઉપર નહતાં. પેશોતનશાહે માન્યું કે તેણીની રોશનુ ઝમકતી થક સેતારા જેવી ચરમો એજ તેણીની તમામ ખુશસુરતી હતી.

“અને શું તમે ખરેખર અરેખીક વાંચી જાણો છો?”

“હાજી.”

“ખીજી કંઈ વધારે બાધા?”

“ફારસી, અને થોડું ફ્રેન્ચ,” તેણીએ જવાબ વાળ્યો.

“તમારી કેળવણી એજ તમારી દોલત છે તે તમે જાણો છો?”

“આત્મો, આત્મો, દોસ્ત, તમે મારી દીકરીને ધણી શરમાવો છો.

પોતાની સીફારસ સાંભલવા મારી ખોરશેદને ગમતું નથી.” વીકાજી બોલ્યા.

“હવે વખત થયો, મારે જવું જોઈશે.” અને તે જવાન બાનુ ઉઠીને ઉભી થઈ.

“હું પણ સાથેજ આવું છું બાનુ, જો તમને કસો વાંધો નહી

હોયતો. ” તે બહેનો મદસ્થ પોતેપણ ઉભો થયો. વીકાજીને મલી તેઓ જન્મે જન્મ “પારખ કાસ્ટલ ” તરફ જવા નીકળ્યાં. પેશોતન-શાહે બન્ને એટલો તે ટુકો વોક લંગાવ્યો. તેવન બાગ બગીચાની લીલા અને દર્યાવનો દીલપઝીર દેખાવ જોવાને ખુરશેદ સાથે ઉભા રહ્યા અને અતે જ્યારે “કાસ્ટલ” આવી પુગ્યો, ત્યારે તેવને કંઈક બારી દીશે તેણીનો નાનુક હાથ હીઝાવી પોતાનો રસતો ફેરવ્યો.

તેજ બપોરે ચાહની ટેબલ ઉપર ખોરશેદ માટે વાત છોડવાનો પેશોતનશાહે વીચાર કીધો. ફ્રેન્ચ ટેબલની હેડ ઉપર બેઠી હતી કારણ નાનંગાય પાછાં બીજાંજો પડ્યાં હતાં. આલાંમાય આઆવાલાં માથાંથી તે પગ સુધી બધું પોશાકમાં હાજર થયાં, તેવનના અડુખરા ધણી મોંહમાં સીંગાર લઈ બેસીકર બાનુઓની હાજરીમાં ધ્રુવો ઉરાડતા ઉભા હતા. દીનાર અને શેહરા આ બીરીબાજને ખુદી પીઠ કરીને ઉભાં. પીલાંમાય પોપટ નરમ નરમ “ટી કેક ” ની રકાખીઓ આ-ગલ ખુરસી બેંચી બેઠાં, અને હીરાજી બારીસ્ટર તેમજ પેશોતનશાહ ટ્રાન્સવાલની સમાધાની ઉપર આવતી જતી લડાઇ માટે તકરાર કરતા ચાહ સીપ કરતા બેઠા હતા.

“તમારા બાઈની પાલક સાથે આજે સહવારે મને લંગાણથી વાત થઈ, મારા જન્મમાં મેં આવી બાહોશ અસાધારણ ચંચલાઇ-વાલી જવાન બાનુ જોઈ નથી. ”

“ તે કેમ ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

“તેણીની ઉમર છેતો વીસની પણ એક પચાસની ઉમરના મદં જેટલું એને વાંચ્યું, એકથી અનેક ભાષાઓ જાણેછ, અને તેણી પોતે આજમાલની પારસી બાનુઓમાં કેવી ખરેખરી ચઢતી

છે તે સમજવાનો તેણીનામાં જરાબી ફાંકો નથી. ”

“પણ અરધી એક ડબલ પારકી નહીં સમજ પડે તેવી બાપા શીખે તે અસાધારણ બાહોશી કેહવાય કે ? ” આપણું કેળ-વાઈને કન થયલાં ફ્રેની બાઈએ બમરડો ગુમાવ્યો.

“એશક. ”

“ત્યારે તો એક રકુલની માર્ટરણુજ કાંચ નહીં થતી હોશે ? ” ફ્રેનીએ તુમાખ કીધો.

“માફ કરજો મીસીસ ખુરશેઠજી, પણ આંચ જવાન બાનુ ફકટ રકુલ માર્ટરણુજ નહીં પણ એક કોલેજની “ફેલો ” દાખલ ચાલી શકે. તેણી વીકાજી વિદ્વાનના હાથ હેઠળ તાલીમ લઈ એક વિદુશ્વી બાનું થવા પામી છે. ”

“તમે જાણુતા નહીં હશે કે એ છોકરી પેલા આગલા પ્રખ્યાત ફળુ ફેસાદયાની દીકરી થાયછ. ” હોમીએ કહ્યું. “જબરો કોનએસની પક્ષનો હતો. ”

“કાણુ ? ફળુ લશ્ચકરી ? પેશોતનશાહ ચોકયા એકવાર જેને લખનૌમાં કોનએસનો તાંબુ ધુમવી માર્યો હતો તે ? યા ખુદા અને તેજ એક ખરેખરા વકતા કુશળ બાપની અસર તેની બેટીમાં ઉતરીછ. એ આગલ અમારી સાથે મુનીવરસીટીમાં હતો બધાંમાં તે હંમેશ રકોલરશીપ સાથે પાસ થતો. જબરો તાલીમબાજ એની બાહોશી માટે હમારા પ્રોફેસરને ઘણુંજ ઉંચું મત હતું, પણ અભાગ્યાને શું સુજ્યું તે એકાએક બસ મુંબઈથી ગુમજ થઈ ગયો. મેં એકવાર સાંભળ્યુંતું કે તે ઇરાન ગયો હતો, અને બ્યારે હું કેટલાંક વરષ ઉપર કાશમીરથી ફેરમાનશાહ ગયો હતો ત્યાંના બેહીસ્તુનનાં ડુગર ઉપરનાં ખીલા રોકી

હરો ઉકલાવવા હું રોકાયો હતો ત્યારે મને તે ત્યાં અચપ્પચ મલી ગયો હતો. ખસ જળરો રખડેલ ને દુન્યાફરેલ તે આદમી હતો. ત્યાર પછીથી મેં એને લગતું કોઈખી દહારો કંઈ સાંભળ્યું નથી.

“છેલ્લાં એ અહીંની એક મીલમાં ધજનેરનું કામ કરતો હતો.” હોમજીએ ખુલાસો આપવા માંડ્યો “એવું કહેવાતું કે એ ધરાંણીથી એક ધરાણી બાનુને પરણી લાવ્યો હતો ખરેખર ખોરશેદની કાકી તીક્ષણ આંખો એક ધરાણી માદરનીજ ગુવાહી આપે છે.”

“કેવી રીતે આંખો.” આંનરેબલ ધીમેથી બખડ્યા.

આની તરફ ટેબલ ઉપર પહોંચ્યાઓ કંઈ મુંગા નહીં બેઠા હતા. તેઓ વચ્ચે વળી જુદીજ વાત ચાલતી.

“બાવા એરચશાહ તમને ખીરી પીવાની ક્યારથી ટેવ પડી?” હીરાજી ખારીસ્ટર જેવનનું પેલા અંડુસની બેઅદખીથી ઘણું પાકી આવ્યું હતું તેવને ચવઈથી પુછ્યું. એરચશાહે ખરખર હસીને હુસ્યારી બતાવી, “અરે એતો હું ચૈદ વરખતો હતો ત્યારથી પીવુંજ.”

“અરે શું ધારીયું એવનતો જીભરાયા બલા ઇંએજને ટકર મારે તેટલી ચીરટ દહારામાં પીએજ.” આલાંમાયે પોતાના શોખતા ધણીની વડાઈ લીધી.

“પંજ બપાવા તમે જાણોજકે સીગારમાં કોહેલાં કોખીજનાં પાતરાં વપડાયજ તે” હીરાજીએ શુદ્ધ ખોલી “જે હાર્ટને તેમજ આંખને ઘણું નુકશાન કરે છે?”

“તે તમે શા ઉપરથી કહેજ?”

હોમજીએ જોયું કે વાતપરથી નકામી તકશર જાગશે એટલે તેને તકશરની વલણ ફેરવી અને તે દીવસ પુરો થયો.

રાત્રે ખાંણા પછીથી સર્વે પહોરોણાંઓ નેપની રમતપર બેઠાં પેશતનશાહ કાનસર ખ્હાર ગયા હતા. હોમજીને એ રમતમાં સેહજ પણુ લેહજત નહતી તે લાયબ્રેરીમાં વાંચવાને ચાલી ગયો.

સેસન્સમાં વીટેલા એક મહાભારત કાયદાનો કુશર્મેચ આગલ ચુકલો કેસ કોઈ નામ ન જણાયલા રચનાર તરફથી ખ્હાર પડ્યો હતો તેનું કામપાછલેસન ઉઠાવતે તે બેઠો હતો; ઘડીઆળમાં દસનીટકારી પડી તેટલાં દરવાજો ધીમેથી ખોલી હાથમાં બત્તી સાથ એક ઝોળો આવી તેની સામે ઉભો, કે હોમજીએ વાંચણમાંથી ચોંકીને ઉપર જોયું.

તે તો તેનાં માની કમપેનીયન હતી.

હું શેઠાણી નાજ્ઞમાય ગાટે એક ચોપડી લેવા આવીછ, હું જાણતી નહી હતી કે તમે અહીં હતા. તેણી હોમજી શેઠની ત્યાં હાજરી જોઈ ધીમે સાહદે ખોલી.

“હું તમુને મદદ કરું ? તે કંઈ ચોપરી છે ?” હોમજી સમ્બતાથી ઉભો થયો.

“કાકા કહાણનાં લખાણનો સંગ્રહ.” તેણી બોલી.

હોમજી ચોંક્યો, “ઓ એજ ચોપડી—” પણુ તે આગલ બોલતાં અચકી ગયો. હા સાત વરખની વાત ઉપર તેજ ગંજવર પોઠો પોતાના હાથોમાં ઉપાડી બુચી ખોરશેઠ તેજ જગ્યા ઉપર વાંચવા બેઠી હતી અને ત્યારે હોમજીએ તેણીને ખખરાની ઓરડાની ખ્હાર કઢી હતી તે વખતે ખોરસેદના ચેહરા ઉપર રીસાયલો ઠોઠરા હતો, તેણીની આંખો ગુસ્સાથી ચમકતી હતી; પણ આજે તે ઠોઠરાને જગ્યે હોઠ ઉપર નમનતાઇનો મીઠાસ હતો, આંખોમાં ગુસ્સાને બદલ વિદ્વાનો મક્કાકા હતો.

“ હું પોતે લેવસજી. ” અને તેણીએ તે બારી કેતાળ તેની અસલ જગ્યેથી ઉઠાવી લીધી. “ હું શેઠાણી નજદીક ખીજીજ ચોપડી વાંચતી હતી, પણ એવણે હાલમાં આ ચોપડીનો શોખ થઇ આવ્યો. ”

“ સાડા દશનો થઇ ગયા તોખી તમે હજીર વાંચશો ? ” હોમજી, તેણીને માટે દરવાજો ખોલી આપતાં બોલ્યો.

“ હાજી, અગ્યાર વાગતાં સુધી મને વાંચવું પડશે, જો તેટલાં શેઠાણી ઉઘની ખાહેશ કરશે તો તેમ નહીંતર કદાચ ખાર થશે. ”

“ ખાર ? ” હોમજી દુખથી ચોક્યો. તેની માતા આટલી સખ્ત આ નાજીક કુમારીકા તરફ હતી તેનોતો તેને ખ્યાલજ નહીં. “ તમે ધણાં ઠાકી જતાં હશો ? ”

“ નહીં, વાંચણ મને કદી ઠાકવતું નથી. ” અહીં તેણી પોતાનાં ટેકાવદાર સરનાં એક સેહજ નમન સાથ ત્યાંથી ચાલી જતી હતી “ સાહેબજી ” હોમજી બોલ્યો. તેણીએ પોતાની મરહુર રોસણ કાઢી આંખો ઉઘડી તે જવાન તરફ એક પણ ઠેડવી મીઠા હલકે “ સાહેબજી ” કહી ત્યાંથી રૂખરદ લીધી. હોમજી તે જગ્યેજ ઠંબ થઇ ઉભો તેને પોતાના હાથોએ પોતાનું જીગર દાખ્યું, આ તેનાં દીવમાં થતા ઉઠાલા શાના હતા? ખરેખર ફળુ શીસાદયાની છોકરી પોતાની આંખમાં કંઇ જાદુ ધરાવતી હોવી જોઇએ.

“ મારે ખીજી વખત એની આંખ આગલ જોવું જોઇએ નહીં તે મનસે બોલ્યો. “ પણ મરીખ ખીચારી તેણી અંહી સુખી હોય એમ લાગતું નથી. ”

તે એકવાર પાછો વાંચવા બેઠો પણ હવે તે કેસની ઉડાઇમાં

તેનું ભેંજી ઉતરી સ્કયું નહીં.

ખીજ સહવારે તેને પોતાના ઓરડાની ખારી નીચેથી એક ગંભીર દીલકસ સાંત અને ખુલ્લો સાહદ સંભળ્યો ખારી નજદીક જતાં તેને ખાગમાં ઓંનરેખલ પેશોતનશાહને પેલી જવાન ખોરશેઠ સાથે વાને વલગેલા જોયા.

“ઓહો, કામતો કંઈ આગલ વધેલું લાગેછ.” હોમજી ગનસે કડવાસથી બોલ્યો. તે અદેખાઈની નજરે ખંતેને ટીકતો ઉભો રહ્યો.

પેશોતનશા, ખોરશેઠ આગલ તેણીના પીતાને લગતી વાત કરતા હતા જે સાંભલવામાં તેણી અજબ લેહઝત લેતી, લીમજી શેઠનાં મરણ પછીથી કોઈએખી તેની આગલ ફળુને લમતી વાત કરી હતી નહીં; અને જ્યારે તેણી અસલ લીમજીશેઠને તે માટે પુછતી ત્યારે તે બલો પાલનહાર હમેશાં વાત ઉડાવતો.

“અને શું ખરેખર, તમે તેવનને ઓલખતા હતા ?” તેણીએ ખુશાલીથી પુછ્યું. તેવન તમારી સાથે કોલેજમાં હતા ?”

“હા, તે જવાન ધણીજ નામના મેળવતો હતો. હમારા વખતમાં તે હમારા પ્રોફેસરની મગરૂરી હતી, તેવનને ગુજરવાને કેટલાં વરષ થયાં ?” પેશોતનશાહે અજબપણે પુછ્યું.

“તેવન ગુજરી ગયા નથી.” તેણીએ ધુજતે ઇંતેજર સાહદે કહ્યું. “મેં કોઈ દાહડે તેવનનાં મરણની વાત સાંભલી નથી. તેવન જીવેછ અને દરરોજ હું “હુવા તંદરસ્તીમાં” તેવનને ઉમરનીદરાઝી આહુંછ. જે કે તેવન ચાલી ગયા ત્યારે હું ધણી ન્હાની હતી.”

“ચાલી ગયા ?” ઓંનરેખલે અજબખીથી પુછ્યું.

“હા, ધણીજ દુરના મુલકમાં તેવન ગયાછ. કદાચ ઇરાન હોશે,

પણ લીમણ શેઠ મને કોઈ દહારોળી ખુલાશો કરી કેહતા હતા નહીં. તેવને એમ ધાર્યું હોય કે મને છોડી જવા માટે હું મારા બાવાને ધણા ધાટકી માનસ; પણ નહીં જ્યાં સુધી કંઈ ધણીજ મોટી આ-હત તેવનપર પડે નહીં ત્યાં સુધી તેવન મારેથી આટલાં વરસ દુર થાય નહીં.”

“કોઈ દહાડો તમોએ તમારા બાવાને લગતું પાછલથી સાં-ભળ્યુંજ નથી ?”

“નહીં, મારું બચપણ લગભગ સ્વપના જેવું છે, આજે ધો-બીતલાવ પાવડીવાલાની આહલી ઉપર સુતેલા હું ખીજે દહાડે “પા-રખ કાસ્ટલ” માં ઉઠીછ. અને ત્યારથી હું આ મકાન છોડવા પામી નથી.”

“તમારા બાવા તમારી સાથે સુખી દેખાતા હતા ?”

“નહીં તેવન હમેશાં મારાં માનાં મરણનો આશ્વસ કરતા, મને એકવાર તેવને કહ્યું હતું કે મારાં માએ દુખથી દબાઈને મરણ પામ્યાં હતાં, અને દુન્યામાં મમાવાઓતું લોખંડ જેવું હૈયું હોયછ. આ તેવણના શબ્દોએ મારાં મગજ ઉપર જળરો છાપ બેસાડયોછ. કારણ આ બોલોનો બળાપો તેવન રોજ કરતા.”

“એમાં કંઈખી ભેદ લાગેછ.” પેશોતનશાહે મનસે વીચાર્યું. “અને તમે ધારોછ કે તેવન ધરાન ગયાછ ?”

“હા મને એમજ લાગેછ.”

“પણ તમારા બાવા જીવતા હોતે તો જરૂરજ તમારી ઉપર ખત્ર લખતે ?”

“ઓ ખોદા ખાતર મને એમ ના સમજાવે કે તેવન મને

ગયા છે કે છ'વી દીવશે તેવનને મત્રવાના ખ્યાલેજ હું આંશા ઉમેદ-
ભર જીવુંછ. ” તે જવાન છોડીએ કાકલુદીમયાં અવાજે કહ્યું.

“ મારી ગરીબ છોકરી, તારા આશાવંત ખુશાલીના વીચારો હું
કચરી નાખવા માંગતો નથી, પણ એમ ના ધાર કે દુન્યામાં તે
સીવાય ખીજ ખુશાલીના વીચાર નથી. તારો આ ઉમરમાં તો જીંદગી
હઝારો ઉમેદ અને હોંસની હોય, ચાલ ખેલ ત્યારે ખોરશેદ તું પો-
તાનેખી કંઈ ઉમેદનો હોતો જોઈએ. તું હમેશાં નાજનમાયની કમપેની-
યન દાખલ રેહવાતો નહીંજ ચાલતી હોય ? ”

તે બલા ગ્રહસ્થના માયાલુ ચેહરાએ ખોરશેદ ઉપર બહુ સારી અ-
સર કરી હતી. જેમ વીકાજી માસ્ટર આગલ તેણી પોતાના વીચારો ખુદા
કરતી, તેમ તેણીએ બોળાં દીલે પોતાનાં ભવિષ્યનો સ્વપ્નનો પેશોત-
નશાહને કહી સંબલાવ્યો. એક લખનાર દાખલ નામ કહાડી તેણી
વેલાતની મીસીસ હેનરી ઉડ, કે મીસ આડન યા મારી કોરેલી જેવી
થવા માંગતી હતી. તેઓ મીસાલ કમાણી કરી સ્વતંત્ર થવા ચા-
હતી હતી.

પેશોતનશાહ આ બોળી બાળાના વીચારો, સુખી સ્વપ્નાઓ
(આપણાં હિંદુસ્તાનમાં તો ખરેખરા સ્વપ્ના ॥) ઉપર હસ્યા.

“ તમે લખાણ કરી શકો છ ? ” તેવને પુછ્યું.

“ હાજી, મેં મારી પંદર વરષની ઉમરથીજ લખાણ કરવા માં-
ડ્યાંછ અને મેં થોડીક વાર્તાઓ રચીછે. ”

મને તે માહેલી એક વાર્તા જોવા દેશો ? ”

“ બાપુશી ” ખોરશેદે કમુદ્યુ. “ તમે ધારી શકો છ કે મારાં લ-
ખાણનો હક ખરીદનાર કોઈ મહી શકશે ? ”

“ મારી ભોળી છોકરી દુન્યાતો ખરો રંગ તુંને ખખર નથી. ”
તે દાવકા સખ્સે ચલાવ્યું, “ જાનું લખનારાંઓને ઉત્તેજણ આપનાર
અહીંનો કોઈ ઝુઝઝ મલશે. હા, લખાણમાં કમાવાનો એમતો એક
રસ્તો છે પણ તે તું કયુલ કરશે ? એવા કેટલાક મોટે ઘેરના અકુ-
ખરા અંદુસો મલી આવશે કે જેઓ તુંને છુપી રીતે પાંચશો હજાર
આપી ચોપડી પરાતી લખ પોતાનાં નામે છપાવશે. તારા વિદ્વાન વીચારો
અને ગગજની જતી જાહોશી ખરીદી લખ તે પોતાનીમાં ખપાવશે ને એક
લેખક દાખલ તારું નામનીશાણ કોઇ જાહેરમાં જાણશેખી નહીં જો
તારું લખાણ ધણું ઉમદા હોશેતો ઝોરથી જીજ લખનારાઓ અ-
દેખાઇમાં પડશે; અને “રિવ્યુ”નું કામ તેવાઓનાંજ હાથમાં હોવાથી
તેઓ તારાં જાહેરમાં છાલ છોરાં કહારી નાંખવાને ચુકશે નહીં. ખો-
રશેઠ, મદોં કદીખી જાનુઓની હરીફાઇ યા તેઓની ચંચલાઇ પસંદ
કરતા નથી કે કયુલ રાખતા નથી મને એનો ખહુ સારો અનુભવછે.”

ખોરશેઠ આ સાંભલી ઉઘાઇ ગઇ તેણીએ દાંતમાં આંગલાં ક-
રડીયાં “કેમ એ રસતો પસંદ છે ?” આંતરેખલે હસીને ચવઇ કીધી.

“ ખોદા સાહેદ છે કે એ સાંભલીને મને કમકમાટ છુટેછ.
અને શું ખરેખર પોતાનાં ભેંજનું ઉમદા ફળ કોઇકો છુપી રીતે જ-
ડેખાંઓને વેચેછ ? ”

“ મને એક જવાન જાનુ યાદ છે જેણીને આવી માંગણી એક
માતખર સખ્સે કરી હતી, પણ તેણીએ તુચ્છકારથી ના પાડી હતી.
હવે દોર જોઉં ખોરશેઠ ને મને એક તારી વાર્તા લાવી આપ, હું તે
વાંચવા માંગુછ. ”

ખોરશેઠ હસ્તે એહરેને ઉતાવલે પગલે પોતાના ઝોરડામાં દોડી,

પાંચ મીનીટમાં તે ચપલ હરણી પાછી ફરી. પોતાનો ખરો ખજાનો તે બધા ખચકાવાડ ગૃહસ્થને સપુર્ણ કરતાં તેણીનાં ગાત્રો શરમથી લાલ મારી ગયા. તે મેન્સફીપ્ટ ખુલ્લા મોતીના દાણા જેવા હરે લખાયેલું હતું.

મેં ધાર્યું તે કરતાં તમારું લખાણ “ બલકી ” છે. તેવન ખોલ્યા. હું એ વાંચી રહીને મારો વીચાર જણાવીશ. ”

નારતા પછી તેવન કામનું ખડાણું ખતાવી પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગયા અને ઇઝીચેર ઉપર ગોઠવાઈ તેવને મેન્સફીપ્ટ ખોલ્યું. વીસેક પાણી વંચાયાં નહશે કે પેશોતનશાહ ચમકીને ખડા ખેડા.

“ આએ છોકરી એક જીનીયસ છે. તેવન ખોલ્યા. શું એણીની કલમમાં તાકાત ! બાપરે ! બધી ફળુ લશ્કરીની હીમત એ છોકરીમાં હિતરેલી લાગેછ. ”

આ વાર્તા એક પવીત્ર કુમલાં પણ સારી કેળવણીથી ફળદ્રુપ થએલાં બેંગ્લનું વખાણવાળેગ મોતેબર પરીણામ ખતાવતી હતી, તેમાં નહીં તાણી તોડીને સુદ્ધ ગુજરાતી લખવાનાં ફાંફાં મારેલાં, કે નહીં એકળી કઠણ કે કઠોર સ્પષ્ટ. તેણીની કલમ શીરીન, ફારસી શાહેરીથી ભરપુર ઇરાણી શામરોની મીસાલ ઠેકાણે ઠેકાણે ફસાહત, અને દાનાવોની સંખ્યા બંધ મશ્લથી એક ઝહવેરમાળા સમાન ઝમકતી હતી.

તેજ બપોરે વીકાજીને ઘેર જ્યારે ખોરશેઠ પેશોતનશાહને મળી, ત્યારે તેવને ખરાં દીલથી તે સુંદરીની કલમની સ્તુતી કીધી.

“ શાખાસ ખોરશેઠ તોં આજતુલીક કદી જાણ્યું ન હશે કે ખાસ્તી લખનાર ખાતુઓમાં તું પહેલે નંબરે છે. ”

પ્રકરણ પંદરમું.

હોમજી શેઠે તે સહવારે ખારી નજદીક ઉભા રહી તે ખતેની મુલાકાત લાંબો વખત સુધી જોયા કરી હતી પેશોતનશાહે જ્યારે વાતને દરમ્યાન ખોરશેદનાં નાજુક ખભાં ઉપર મમતાથી પોતાનો હાથ મેલ્યો, ત્યારે જવાન હોમજીનાં જીગરમાં કંઈ અજબ ઉભરા થવા લાગ્યા પણ તે પોતાનેજ સમજી સક્યો નહીં.

ખપોરનાં ચાહ ઉપર તે દીવસે પેશોતનશાહ સૌથી મોડા આવ્યા નવલુ બે કપ તો પી ચુકી હતી અને ત્રીજું સીપ કરતી હતી. આલાંભાય ઉપરથી હેઠે સુધી ગોલાળી કપડાંમાં દીપાયમાન થઈ આવ્યાં હતાં. ખાનુઓએ ચાહ ઉપર બેસવા આગમન પોતાની ખાસ્યત મુજબ સૌના ડ્રેસની પોતાને મનસે પરીક્ષા કરવા માંડી જેમાં આપણું ફેનીખાનુના ટીકા જળરા હતા.

“ તમે આટલો વખત ક્યાં બરાધ બેઠાતા, પેશોતનશાહ ? ” ફેનીએ જરા રીસાયલી અદાથી કહ્યું.

“ જીંદગી કંઈ બધો વખત મોહમન્નહમાંજ ગુજરવાને નથી સરખાઈ, ખાનુ, ” તેવને જવાબમાં કહ્યું. “ મને આજે ઘણું વાંચવાનું હતું અને તમામ ખપોરનો વખત તો મેં મારા બુઝર્ગ મીત્ર વીકાજીને ત્યાં પાસ કરીધો. ”

“ કોઈ વખત એ વીકાજીને કાસ્ટલમાં કેમ નથી નોતરતા ? ” ફેનીએ હોમજીને પુછ્યું. “ તેવન જ્યાર ત્યાર આપણને પેશોતનશાહની કમપનીમાંથી ખાતલ કરેછ. ”

“ એક તેના જેવો જુનો ચોપરીમાંનો કીડો તે આપરી સો-

હવત શું પસંદ કરે. ” હોમજી બોલ્યો “ પણ હું ધાંઈ કે ત્યાં જવામાં તમને કંઈ બીજું બેઠું છે. પેશતનશાહ શેઠ, મારા ભાઈની પાલક સાથે વાત કરવામાં તમને લેહઝત મલેછ, કારણ હું બાણું કે તેણી પોતાનો કુરસનો વખત વીકાજીને ઘેર પુરો કરે છે. ”

હોમીના આ બોલવામાં કંઈ અજબ કડવાસ સમાયલો હતો, આંનરેબલ શેઠ તે સાંભળી તદન લાલ રાતા મારી ગયા.

“ આજે બપોરે તેવન ત્યાં હતાં ખરાં ” તે રાજદારી અદસ્થ બોલ્યા. “ હા, મેં કોઈ બાનુની વાતચીતમાં આગલ એટલો રસ મેળવ્યો નથી, મારે તમારી સાથે ખોરશેઠબાનુને લગતી લંબાણ વાત કરવી છે, હોમજી. ”

“ હું તે માટે તૈયાર છું, પણ હું ધાંઈ કે તેણીને મારાં માતાની કમપેનીયન દાખલ કરી ફર્યાદ કરવાની તો નહીં જ હશે. ”

“ આ વીચારો તો એકલપેટા કેહવાય દોસ્ત આ જવ્કન બહુલી બાનુ પોતાની ઉત્તમ જવાની અહીં ગોલામગીરીમાં પુરી કરે એ તેણીને જજારો ગેરમનશાદ છે. ”

“ શું તેણીએ તમારી આગલ ફર્યાદ કીધી ? ”

“ નહી, કદી જ નહી. તે સંતોષી બાનુનાં મોંહમાંથી ફર્યાદનો એક હર્ફે આચરાયો નથી, પણ તેણીએ મને કહ્યું કે હજુર તેણીનો પીતા મરણ પામ્યો નથી—બલકે તેણીએ પોતાના પીતાનું મરણ શાંભલ્યું નથી. ”

“ એનો બાપ પોતાની દીકરીનો જન્મ બળતાં ક્ષરમાંથી બચાવવા જતાં પોતાનો જન બોહી બેઠો. તે વખતે એ છોકરી ફકટ પાંચ વરસની હતી, પણ પોતાના બાપની ગેરહાજરીથી એને રડીને

એટલું તોફાન કીધું કે મારા બાઇનું દીલ ખરી વાત કહી દેવાને વાધ્યું નહી. અને એને જમ્યું સમજી “કોઇ દહારો તારા બાવાને મનથું” કરીને વાહયા કીધી. તેવને નોકરોનેથી સખત તાકીદ આપી હતી કે તેણીની સાંમે તેના બાપની વાત કરવી નહી” હો-મજીએ ખુશાશો કીધો.

“હવે હજુરસુધી એને ખરી વાત નહી કહેવી એ ઘાટકીપ-છુંછે.” પેશતનશાહ બોલ્યા. “ગરીબ બીચારો ફળુ, મને એનો એહરો એની પોતાની દીકરીમાં કંઇક મલતો આવતો યાદ છે.”

“મને લીમજીની તીજેરીમાંથી એક દાળડો મળ્યોછ, જે ઉપર ફળુ લશ્કરીનું નામ છે. કદાચ તમુને તે કંઇ કામનો થઇ પડતો હોય તો હું આપવા તૈયાર છું.” કાસ્ટલના માલેકે કહ્યું. “તેમાં ફ-કટ એક સખી અને થોડાંક નહી ઉકેલાય તેવી બાપામાં લખાયલાં કાગળો છે.”

“ઠીક છે હું તે ઉકેલાવશ મને તે આપજો.”

એક ગરીબ કામદાર છોકરી માટે હોમજીશેઠ અને ઔનરેબલ પેશતનશાહ વચ્ચે લંબાણથી વાત થતી સાંજલતાં ફેનીનું પાકીને પક્ષેર થઇ ગયું.

તે સાંજે જ્યારે જધા મ્યુઝીકની લહેજત આખતાં ડ્રોઇંગરૂમમાં બેગાં મદ્યાં હતાં ત્યારે પેશોતનશાહ લાયબ્રેરીમાં ગયા, ત્યાં હોમજી બીચારમાં સુપ ચોપડી લઇને નીચી મુંડીએ બેઠો હતો.

“પ્રેલાં કાગડ્યાં બતાવશે કે દોસ્ત ?” ઔનરેબલના આ સવાલથી હોમજી ચોંકીને ઉઠ્યો, “હં, હાજી.” અને તે પોતાના મ-રફુગ બાઇની ખાનગી તીજેરી તરફ ગયો. વક્રારામાંથી એક ધાતુનો

દાખડો ખેંચી કહાડી તેને પેલા ખીજન અદસ્થના આતુર લંગાપલા હાથોમાં મેલ્યો, “ઓ આંખ કાગળ તો સહેલાઈથી વાંચી શકાશે.” તેવન કાગળ્યાંઓ જોઈ બોલ્યા, “એતો ધરાનાઓની દરી બાપા છે. જોકે ધુમારાથી એ બધાં કાલાં મારી ગયાં. હું એ મારી સાથે રાખું ? કંઈ કામસર મને કાલે પુણા જવું થશે.”

“જો સાથે રાખવા જોઈલાં અગત્યનાં તમે એને ધારતા હોવો તો જરૂર લઈ જાવો.” હોમી બોલ્યો. પેશોતનશાહે પેલા દાખરામાંથી એક સળી બહાર કાઢાડી તે એક ફેંટાવાલા ધરાની બચ્ચાની તસવીર હતી. “તદન ખોરશેદની આંખ” તેવને અનુમાન્યું, આ અદસ્થ તેણીના ગમાવા હોવા જોઈયે. “કેવો તોરવંત દયદયામયો એહરો.” હોમી વીચારમાં મુજ મરોડતાં બોલ્યો, “ખોરશેદને આ એહરા સાથે શું નીરખત હશે ?”

“તમારા બાપની પાલકની આંખોમાં મોહટાઈની મગફરી લગુરખી પ્રકાશે, એક કામદાર દાખલ હવે વધુવાર બસ તેણી રેદશે નહી.” એમ બોલતાંજ પેશોતનશાહ ઉસ્કેરાયલા જેવા ઝોરડા બહાર નીકળી ગયા.

“એટલે ? એવન શું કહેવા માંગતા હશે ?” હોમજી ઉઠીને દરવાજા તરફ ધસ્યો; પણ પોતા પાછલ દરવાજો બંધ કરી લઈ આંનરેબલ પેશોતનશાહ ઉસ્કેરાયલા જેવા ચાલી ગયા.

હોમજી ગાફેલ જેવો પોતાની બેઠકમાં દુડી પડ્યો.

પ્રકરણ સોત્રમું.

ખોરશેઠે જે અસર આ. પેશોતનશાહ ઉપર કરી હતી તેની સૌથી છેલ્લી ખજાર નાજંગમાયને થઇ, ફેનીથી વધારે વખત તામોશ ન થઇ શકવાથી તેણીએ નાજંગમાયના કાન સેકીયા હતા એટલે બાઈ સાહેબનો મીઝસ ગયો.

“ પેશોતનશાહ કેવા દાનાવ ને વિદ્વાન કેહવાયછ, પણ માટીજ બધાજ એવા ! કોઈની જવાન છોકરીની સીફારસ કરવામાં આધુ પાછું જોજોજ નહી, પણ મેં સાંભળ્યું કે ગઇ રાતે દીનારજાદીએ દીલરજા ઉપર “ બજીયે તે દાના ખુદા ” તું ગાયણ ગાયું તે પેશોતનશાહે ખેવાર ગવરાવ્યું અને દીનારના મીઠા હલકની ઘણી તારીફ કીધી ? ”

“ હા વાત ખરી છે. ” ફેનીએ કહ્યું.

“ ત્યારે તો એ દીનાર જખરી બાએગશાલી. ” નાજંગમાય બોલ્યાં.

“ તે કેમ ? ” ફેનીએ પુછ્યું.

“ જોવાય, પણ પેશોતનશાહને જે કોઈ પરણુશે તે ખરેખરી-જ ખખતાવર, દરેક આગેવાન મંડળીમાં પહેલું માન મેળવશે, અને ગવરમેંટ હાઉસમાંતો “ પ્રાઇવેટ એન્ટ્રી ” થી જશે. એ આદમીની આપણાં પારસીઓમાં જોડીજ કહાંછે ? ”

ફેનીએ એક ઠંડી હાય ગારી. “ પણ નાજંગમાય તમે પેલી ચોટદી બીલારીને તમારે ત્યાંથી સદાની રૂખરફ આપોતો કેવું ? ”

ખોરશેઠ વગરેં માઈ શું થાય ? ” નાજંગમાયને અંતે કપુલ કરવાની ફરજ પડી. “ એના જેવા મન રીજવનારા હજકે મારી આ-

ગલ વાંચે કાણુ ? ”

ત્રણ દીવસ સુધી ઑનરેબલ પેશોતનશાહે ગેરહાજર રહ્યા કે જે અરસામાં આનુઓએ તેવનનો મીઠો મરદાનગીભર્યો અવાજ અને વિદ્વાન હાજરી ઘણી ખોહી હતી. ખોરશેદનોખી આ ત્રણ દીવસ ઘણા ભારી લાગ્યા પણ ચોઠે દીવસે જાગના દરવાજા નજદીક તેણીને પેશોતનશાહ મલી ગયા. તેણીએ હસ્તે મુખડે તેવનને આવકાર આપ્યો.

“ મેં તમારું લખાણ એક અધીપતીને જતાવ્યું છે, તેને તે વાંચીને જહુ પસંદ કર્યુંછ અને તે પોતે પોતાને ખરચે છાપી આપવાને કબુલ છે, નફાની વાત પાછલથી થશે. કેમ કબુલ છે ? ”

“ ઑ કેવી ખુશાલીની વાત ! તમારી કેવી મહેરબાની ! ” તેણીની રોશણ આંખો ખુશાલીથી દીપી રહી.

અહીં પેશોતનશાહે તેણીને ખરી વાતથી ઉડાવી હતી, ભરમ તો એમ હતો કે તેવન પોતાને ખરચે છપાવા તે આપી આગ્યા હતા.

તે દીવસ ખોરશેદ અસાધારણ ખુશીમાં હતી, નાજાંમાયે તે તેણીના ગોલાખી અનેલા રખશારા ઉપરથી નેઘ લીધું.

“ તુંને શું થયુંછ, ખટલાં ? ” શેઠાણીએ પુછ્યું. “ કંઈ ઘણી ઉશ્કેરાયલી લાગેછ ? ”

“ હાજી. ” તેણી એક ચોપડે લેતાં શરમાઇને બોલી. “ હું વીકાજી માસ્ટરને ત્યાંથી મોરી નીકલી, એટલે વખત થઇ જવાના ખ્યાલે હું અહીં સુધી દોડતી આવી. ”

એ વાતખી ખરીજ હતી; પણ વચ્ચે તેને પેશોતનશાહે રોકી જે ખુશ ખજાર આપી હતી તે અલગત તેણીએ ઉડાવી.

“ તું લેટ નથી થઇ ખીજ વખતે મારી હાજરીમાં આવી

ઉશ્કેરાયથી હાંફતી હુંફતી આવતી ના, તેનાં કરતાં પાંચ મીનીટ મો-
ડું થશે તે પાત્રવશે, લે ચલાવ, " આગલા જમાનાનો ફિલસુફ
" પાણે ૧૭૮ થી. "

મેગનેટીક ઉંઘની અસરમાં પડેલી એક છોડીના અદ્ભૂત પા-
વરનું વર્ણન વાંચવામાં હાલ તરતતો ખોરશેદ પોતાની ચોપડીનો
ખ્યાલ ભૂતી ગઇ.

પ્રકરણ સતરમું.

ખોરના ખાણાં ઉપર એકવાર પાછાં " પારખ કાસ્ટલ " ના
બધાં પહોરોણાંઓ ભેગાં મળ્યાં.

" તમારા વગર હમુને જરા સોહવાયું નથી. " ફ્રેનીએ વાત-
ની શરૂઆત કરી.

" તેટલી તમારા સેવક ઉપર મેહરઆની. " પેશોતનશાહ હ-
સ્યા. આજે આ જવાંનું સુંદરી હદખ્હાર ખુશસુરત લાગતી હતી,
તેણીએ ઘણીજ સફાઈથી પોશાક સજ્જો હતો અને કાલી મખમલ-
ની ટુકડી ખોંહેમાંથી અડધા ઉપર દેખાતા બરફ જેવા હાથોથી
તેણી સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતી. હોમજી તે જવાન રૂપસુંદરીના
ચેનચાળા ઉપરથી મનસે વીચાર કરતો કે જો તે પોતે ફ્રે-
નીને પરણશે નહીં તો તેણી જરૂર પેશોતનશાહને જીતવાની કો-
શિષ કરવાની.

ટેંગલ ઉપર સ્વાદીષ્ટ ખાણાંને સૌ કોઇ ધનશાહ આપતું હતું.
હોર્ડની નવલુ આંખ વીચીને ચટણીને અચારનો ધાણુ કહાડતી.

આપણાં મુખે આલાંભાય પા રોટલીના દુકડાની નાજુકાઇ સાથ અ-
રધો ધાડવો અચારનો ખાલી કરતાં, દીનાર અને શેહરાની વચ્ચે રમુ-
જ હીરાજી બારીસ્ટર બેઠા હતા.

“નવલુ લોડ માટે શું ધાર્યું?” હીરાજીએ પુછી બેયું.

“એમના ટેસ્ટ હમારી પસંદગી પામતા નથી.” બંને બેઠ-
નોએ કહ્યું.

“કાં વાઈ?” હીરાજીએ પુછ્યું.

“જાનુઓને બરની નજાકુતથી એ બેશક ખીલકુલ જાતેલ છે.”
દીનાર બોલી,

“ખીલકુલજ ” બારીસ્ટરે ચહરાવી આપ્યું “તમે માનશો નહી
જાનુઓ, પણ નવલુઆઇતો આગલ ખીરી પીતીતી પણ જ્યારે એ
જોટલે હદ સુધી પોતાનું સ્ત્રીપણું છોડી ગઇ, ત્યારે કુદરતેખી પોતાનું
કામ કીધું, અને તે શું? એને માટીડા માફક દહાડીના બાલ લગી
નીકલ્યા, તમે બારીકીથી એની હડપચી નીચે જોશોતો દેખાશે રોજ
સાફ કરેછ, પણ જાડા ખુપરા જેવાને તેજ, કાઈની સમજવટથી નહી
સમજી પણ ખુદરતાનાં પ્રાકૃતથી ઠેકાણે આવી ગઇ, અને ત્યારથી એને
ખીરી હોરવાનું છોડી દીધું.”

આ સાંભળી પેલી બંને બહેનોનાતો ડોળાજ ફાટી ગયા “યા
ખુદા” દીનાર બબડી,

“પણ હું તમને પુછું દીનારજાનુ કે એક ખીડી પીતાજ ઘણી
તમને મલેતો?” હીરાજી બારીસ્ટરે હસતાં પુછ્યું.

“મારી ખાહેશ છે કે મને એક ખીડી પીતોજ ખાવીદ મલે;
કે જ્યાં ખીડીની બદીમાં ફસેલા એક જવાનને સુધારવાની મને ટક

મહે.” આ જવાન ગુણસુંદરીના આવા ડાહપણના સ્પષ્ટોથી હીરાજી ઉપર બહુ સારી અસર થઇ.

“પેશોતનશાહ, મેં તમને આજે નાજંગમાયની કમપેતીયન સાથે બગીચામાં ફરતા જોયા હતા.” ફેનીએ ટેબલ ઉપર મોટેથી કહ્યું. “તમારી નામાંકિત હાજરીથી તમે તે છોડીનું મગજ ફેરવીતો નહીં નાખતા હોવો?”

હોમજીએ પેશોતનશાહ તરફ ટીકી ટીકીને જોયું. “મારામાઈની પાલક આગલ તમે પેલાં કાગડ્યાંઓ સખધી જાતો કરતા હતા?”

“નહી, હોમજીમાઈ, પણ આજે સાંજે હું તમો આગલ તે બાજે કંઈ વાત કરનાર છું.” તેવને શાંતીથી કહ્યું.

“જેવી મરજી.”

“તમે ધરાણી “દરી” બાપા જાણો છો?” ઑનરેબલે પુછ્યું.

“એક સ્પષ્ટથી નહી. લેટીન અને ફ્રેન્ચમાં દુખવેલું આ બેજીનું “દરી” બાપાનો એક બોલખી ધરાવતું નથી.” હોમજીએ જવાબમાં કહ્યું.

“ઠીક, ત્યારે હું તમને સમજાવશ.”

રાતના દસનો અમલ છે. હોમજી અને પેશોતનશાહ લાયબ્રેરી તરફનો રસ્તો લેતા માલમ પડે છે, છેલ્લા અદસ્થના હાથોમાં એક નહાનો પોર્ટફોલો પકડાયેલો છે, તેવને એક બત્તી નજદીક બેઠક લઈ પેલાં કાગડ્યાંઓ બહાર કહાડ્યાં.

“પેહલાં તો આ અસલ કાગડ્યાંઓ તમે તમારી પાસે સલામત રાખો, આ કાગજ પરણ્યા આગમજ ખોરશેદની મા, તે બિબ્બીની મીસીસ ફરામરોજ લશ્કરીની સહી સાચનું લખાયેલું છે: અને

આ છેલ્લું કાગજ ખોરશેદનાં જન્મ પત્રીનું લખાયલું છે. ”

“તમે મને એ મોટે વાંચી સંભલાવશો ? ” હોમજીએ “દરી” જીવનનાં પોતાના અજ્ઞાનપણા માટે મનસે અફસોસ કરી કહ્યું.

“ન-યમ ન-યમ” પેશોતનશાહ પેલાં કાગજ ઉપર નજર ફેરવતાં ગળુ ખંખારતા બોલ્યા. “પણ હોમજી તમને એ કાગલ્યાંઓ સાથે શું નીશનયત ! એક અદગયત્રી જાતુ પોતાના બલિષ્ઠના ધારેલા ઉપર કાગજ લખે તે પરીચાઇ બીજાઓની નજર સામે ખુદત્રી થતી જોઇએ નહીં.”

“એકે એક શબ્દ મને ખુદત્રી જોઇશે. ” તે જવાન ઉસ્કેરાઇ જતાં બોલ્યો. “અને નહીં તો હું માનસ કે તમને “દરી” બાષા ખજારજ નથી ”

“ધીરે, ધીરે, મારા રશીક, લેવો સાંભજો. ” અને પેશોતનશાહે ગળું સાફ કરી પહેલું કાગજ ઉચકી વાંચવા માંડ્યું.

[“અફસોસ, મારા બહાલા ફરામરોઝ, નસીમ આપણી સાંમે છે. મેં મારા જાવાને કહ્યું કે હું એક મહીનો મારાં માસીને ત્યાં રહેવા ગઇ હતી, ત્યાં જોલખાણ પડેલા એક પારસી જવાન નામે ફરામરોઝ લશ્કરી સાથે હું મારાં માસીની પરવાનગીથી અદરાઈ, પણ બચ જાવાએ તો એ સાંભલી રણુ પાચી, મને કેહછ કે જો હું તારી સાથે પરણુશ તો મને એવન એક દીરમખી આપનાર નથી. ઓ ફરામરોઝ તમે તમારી ગરીબાની કાંય એવડી કવડી ફર્યાદ કરોછ ? તમે જેવા કુશ્વ જવાન કંઈ સદા ગરીબીમાંજ રહી રકશે નહીં. ગમે તે થાઓ પણ હું મારાં વચનને મુસ્તકામ રેહવશ, આવને અદવાડે હું મારાં માસીજીને ત્યાં આવશ. ખોદા હાફેઝ !

હવે પછીથી સદાની તારી પોતાની થનાર

અહતુવર. ”]

ખીજું કાગજ ધણુંજ અસરકારક હતું.

(“ઓ પીતાજી—તમે મારા ફરામર્જને જોશો તો ચાલ્યા વગર રહેશો નહીં. મેં તમારી ઉપર નામોશી આણી નથી, એક મારા જેવી મા વગરની છોકરી પોતાની માસીની મરજીથી પરણે તેમાં ખોટું શું છે ? અરે પીતાજી, મારા ધણીને હાલ કશો ધંધો નથી, શું તમે તમારાં પેટનાં બચ્ચાંને સાચા થશો નહીં ? ” (આ કાગજ “પાછું ફેરવવામાં ” આવ્યું હતું.)

ત્યાર પછીથી બે વરસનો ગાળો બતાવનાર એક છેલ્લું ધણુંજ કાકલુદીતરયું કાગજ લખાયલું હતું.

(“પીતાજી, હવે હું એક સુંદર બપ્તાવર બેટીની મા થવા પામી છું, ઓ કંઈ નહીં તો આ ફરેસ્તાઈ બાલક ખાતર હમારી ઉપર રહેમ કરો. તમારો ગંભીર દોલતમાંથી માત્ર હમુને ધરાનથી હિંદુસ્તાન જવાનો ખર્ચ આપોતો બસ છે. મુંબઈમાં મારા ફરામ કંઈની ધંધો કરી લેશે, ગમે અઠવાડીએ ૨૫ દીરમ અમારી પાસે હતા પણ એક નીરાધાર બુઝર્ગ ધરાનીની કંગાલ્યત ઉપર દયા લાવી મારા ફરામરોએ તે બધાં નાણાં તેને આપી દીધાં, અરે આવા હાતમ દીજ જવાનને ધીક્કારવાને તમને શું સબબ હોય ? ”)

આ કાગજના જવાબમાં નીચલું એક હતું.

“ તેં જે રસતો લીધોછ તે તારી પોતાની મરજીનો છે, અને હવે ગમેતો તું જેહાનમમાં જ, એક બીખારી રવસ્તા પાસ્તી ખાતર તું મને નાતાબેદાર થયોછ તો હવે જ, તુને તેનો લાયક જાહેરો

મહ્યોછે. તારી નવી જનમેલી દુકતી સાથ મને કશી પણ લોહીની સગાઇ હોવાનો હું ઇનકાર કરુંછ. ”

આ. અ. સો.

ફકટ આટલીજ ટુંકી સહી હતી અને છાપ શીરાજ શેહેરનો હતો, “ લખનારની ઢપ શીખેલાં આદમી જેવી છે કે ? ” હોમ-જીએ પુછ્યું.

“ બેશક ” પેશોતનશાહ બોલ્યા. “ અને તમે હવે બેશો કે ખોરશેદના મમાવા કોઇ ઘણા માતખર છે. ”

“ હા, આ સખીવાલા અહસ્થ તેજ પેલો કઠોરદીલ ખાપ હોવો બેધયે. ”

“અનવાબેગછે, હવે ધરાન જઈ એક પારસી, એક ઇરાની ખાનુને પરણી આવે તે કંઈ આપણામાં સાધારણ નથી. માટે વીસ ખાલીસ વરસની વાત ઉપર કયા ઇરાંણીની બેટી મુંગાઇ પરણી આવી હતી તેની શોધ કરવાને કંઈ મુશ્કેલ ખરશે નહીં. ”

“ પણ તે પૈસે માતખર અને દીલે તંગ કંગાલ આદમીની બેળ કરવામાં વળ્યું શું ? ” કાસ્ટલના માલેકે વીચાર આપ્યો. “ તેને તો વળી ખોરશેદની સગાઇ કયુલ કીધીજ નથી. ”

“ કોણ જાણે વીસ વર્ષે તેનામાં શું શું ફેરફાર થયા હોય, બે હજુર તે જીવતો હોયતો પોતાના બુઢાપામાં આવી એક સકરમન પુટલીને પોતાની નખીરી દાખલ કયુલ કરવાને તુરત ખુશી થાય. ”

“ તમે બધાને એવા તમારા જેવાજ આતુર ઈતેજર માયાલુ ધારોછ પણ આ કોપીનું શું કરવા માંગોછ ? ”

“ મારી પાસે રાખીશ. ”

“આજથી હું “દરી” ભાષા શીખવા માંડશ.” તે જવાન બબડ્યો.

“હીકછે ત્યારે સાહેબજી, હાલતો અગીયાર વાગી ગયા.” અને આપણા આ રાજદવારી ગ્રહસ્થ પોર્ટફોલ્યો લઈ ઓરડો છોડી ગયા.

“આ આદમી કંઈક પાણીમાં ફરતા જણાયછ. લોકો કહેછ કે ઓ. પેશોતનશાહ લોકોની દાંજ હેડે એટલી ધરેછે કે તેવન ગોયા લોકના ભલાં માટેજ જીવેછ; અને સંસારી ખ્યાલતો એવનને છેજ નહી. ઓ ખોદા કરીને તેમજ હોય, પણ નહી મારા માન્યામાં તે આવતું નથી.”

મકરણ અઠારમું.

હવે હવે હોમજી શેઠ કંઈ ધણોજ ગંભીર ફરતો હતો. નાનુંમાયના મોટા બળાપા વચ્ચે તે ફ્રેનીથો આઘો પાછો ફરતો, પહોંચ્યાઓને પોતપોતામાં ફેડી લેવા દઈ તે બસ લાયબ્રેરીમાં બરાબ બેસવાનું પસંદ કરતો.

સાંહજનો દીલખુશ વખત હતો, “પારખ કાર્ટલ” માં તુરતનીજ બત્તી થએલી છે, આલાંમાય પોતાના સુરીલા કંઠે દીવાનખાનામાં ગાયણ ગાએ છે જે સાંભલવાને સર્વેનું મેજર મલ્યુંછે. હોમજી તેમાં જરાબી રસ લેવા વગર પોતાની લાયબ્રેરીના ઓરડામાં ચાલી ગયો. બારી નંજદીક ઉભો રહી બગીચા તરફ તે વીચારમાંજ જોતો હતો, તેટલાં તેની નજર સાંજના ઝઝકલામાં ફરતા બે આકાર

ઉપર પડી, પેલી કાલી સાડીનો લાંબો ટટાર ગુલજદન આકાર તે ખોરશેઠનો હતો, અને ખુલ્લે માથેના યુરોપ્યન ડ્રેસમાં સાથે પેશોતનશા હતા.

તે કદાવર તન સખસ વાંકેવલી લગભગ ખોરશેઠના કાનતુલીક હોઠ લપ ગયો હતો, તેનો બારી હાથ તેણીનાં નાજુક ખભાં ઉપર હતો, ગોયા તે કંઈ કાકલુદી કર્તો હોય.

અચખુચ ખોરશેઠ જરા હઠી ગઇ, અને એકાએક પેશોતનશા હતો હાથ લપ આંખે દાખ્યો, બીજીજ પક્ષે તેણી ત્યાંથી ફરીને ઝાડીઓમાં ચાલી ગઇ.

હોમજીના ડોળા ફાટી ગયા. આ શું રંગ હતો ? તેનાં જવાન જીગરમાં અદેખાઇતો જવાલામુખી ફાટી નીકળ્યો.

“ આ છોકરીએ ખામખા આ આદમીને ઘેર્યોછ. એણી આંખમાંની જાદુઇથી આ લડાયક સિંહ, ઘેટાં બરોબર થઇ ગયોછ, પણ હું એ વધારે વખત ચાલવા દેનાર નથી. ”

તે તુરત બારી કુદાવી બાગમાં ઉતર્યો. દર્યાવનાં પાણીસાંતીમાં વેહતાં હતાં પવનની ધીમી લેંહકી દીલ બહેલાવનારી હતી, પણ માત્ર હોમજીનાંજ જીગરમાં ધીરજ કે સાંતી ન હતી. શા માટે તેનું દીલ શાંત ન હતું તે ઉપર બીચાર કરવાને આ મગરર શેઠીયો લજવાતો. તેને પોતાની નાસીપાસીનો તમામ ખાર તે જવાન છોકરી ઉપર કહાડવાનો કસદ કીધો.

“ આહ ! એજ મીસાત્રની ઓરતો દાન્યવ આદમીઓનાં નાશ કરેછ ! ” તે બળડ્યો.

પેશોતનશાહ અંદર ચાલી ગયા, હતા પણ તેને ખોરશેઠના ના-

જુલુક આકારને એક સરોવરનાં ઝડને અડેલી ઉભેલો જોયો. તેણીનું સર ગોચા ગમથી ઝુમાઈ ગયું હતું.

તે પોતાના સ્વભાવ ઉપર કાબુ રાખી શક્યો નહી, તેનો મગ-ફર ગુસ્સો તમામ ઉભરાઈ આવ્યો. તુરત તેને નજદીક જઈ કરડા અવાજે કહ્યું.

“જાઈ સાહેબ, તમે ઠીક ભાગ મળવોછ. ઑનરેબલ પેશો-તનશાહ ઉપર તમારા આ ન્હાના નાટકે ઠીક અસર કરેલી હોવી જોઈએ.” તેણી હોમજી તરફ ફરી. ઝઝકલાંમાં તે જવાનને ખોરશેઠનો એકરો મોહત જોવો શીઝો પડી ગયેલો લાગ્યો, તે લાંબી કાલી આંખોમાં સ્વચ્છ પાણી ઝંકરતાં હતાં.

“તમે શું છુપાઈને હમારી વાત સાંભલતા હતા, હોમજી શેઠ ?” તેણીએ તુચ્છકારથી પુછ્યું.

તેવું નામોશીનું શરમભરેલું કામ “પારખ કાસ્ટલ ” ના કોઈ પણ માલેક તરફથી થએલું નોંધાયું નથી ” હોમજીએ તોરથી કહ્યું પણ હું મારી બારી આગલ ઉભો હતો લાંબી મેં તમુંને પેશોતનશા-હનો હાથ લઈ આંખે દાખતાં જોયાં, અને અલખતાં જોયાં, અને અલખતાં તમારા ધાર્યા પ્રમાણેની અસર તેથી થશેજ. ”

“ખરેખરા અને કઈ જાતની અસર થએલી જોવાને હું ચાહતી હોઈશ વારું તે કહેસો ?”

“મીસ ખોરશેઠજીનું, તમારાં જોવાં મણેલાં કેહવાતાં બાતુને સમજતો હોવીજ જોઈએ કે એક કુંવારા મર્દનો હાથ લઈ આંખે દાખવો એ તેને પોતા પાસ ખેંચવા બરોબર છે. ” તમે એમ કેહ-વા માંગોછ કે હું, ઑનરેબલ પેશોતનશાને મારા પાસ ખેંચી મારા

ધણી કરવાને ઈનેગર છેડે ? એમ થાએછા !” તેણીએ પ્રગટ તુચ્છકારના નેણ ફેરવતાં ખુલ્લું પુછ્યું.

“ હમણાં મારી નજરે જોયલા દેખાવ ઉપરથી હું એ સીવાય બીજું શું અનુમાની શકું ?” હોમજી ગુરસાથી પોતાની મુછ ખેંચતા બોલ્યો. “આંનરેબલ પેશોતનશાહ તમારી સાથે કંઈ સગાઈનો સંબંધ ધરાવેછ કે તમે તેવન આગલ તમારા મરનાર બાપનો વાતો કીધી. કંઈ બી મેળવવાનાં હેતુ વગર હોય ? ”

“મેળવવાનો હેતુ ?” તે જવાબ બાનુ ગુરસાથી બોલી. “તમારાં માતાની રાતે અગ્યાર વાગતા તુલીક ચાકરી કરી, એક ગોલાગ માફક રોટલી ખાઈ ફેરી વગરની તદ્દન ઓશયાલી જાંદગી ગુજરવી એ કંઈ મેળવવાનો હેતુ કહેવાય સાહેબ ?”

હોમજી પોતાના જીવનમાં અચબુચ ઉત્પન્ન થએલો દુખનો ઝટકો અટકાવી શક્યો નહીં; પણ તેની મગફરી જીવીને તેવીજ રહી. તમારા બાપ જીવતા હોતે તો આજે તમારી હાલત એ કરતાં કંઈ વધારે હોતે ?”

“જો તેવન જીવતા હોતે તો ? એટલે, શું તેવન ગુજરી ગયાછ ? એમ માનવાને તમને કંઈ સમજાછે ?” આ બોલતી વેળા તેણીનો સાહદ ઠરઠર ધ્રુજતો હતો.

“જેમ બીજાં બધાં જાણે છે તેમ મને પણ ખબર છે કે બળતાં ધરમાંથી તમારો જીવ બચાવવા જતાં તેવન મરણ પામ્યા.”

“મરણ પામ્યા ! તમારા બાપએ તો” મને કહ્યું હતું કે તેવન ફરની મુશાફરીએ ગયા હતા, એ પણ હમણાં તુલીક મને ઠગાવવી

એ ઘાટકી અને ધીક્કારવા જોગ છે.” તેણી ઉશ્કેરાઈ આવીને ગમથી ગોયા તનખદન કાંપતી હતી.

“ તેમાં મારા બાઇનો વાંક હતો. ”

“ નહીં પણ જ્યારે હું મોટી થઈ ઉમરમાં આવી, અને મારા ઉમરાવ પાલનદારના કવખતનાં મરણથી મને શોષાર્થમાંથી વહીત્રાંમાં ગળરાવવામાં આવી, જ્યારે મારાં દુખની કોષ્ટને દાઝ લાગવાની નહતી, ત્યારે મને કેમ નહીં સાચી વાત કહી દેવામાં આવી. વર્ષો પછી વર્ષો તુલીક એક વાહીયાત કદી ન અને તેવા સ્વપનામાં મને ગોતાં ખાતી નાખી અને જો પરવરદેગાર આ નાસીપાસી ! ”

તેણીની આંખોમાંની હલ્કુદાર ગમી જોતાં હોમજી દીવાના જોવો થઈ ગયો પણ પોતાનાં મન ઉપર કાચુ રાખવાને તેને દીવ સાથે જગરી લડત ચલાવી, અને મોહટાઇની ગરૂરીમાંજ તેને કહ્યું. “ આનરેબલ પેશોતનશાહની નવી મેળવેલી દોસ્તીમાં તમે તે તમારી નાસીપાસી જલદીજ જુલૂ જશો. ”

“ શું તમને એટલુંજ કેદવુંછ, હોમજી શેઠ ? ”

“ હા એટલુંજ, સીયાય કે તમારાં આવાં પાખંડ પછીથી હાથ કીધેલાં ઉંચા બખતમાટે મુઆરકબાદી. ”

“ તમારી આવી મહેરબાની અને માયા માટે મોટો આભાર થયો, સાહેબ, સાત વરસની વાત ઉપર લાયબેરીના ઓરડામાં તમો-એ તેવીજ લાયકી વાપડી હતી, અને તે વખતે તમોએ મને ” ચાલ, રસ્તો પકડ “કરી કહ્યું. હવે; પણ આજે હું તે સ્પષ્ટો શાંભલવા માટે થોભનાર નથી. તમારા કેહવા આગમજ હું રસ્તો પકડશ” અને તેણી એ પોતાની કાલી આંખોમાંથી ગુસ્સાનો એક બળતો ચમકાટ તેના

ઉપર તેટલીજ જોશભરી અદાએ ફેંકી ત્યાંથી તુરતજ ચાલ મુકી.

હવે ગુસ્સો, મગરૂરી, મોટાછ તુંડાઈ, બધું હોમજી શેઠ ઉપર-થી ઉતરી ગયું. તેને પોતાની આંખે હાથ દાખ્યા, તેનાં જવાન જી-ગરમાં મગરૂરી અને માયા માટે જળરી લડત ચાલી રહી. ઓ તે-ને હવે ચાલું કે તે જવાન જાનુની પુકે જઈ પોતાના બેઅદબ બો-લો માટે માફી ચાહે. ખોરશેઠ બોલી હતી કે તેણી વગર થોભવે દ-વે “ હવે રસ્તો પકડશે ” અને હોમજીએ વીચાર્યું કે આમ બોલ-વામાં તેણીની શું મતલબ હશે. જો હજીરખી તેણી પાછી ફરે તો હોમજી તેણીની આગળ માંડી માગવા જેટલો હલકો પડવાને તૈયાર હતો.

પ્રકરણ ઓગણીસમું.

પોતાના મોજલાં પહોંચાણાંઓ તરફ ધ્યાન આપવાને હોમજીને હવે પહોંચ જેવું ભારી લાગતું. ફેણીની મીઠી વાતચીત કે પીલાંમાયની રમુજ બકવા, તેનાં કાન ઉપર હાલ તો લોહડાંનાં દહામ જેવી પડતી, ખાંણાની પાંચ મીનીટ આગમજ નાજાંમાયે પોતાના બેટાને એક નવીજ ખબર આપી.

“ તું જાણતો હતો કે પેશોતનશાહ જવાના છે હોમજી ? ”

“ નહી, શું તેવન ગયા ? ” હોમીએ અજાણીથી પુછ્યું.

“ હા એક કલાક થયો તેવન પુણાની ફેનમાં ઉપડી ગયાછ, મને હમણાંજ તેવન તરફથી ચીઠી મળી, કંઈ આવતી કાઉનશીલ-નાં ઇલેકશનનું કામ નીકલી આવ્યું હશે. ”

“ મને કંઈ ખતર નથી. ” હોમજીએ એક લાંબો છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો. “ ચાલો પાપ પત્યું. ” તે ધીમેથી બબડ્યો.

તે રાતે ખાણાંની ટેબલ ઉપર કાસ્ટલના માલેકનો હાલ એક ઉધરેટા જેવો હતો. પાસે બેઠેલી ફ્રેનીએ નીસાસા ઉપર નીસાસા મેળ્યા, પણ હોમજીના કાન ગોયા બેહર મારી ગયા હતા. ખાણાંગાદ તે વીચારમાં ઉભો હતો. તેટલાં તેની માના ઓરડામાંથી ઘણોજ જ્ને-સમાં ઘંટ ઠોકાયો. હોમી ઉઠ્યો, શું નાન્યંમાયને એકદમ દરદનું જ્ને-ર ઉભરી આવ્યું હતું ?

ના, ખાધ સાહેબ ખીમાર નહતાં, તેવનના મીઝસની લગામ હાથથી ગપ હતી.

હોમજીને જ્નેતાંજ તેવન પુકારી ઉઠ્યાં. “ ખોરશેઢ કહાંછે ? ”

“ હું નહીં જાણતો, શું તેવન મલતાં નથી કે તમે આટલાં ચીરડાધ ગયાંછ ? ”

“ તે આ આખાં ઘરમાંથી મલતી નથી. મેં એને સાહજા નવ વાગતે ગારા પાસ વાંચવા બોલાવી હતી અને આજે પહેલીજવાર તેણીએ મારા હોકમનો અનાદર કરીધોછ. ”

હોમજી ગાફેલ જેવો બની ગયો.

“ પણ ક-કદાચ તેણી વીકાજી માસટરને ત્યાં હોય ? ”

“ તેમ હોયતો આપણે તુરતજ ખાત્રી કરી લઇએ. ” અને શે-હાણીએ પોતાની સ્પ્રીંગનો ઘંટ ઠોક્યો, નોકર આવે તે આગમજ ખીજ તરફથી તેવનની ખાસ કારમારણ બચુ ખીજ નવી ખતર સાથે આવીને ઉભી રહી.

“ જી, હીલ્ડુ કેહછ કે તેને ખોરશેઢખાધને સાતવાગે હાથમાં એક

કોકરો લઇને દાદરપરથી ઉતરતાં જોયાં હતાં, અને હીસ્તુએ પુછ્યું કે “કહાં જવો છ?” તો તેવને કહ્યું કે “કાસ્ટલમાંથી હું ચાલી જ-ઉં છ.” હીસ્તુએ ધાર્યું કે શેઠાણીએ તેવનને રજા આપી હશે અને તેથી કંઈ વધારે પુછ્યું નહીં. ”

“મારાં નોકરો બધાં મુખોના પાદશાહ છે.” નાનંભાય કહ્યો. “વારું બચ્છ જ ને કાદરને મોકલ.”

“ઓ પરવરદેગાર, તે નાવારેસ, નીરાધાર બાળા, આવા રાતને કટંગે વખતે કહાં હોસે?” હોમજી દરદરતાં જીગરે મનસે બોલતો હતો. “માયજી હું વીકાજી કાસ્ટરને ત્યાં ખોલ કરી આવું છ.”

“તું ? તું પોતે ? પારખ કાસ્ટલના હોમજીશે ક પોતે પોતાનાં માની કમપેનીયનની શોષમાં જવા ચાહે છ ?” શેઠાણીએ એણે કીધા.

“હા ! માયજી આપણે તેણી તરફ ઘણાંજ ઘાટકી થયાં છ, ઓ હું ખરું કહું છ કે આપણી સખ્તીથીજ તે કાસ્ટલ છાડી ગયછ.”

“આપણી સખ્તાઈ !” બાપ સાહેબે ધુન્નરો કીધો. “આજ જે વરષ થયાં મારી કમપેનીયન દાખલ તેણીએ સાહેબેસોખ એક લે-ડીની લાઇફ ચુમ્મરીછ.”

“કમુલ કીધું, પણ તમે કદીજી તેણીની તરફ માયાથી વર્તયાં હતાં ? ઓ માયજી બોલો એક વિશ વર્ષની ખીલતી જવાની શું ઓ-રડામાં ભરાઈ ચોપડી વાંચવામાંજ સુખ સમજ શકે ? તેણીને કોઈ દીવસજી તમે કંઈ સુંદર પોશાક પેહડવા આપ્યા છ ? લીમજીના મરણ પછીથી તેણીએ દાગીનાઓ તો જોયાંજ નથી. ઓ બોલ, હું કેવો બેરેહમ, બેસમજ, કે મેં મારી આંખ હેઠળ આવી હોનપસ્તીભરી ગેરમનશાસ્ત્રી ચાલવા દીધી.”

“ હોમજી, શું તારૂં ભેંજી ફરી ગયુંછ ? ” નાનંભાયે હદ ખ્હાર અમ્મયખીથી પુછયું.

“ નહી, પણ ખોદા સાહેદ છે કે હમણાંજ મારૂં મગરર ભેંજી ઠેકાણે આયુંછ. અરેરે આપણી સખ્તાઈથી તે કેવી આપદમાં આવી પડી હશે. આ ખેટંગી દુન્યાના દગા ફટકાથી અમ્મણ એક ન્હાનાં બચ્ચાં જેવાં ખાત્રેસ હૈયાંની તે સદગુણો નાવારેસ કહાં ગઈ હોશે ? આ ખોદા કરીને તે વીકાજીને ત્યાંજ હોય. ” અને શીકરથી શીકકો મારી ગએલો હોમજી, દરવાજો ઢકેલી ઉતાવળમાં માતો ચોરડો છોડી ગયો.

હવે નાનંભાયનો નજલો બજલો સૌ ઉડી ગયો, તેવને પુઠે લાગી હોમજીને ખભાંમાંથી પકડયો “ અરે ચોખ હોમી, એમ શું ઘેલા કાલાડેછ, શું તું પોને આજે નોકરનું કામ બજાવવા માંગેછ ? ”

“ હા, હું પોતે જવશ જ્યાં સુધી ખોરશેદ મલશે નહી ત્યાં સુધી મારા દીલને કરાર રેહશે નહી. આજની મારી તે બાતુ તરફની કમસમજ બેઅદબી મારા મોહતના દહાડા સુધી હું ભૂલીશ નહી. ” અને પોતાની માતો હાથ ખંખેરી નાખી ને ઉતાવલમાં ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ખ્હારની ઠંડી લેંદકીએ હોમીના તપતાં મગજની ગમીની ધુમરીને શાંત કીધી નહીં. તેની માની સખ્તાઈ હેઠળ તેને તે નાજુક કુલને કરમાતું બોયું હતું, અને તોપણ તેને તેણીનો બચાવ ક્યો નહી. અને આજે તો તેને વળી આગળ વધી તે સદગુણી નાવારેસ છોડીને અણધરતા સ્પ્દોએ અપમાન કર્યું હતું. તેને ઉશ્કેરાટમાં પે-શોતનશાહનો ખાર ત્રેણી ઉપર કહાર્યો હતો. હમણાં તેને કસમ

ખાધા કે જો ખોરશેદ વીકાજીને ઘેર મલશે તો તે પોતાની ટાપી ઉતારી મારી ચાલશે.

તે બુઝર્ગ ચોપડીના કીડા વીકાજીના ઓરડામાં બત્તી બળતી હતી. અને તેવન પોતાની ઓરીસટોટલના પોઠામાં મુકું ખોશી બેઠા હતા. હોમજીને મોઢકે ખોરશેદના શુભ થવાની ખબર સાંભળી તેવન તો ગાફેલ જવા થઈ ગયા. તેણીએ એક સ્પંદથી તે વીષેનો તેવન આગલ કહ્યો હતો નહીં. જો કે તેણી પોતાના પાલનહારના મરણ પછી કદીથી કાસ્ટલમાં સુખમાં રહી હતી નહીં.

“ શેઠાણીનો સ્વભાવ ઘણો કરડો છે હોમજી શેઠ માફ કરજો હો. પણ મારી બુચી તમારે ત્યાં સુખી નહીં હતી. ખીચારો મારી અને પેશોતનશાહની હાજરીમાંજ કંઈથી ખુશાલી માનતી હતી,”

“પેશોતનશાહ એવન ઉપર ઘણું ધ્યાન આપતા હતા, કાં નહીં એમ હોય કે તેવન એની ગેરહાજરી માટે બેચેન હોય ?” હોમજીએ સુફેદ મારી ગએલા હોઠે પુછ્યું.

વીકાજી જેવન તદન લાઈલાજ બની ગયા હતા, તેવનને હોમીના આ સવાલથી અચબુચ આશા આવી. “ખોરશેદ જો પેશોતન શાહની સંભાળ તજે હશે તો આપણને ફકર કરવાનું કારણ નથી. કારણ ખટલાંના એક બાલનેથી બચાવવા તેવન પોતાનો જીવન આપે.”

હોમજીએ તે સાંભલી એક ખીજ હાય મારી.

પ્રકરણ વીસમું.

એક રોટીખી ખરીદવાનાં સાંધણ વગર ગરીબ ખીચારી ના-
ખારેસ ખોરશેદ તે મગફરીનું ધામ છોડી ગઈ, હોમજીશેઠના છેલ્લા
સુખનોનો તેને સજડ ડંખ લાગ્યો, જે ઘરમાં તેણીએ આટલી હલ-
કાઈ સેદવી હતી તેજ ઘરના માલેક તરફની આ છેલ્લી સખ્તાઈ અને
તુંડાઈથી તેણીને ત્યાં એક પલખી વધારે કહાડવાની પહાડ જેવી
મુશ્કેલ લાગી, અને તેણીએ ત્યાં અને ત્યાંજ નક્કી કીધું કે તે કદાવર
ખુશસુરત પણ મોહટાઈની તકોખરીમાં તુંડ અનેલો ચેહરો હવે પ-
છીથી કદીખી જોવો નહી.

તેણીએ યાદ કીધું કે તેવીજ મોહટાઈનો દમામ ખતાવનાર
ચેહરો તેણીએ પોતાની વાર્તાના નાયકનો ચીતાર્યો હતો, જે પોતાના
મગજમાં રમી રહેલા ચેહરાને તેણીએ પોતાનાં ખાલેસ મનથી પુંજ્યો
હતો, તેજ ચેહરાથી તેણીએ હવે સદા સુધીનાં દુર થવાનો મનસે
પકકો નીશ્ચય કીધો.

જ્યારે હોમજી વીકાજી સાથે વાત કરતો હતો, ત્યારે તો ખોર-
શેદ 'કાસ્ટલ' થી ઘણી દુર નીકળી ગઈ હતી, જે જોડી કપડાં અને
થોડી પોતાની માનીતી ચોપડીઓ એક કાઠળામાં લઈ તેણી તે
કંઈક ભારી બોજો ઉપાડતી રસ્તે પડી હતી. તેણીએ પોતાના પીતા
સાથના અસલ મકાન ધોભીતલાવ પાછડીવાલાની આહલી તરફ જ-
વાનો વીચાર રાખ્યો હતો, અને "યથા" ના કલામ હોઠ ઉપર લઈ
આ નીરાધાર નાવારેસ બાળા રસ્તે રાહદારીઓને ધોભીતલાવનો રસ્તો
પ્રગટી ચાલતી હતી.

પોતાનાં ભવિષ્યનો ખ્યાલ કર્યા વગર ખોરશેઠ ઉતાવલાં ઝતું-નમાં “કાસ્ટલ” છોડી આવી હતી, તેણીએ વીકાજી માર્ટર ઉપર પાછલથી લખીને ખુલાસો કરવા ધાર્યું હતું. તેણીએ મનસે માન્યું કે ધોભીતલાવ ઉપર તેના મરહુમ આપના ઘણા આગલાં ઓલખાણ વાલાંઓ મલી આવશે, જેઓમાંનું કોઈપણ ફળુ લશ્કરીની નીરાધાર છોકરી ઉપર દયા કરશે.

ગરીબ ખીયારી ! આ ઉપરથી જણાય છે કે તેણી દુન્યાના દગા ફટકાથી કેવળ અન્નભૂ મેસમજ હતી.

વીકાજી તો છેક ઝેરી તરફ ઘસડાઈ ગયા હતા અને તેણીના ખચરખવાહ દાખલ આ જગમાં માત્ર પેશોતનશાહ બાકી રહ્યા હતા, પણ હાલમાં તો મદદ માંગવીખી ભારી લાગે, કારણ આજેના સાંજે ઑનરેબલ પેશોતનશાહ સી. એસ. આઈ. એ આ રખડતી છોકરીની હાથની માંગણી કીધી હતી, અને તે તેણીએ ના પાડી હતી ! ખોરશેઠને લાગ્યું કે જસ સારી ખલકતમાં તેણીનો કોઈપણ રશીક હવે રહ્યો હતો નહીં.

તેણીની મુખ્ય ઉમેદ પોતાની કલમમાં હતી, તેજ તેનો દોસ્ત અને ખજનો સર્વે હતી. અંતે ધોભીતલાવની ગડબડભરી વસ્તો આવી લાગી. કહાં મહાલક્ષ્મીનો સાંત અને એકાંત રસ્તો ! કહાં આ જીવતાં આદમીઓનો દર્યાવ ! ત્યાંની ધોંધારી ગડબડથી ખટલાં ગભરાઈ ગઈ. અહીં નહીં હતા બાગ કે બગીચા, ના દર્યાવ કે નદી, ના ઠંડી લેંદકી કે નીછટ ચાંદરણી; જ્યાં નજર ફેરવે ત્યાં આદમી અને આદમીનીજ કલાબકોરભરી વસ્તો, ઠેકઠેકાણે કચરાના ઢગ ! ધોભીતલાવના તલાવ આગલ આવી પોંહચતાં ખટલાં ચોંકીને ઉભી

રહી ગઈ. તેણીની બાળપણની યાદદાસ્ત એકવાર પાછી તાજી થઈ, અને ઉંઘમાં ચાલતી હોય તેમ તેણી સંતોડના તમેલા તુલીક ચાલી જઈ ગળી વટાવી, મારકેટને નાકે આવી ઉભી. આહ ! તેણીનાં તે કુમલાં ભેંજમાં આ દેખાવ કંઈ તદ્દન નવો નહતો. લગભગ પોણાં નવનો વખત થવા આવ્યો હતો ખોરશેદ એક દુકાન આગલ થોભી ગઈ, ત્યાંથી રાઈ મર્યાનો ખુબ બેંહકાટ આવતો હતો જે ઉપરથી તેણીએ અનુમાન્યું કે તે દુકાન કોઈ અચારીયાની હોવી જોઈએ. નજદીક જતાં તેણીએ ત્યાં બે પારસી ઝોરતોને ઉભેલી જોઈ. તેઓ બન્ને મા બેટી લાગતાં હતાં. માની ઉમર આસરે પીસતાલીસેકની દેખાતી, તેવન બફેણાની બરણી જેવાંને પુત્ર ડ્રેસમાં હતાં ! દીકરી વીસેકની ઉમરની, સારા દેખાવની, અને માતાં કદથી તદ્દન ઉત્તરી વાએ ઉડી જાય તેવી હતી. દુકાન ન્હાની અને કામ ચલાકિ હતી અને ત્યાં અચાર સરકો ઉપ્રાંત, ચાહ સાકર અને ખાધાની થોડીક જીનસો પણ વેચાતી હતી.

“ જી, અહીં પાઘડીવાલાની ચાહલી હતી, જેમાં ધણું વરષ ઉપર આગ લાગી હતી તે પાછી બાંધવામાં આવીછ ? ” ખોરશેદે નજદીક જતાં પુછ્યું.

“ હાસ્તો ” તુરત પેલી જવાન છોડીએ જવાબ આપ્યો. “તમે જરા આગલ ચાલસો તો જોશો કે તે ઉતી તે થાને તો વધારે મોટી બાંધીછ. ”

“ તે આગ લાગી સારું આ દુકાન અહીં હતી ? ” ખોરશેદે પુછ્યું.

“ મારી દુકાનને જી, તે એતો આજે કંઈ તીસેક વરષ થયાં

અહીં છે.” પેલી માતા ખોલી ઉઠી. “ મારી જીભરમ દીકરી માણે-
કનોખી અહીંજ જનમ થએલો, એતો માએ હમુને જોઈને આંધળીજી
પસ્તાગીયાઓ અહીં ઉભાઈ જાએછ. મારા પાલનજી તો હંમેશના
એવાજ કેની તે એવને પોતાના હાથ નીચે રાખેલા દુકતા રસતધને
મસાલો કેમ કરવાનો તે શીખવ્યો એટલે તે એજામનો ગોલામ
હવે હમારી સાંમે દુકાન કદારીને છકી ગીયોછ.”

“ અને તમે અહીં આટલાં વરસ સુધી રહ્યાંછ તો ફરામરોજ
લશ્કરો નામના પારસીને ઝોળખતાં હશેજી, ? ” ખોરશેઠે નરમીથી
પુછ્યું.

“ કોણ લશ્કરી ? આપરો ફળુ લશ્કરી ? ” દુકાનની અંદરથી
એક ધોંધાટી અવાજ આવ્યો, અને તે સમેતજ દુકાનના માત્રેક
પાલનજી પસતાડીયા ઉંમર ઉપર આવી ઉભા. તેવને બદીયાનની
ખોંહે ધુંટણીની ઉપર ચહરાવી દીધી હતી, અને તીખા તમતમતા
રાખના લેપરામાં તેવનનો અડધો ઉપર હાથ લપેટાઈ ગયો હતો.

“ કાંઈ મારી પોરી, તુંને લશ્કરીનું શું લાગે વલગે ? ”

“ તેવન મારા પીતાજી થતા હતા. ” તેણીએ શોકાતુર હલકે
જવાબ કર્યો.

તારા બાવા ? શું જે છોકરીને બચાવવા જતાં ફળુએ પોતા-
નો બહાદર જીવ ખોલ્યો તે ? ”

“ હા, ” ડચકાંથી ગુંગલાતાં તેણીએ કહ્યું.

“ અને પછી પેલા ખુદા શેઠે તુંને બચાવી પોતાના મેહલ-
માં લઈ જઈ તુંને પોતાની દીકરી કરી લીધી ? ”

“ હાજી, પણ તેવન ધણાં વરસ થયાં ચુકરી ગયાછ અને હું

મોટા લોકોની ચાકરી કરતાં કંટાલી ગઈછ. ”

“ હા ખરી વાત, મારો ફળુ ખી એમજ કહેતોતો મોટા લોકોની ગોલામગીરીનોજ તેનેખી જખરો અભાવ હતો, પણ બલા આદ-મી ધણો હુલ્લહલ દાદાર ઓરમજ તેને ઉંચા બેઠસ આપે, અને ત્યારે તું તારાં મોટાં ઘેરથી કંટાલી ગઈછ મારો પોરી, અને તારાં બાપનાં ધોબીતલાબ્યાં દોસ્તોને મલવા આવીછ ?”

“ શું તેવનના અહીં કોઇ દોસ્તો છે ?” તેણીએ આશ્ચર્ય વચ્ચે પૂછ્યું.

“ હા ધણીખી આખું ધોબીતલાવ એની ઉપરથી મરી રીટતુંતું. મરનાર કંઈ જોવો તેવો ગરોબ ઉપર મેલરખાન હતો, ગરીબી છતાં ગરીબોનો પાલનદાર હતો. જોકે દીકરી તારું મોહકું, હા જરા ફળુ જોવો તોર લાગેછ ખરો, પણ રાતની વખત તું અહીં શું કરેછ માય ?”

“ હું મારાં ગુજરાણુ માટે કંઈ કામ શોધવા આવીછ. ”

“ કંઈ જાતનું કામ ?” પાલનજીએ અજાણીથી પૂછ્યું

“ હું સાં રૂં સીવી તેમજ લખાણુ કરી જાણુંછ ”

“ લખાણુ ! હા, ફળુખી ખડો લખનાર હતો. ખડેખાંઓની ઢીંગ કહાડવામાં તેનો કલમ આધુપાધું જોતીતીજ નહીં, અને બે ત્રણ વખત આપદમાં આવી પડતાં તો સેહજે જચી ગએલો. ત્યારે તું ગુજરાણુ માટે કામ કરવા માંગેછ ખુચી પણ તારો દેખાવ તો મેહલમાં શેકાઈ કરવા જોવો છે. ”

“ ત્યાં રહેવું મને ધણુંજ પહોડ જોવું ભારી લાગ્યું અને તેથી હું ત્યાંથી નીકળી આવીછ, હું દોસ્ત આસ્તાવ વગર આ મોટી ગંજવર મુંખાઇમાં એકલી પડશ પણ મારી કમાઇની રોટી હું મેળવી ખાવશ. ”

“ હારે, તારામાંથી બધી બાપનીજ મગરો છે. આવ, આવ દીકરી, આજનો દહાડો તો તું અહીં રેહ કાલે આપણે શું કરવું તેનો વીચાર કરીશું, ચાલ મોટમ, માણેક, આંચ બીચારીને અંદર લેવો.”

“ ઓ તમારો કેવી મેહરબાની. ” ખોરશેદે મ્હા મુશ્કેલીથી કહ્યું લંખાણુ ચાલ્યા પછીથી તેણી ઘણી ઠાકી ગઈ હતી એટલે ઉપકાર માની અંદર આવતાં તેણી એક લાકડાંના ટુકડા ઉપર બેઠી, ચોપાસ આદમી જેટલાં ઉંડાં, અને ડુંગર જેટલાં પોહળાં પીપોતો ઢગ હતો લસણ મરચાંનો બેહકાટ નાખનાં શીફરાંને ફારી નાખતો. માણેક આ નાણુક મોટે ઘેરની દેખાતી બાતુ આગલ આવી વાતે ઉતરી.

“ તમે ઘણાં ઠાકી ગીયાંચ જરા જમવા આગમજ થોડું મોવડું લાઉં ? ”

“ નહીંજ એવી કંઈ તસદી બેતાંજ ના. ” ખોરશેદે મીઠાસથી હસી આવી પરોણાગતની ચોખ્ખી ના પાડી ! પાલનજનાં ધરીયાંણી રાંધણીમાં તૈયારી કરવા ગયાં હતાં.

“ મેં એકજ વખત બહારથી ” પારખ કાસલ “ જોયોચ, જાણે જાણે જીવતું બેહસ, મરે મને ત્યાં કોઈ જીહામજે રાખે તોખી હું તો ત્હાંથી ખીસવાની વાત નહી કહું ”

“ જ્યાં તમુને કોઈ ચાહે નહી ત્યાં તમે સુખી થઈ શકોજ કુમ કરીને ? ”

ખોરશેદનો એ મુખ્ય સવાલ હતો. પણ મગરો કે મોહટા-છના ખ્યાલ વગર ઉધરેલી મરીબ બીચારી માણેકને તે સમજવું મુશ્કેલ હતું.

“ તારે તમે ભીમજીશેઠના રાજમાં સુખી હતાં, અને પેલા હો-

મજીશેઠ જોવણુ એ ઘોરાની રબરનાં પૈડાંની ગારી ફટકાવતા બેસેછ, પેલા ગોરા ગોરા અંગ્રેજ જેવા ને મોટી મૂછના તેવન શું બલા નથી ? ” માણેકે સવાલો જારી રાખ્યા.

ખોરશેઠે હાલ થઈ આવેલા ચેહરાએ એક હાથ મારતાં કહ્યું, “ મહેરગાની કરીને મને તેવનને લગતું કંઈ પૂછો ના. ”

“ ચાલ માફી સતાવના, ” તેણીની માએ અંદર આવતાં કહ્યું, “ લે ચાલોય કે પાલનજી બોણું તાહરું પરેછ. ”

તેઓ જમવા બેઠાં. તીખી તીખી તીતોરી, તાજ તરેલી માછલી, પાણીનાં અચાર અને ચોખાની રોટલી, ખોરશેઠ જૂખી હતી એટલે તેણીએ શુકાના કીધા.

પેલાં માતબરોને ત્યાંના તોર અને તકોબરી ભર્યા મીઠાણો કરનાં આ ખરાં જીવરથી ચાહીને આપેલું સાદું ખાણું તેણીને વધારે લાડઝતદાર લાગ્યું.

માણેકનાજ ચોરડામાં તેણીને માટે એક ન્હાની પાટીની ઘોલકી તૈયાર કરવામાં આવી હતી, તે ઉપર તેણીએ આરામ લીધો, અને ઠાકેલી હોવાથી તે નિર્દોષ નાર તુરત ઉંધાઈ ગઇ.

“ જો માય તુંને ભરતાં સીવતાં આવરતું હોય તો વહાડયાના રતનમાયને ત્યાંથી ઘણું કામ આવેછ, ને એક એક કોરના સાત સાત રૂપ્યા ભરામણુ આપેછ ”

ખોરશેઠ અલગત ચાલાક હોવાથી ડોસીખાઇ દરજનના હાથ હેઠળ બધી વાતે સંપૂર્ણ થઇ હતી, તેણીએ તુરતજ તે કામ કમ્યુલ કીધું.

“ પછી મારા પાલનજી તમારી ચોપડી વરેતો વાત કરશે. ” અને એ પ્રમાણે ખોરશેઠ હાલ ભરતો તેવનને ત્યાંજ ઠરીકામ થઇ.

“ ચાલ આવ માફી, ત્યાં શું કરેછ ? ” પાલનજીએ પોતાની

દીકરીને બોલાવી. “વરી પાસેની ખરકીમા જમને ટાહેલે ઉભી ? તે જરા ખોરશેઠઆઈની સોરે બેસી સારી શીખામણુ લે. ”

માણેક ઓસકાતી આવી તે જવાન સુંદરીની પાસે બેઠી જળી પોતાની એક માનીતી ચોપડી વાંચતી હતી.

“ તમે શું વાંચોછજી ? ઓ એતો ઇંગ્લેજ ચોપરી દેખું તમે કંઈ ગુજરાતી ચોપડીઓ ચોપાન્યાં વાંચોછ કે ? ” માણેકે પૂછ્યું.

“ હા, હું હમેશાં સારી ચોપડીઓ વાંચું છું મેં છેલ્લાં “બદગીની અસર” નામની ચોપડી વાંચીછ તે ધણીજ વિદ્વાતબરી છે, એવી પવીત્ર ચોપડીઓ વાંચવાની હું તમને બલામણુ કરુંછ.”

“ મેં તો તે હમણાંજ મોદીના સુનામાયને ત્યાંથી લાવીને વાંચવી શકે કીધીછ ખરેખર હાથમાંથી મુકવા નથી ગમતી.”

“ હરવાઘ જાયરે તું, તેથીજ દુકાનમાં ગ્રાહક આવીને કહ્યા પારેછ તોખી તું જરા થઇને બાચા રોડાએલા હોયછ તોખી જતી નથી. ” તેનાં માએ ફર્યાં. “ મુવું વાંચવા લખવાતું તે કંઈ દીકરીની જાતને શોભે ? ”

“ જા, જા, ઘેલી ” પાલનજી ચીરડાયા. “ ખરકીમાં બેસીને તારી મારી નાંદા કરે તેનાં કરતાં તો મારી છોકરી પાધરું લખવા વાંચવા બેઠી હોય તો સાફ. ”

ખોરશેઠને તેઓ ધણું માન આપતાં. પારખ કાસ્ટલમાં ઉધરેલી એક બણેલી બાંતુને પોતાને ત્યાં રાખવા માટે માણેકતો જાણે ઓઢપ પંદરજ નતી હતી અને આ તરફ પેલાં ભોળાં વર બૈયર પણ થોડાં થોડાં થઇ જતાં હતાં એટલે હાલ તુરતતો ખોરશેઠે ત્યાંજ પોતાને કસીદામ અને સલામત ધારી.

પ્રકરણ એકવીસમું.

હોમજીશેઠે તારથી પેશોતનશાહ ઉપર ખોરશેઠનો પત્તો પુછાવ્યો. જેના જવાબમાં ખખર મલી કે તેવન બપોરની ટ્રેનમાં પુણાથી ઉપડશે.

હોમજીનો ઉદાસ ચેહરો જોઈ ફ્રેની બહુજ મનસે કચવાતી.

“ હું નહીં ધારતીતી કે નાજનંમાયની કમપેનીયન “ પારખ કા-સ્ટલ ” માં કંઈ ખાસ અગત્યતા ધરાવતી હતી. ” ફ્રેની બોલી.

“ તેવન મારાં માયજીને ધણાંજ કામનાં છે. ” હોમજીએ નીચી મુંડીએ જવાબ વાળ્યો. “ તેવન જેવા મીઠા હલકે કોઈ વાંચી શકતું નથી, અને તમે જાણોછ કે વાંચણ એજ મારાં માતાનાં દુખની દવા છે. ”

“ મરે કોતકજતો, ” ફ્રેનીએ ટીચકું કીધું.

“ અરે તેણીને “ મીલટન ” કે “ શૅકસ્પીયર ” વાંચતી સાં-ભલવી એ વાજીંત્ર જેવું દીલખુશ હતું. એક દહાડો હું કામસર મારાં મમાના ઓરડામાં જતો હતો અને ત્યારે તેણીનો મોહક હલક સાંભલી હું ઉંપર ખહાર ડંગ થઈ ઉભો. ” હોમજીએ સ્વપ્ના જેતી હાલતે બેધ્યાન બબડવા માંડ્યું.

“ ત્યારે તમે કોઈ જોશી માહારાજને કાંય નહીં તેવનના પત્તા માટે પુછી જેતા ? ” પીલાંમાય પોપટ બોલ્યાં, “ એવાંઓ તો જ-રૂજ ગુમ થએલાંઓનો પત્તો આપે. ”

“ પણ હું તેવાં હંબગો માનતો નથી. ”

“ સતેભલો, હોમજીશેઠ, જે આ જવાન બાતુની તમુને અને તમારાં માતાજીને ધણીજ અગત્ય હોય તો એક “ કમ્પેરેન્સ ” ને

પુછી જોવો. હું એક જવાન ઇમેજ બાનુને ચોલખુંજ નેણી છુપું
જોઇ તેમજ જાણી શકેજ. છે મરજી, તેવો રસ્તો લેવાની ?” હીરાજી
ખારીસ્ટર ગંભીર થઇ બોલ્યા.

હોમજી વીચારમાં પડ્યો.

આ તરફ નાનંભાયની દુખથી કાંસતાં પડ્યાં હતાં, પણ પો-
તાના બેટાની બેનરો અને બેકારી તેવનથી ખમાતી નહી. હોમજી
અંતે મન મક્કમ કરી નોકરોનાં કાઠરાં તરફ ગયો. તેને નજીને બોલા-
વી મંગાવી ખોરશોદની આગલી દાસી નજી રડતી સુજેલી આંખ અ-
ને લાલ ચણેલી નાખે ત્યાં આવી ઉભી રહી.

“તું રડેજ કાંય, નજી ?” શેઠે મમતાથી પુછ્યું.”

“ઓ શેઠજી, બસ મારી હેબતજ નહી ભાંગતી જે ખોરશે-
બાનુએ કુવો તલાવ.”

“કુવો તલાવ !” ખોખરા અવાજે હોમજી પુકારી ઉઠ્યો એ
એટલે એમ બોલવાની કાંઈ મતલબ ?” આ આફતના ખ્યાલથી તેનું ઠપ-
કતું જીગર ગોચા બંધાઇ ગયું; અને છતી ઠંડી બે તેનાં કપાલ ઉપર
પરસેવાના દીપાં ચલકી રહ્યાં. તેની અને નાનંભાયની તુડાઇબરી
સખ્તાઇએ તે સકુમાર અબજાને કુવો તલાવ કરવાને સુજ પડ્યું
હોયતો ! એવા ખ્યાલમાં તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં. આનીગમ
નજીનાં ડચકાં ચાલુજ હતાં.

“નજી, મને કંઈ ખોરશોદબાનુને લગતી ચીજ જોઇયેજ તેવન
કંઈ હમેશ પેહડતાં વાપડતાં હોય તેવી.”

નજીએ શરૂએ ડાળે સેઠ ભણી જોયાજ કીધું.

હોમજીએ એક “કલેરવોયન્ટ” ને ત્યાં જવાનો મનસે પકો

કસદ કીધો હતો તે જાણતો કે એક ખોલવાયલાં આદમીને લગતી કંઈ ચીજ તે છુપ્યાં જોનારનાં હાથમાં મેલી હોય તો તે તુરંતજ તેની હાજરી કહી આપે અને તે માટેજ તે ખોરશેદને લગતી કંઈ ચીજની શોધમાં હતો.

તથા ખોરશેદની વપડાયલી એક કાલી સારીનો ન્હાનો ટુકડો શેઠના હુકમ પ્રમાણે લઇ આવી. તે લઇ હોમજી, હીરાજી ખારીસ્ટર કને ગયો.

“તમે જે છુપ્યું જોનારી અદભૂત બાઈ માટે જોલતા હતા તેને મલવાનો મારો વીચાર છે,” હોમજી સેહજ બેદરકારીથી હસવાના ઢોંગ કરી બોલ્યો. “મને જરા તેનું ઠેકાણું કેહશો?”

“હા દોસ્ત, પરેલની કોનવેન્ટની સાંમે મીસીસ મુલસીબરનાં નામનું પાટીયું ખંડારજ મારેલું છે હું પોતે ત્યાં કોઈ દીવસ ગયો નથી, પણ મીસીસ મુલસીબરનો એક છોકરી આ છુપી સ્ક્રી ધરાવેછ તેની મેં ધણી તારીફ સાંભળીછ.”

“થેક્યુ ” હોમજી બોલ્યો.

પ્રકરણ બાવીસમું.

ખપેતરનાં પેશોતનશાહ પુણ્યાથી આવી પુખ્યા. તેવન શીક્ષા કાકેલા નખાઈ ગએલા દીસ્તા હતા. હોમજીનો તાર મલતાંજ તેવન આવતી કાઉનસીલની રાવખ્દાદુર ગણપતરાવ સાથની વૉટની હરી-દાઈ આપતી ધડીએ છોકી પુણ્યાથી તત્કાળ નીકળી પડ્યા.

“તેવન મેલ્યાં કે?” કાસ્ટલનાં દીવાનખાનામાં ધસી આવતાંજ પેશોતનશાહે પુછ્યું.

“ નહી. ” હોમજીએ જવાબ આપ્યો. “ મારી સાથે લાયબ્રેરીમાં આવો; હું તમારી આગળ ખુલાશો કરીશ. ”

“ ઓ ખોદાને ખાતર કહો જલદી કે તેણી આ મકાન કાંચ મુકી ગઈ. ” લાયબ્રેરીમાં જતાંજ એક બેઠક ઉપર ટુટી પડતાં તે કદાવર તનનાં સખ્સે ગમીથી પુછ્યું. “ એનું કારણ શું ? ”

“ એનું કારણ એ કે હું ઘાટકી હેવાનછું. ” હોમજી પોતાનું માથું ઝુગાવી નાખતાં બોલ્યો. “ હા, તેણીએ મને એક તેવો આગાહ ચીતારી આપ્યોછ, હું ખસારથી એક દૈવતમંદ શેઠીયોછું અને ખાતેનમાં હીચકારો, તુંડ મગર હેવાનછું. આનરેજલ પેશોતનશાહ આ પળે હું તમારા સનમુખ ખોદાતાલાના પવીત્ર નામથી કહુંછ કે તે જવાન ખાતુને હું મારાં તનોગ્નનથી ચાહતો હતો, પણ તે મારા જુસ્સાને હું મારી મગરૂરી તળ્યે દાખી રાખતો. હું ખામખા સખ્સ દંડો અને કરડો થતો, પણ તેણીની નજરનો એકજ પલકારો મારા જીગરને તપાવી પાણી પાણી કરી નાખતો. તેણીની ખાત્રેસ ખુશશુ-રતી મનસે વખાણુવા માટે હું મારાજ સાથે છેડાતો, જેમ જેમ હું તેણી તરફ દીલસે ખેંચાતો ગયો તેમ તેમ હું તેણીથી મારી મો-ટાઇની અભીમાની ખાતર દુર થવાનું કરતો. મારાં મોહટાઇની મ-ગરૂરીમાં મસ્ત થએલાં મસ્તકમાં તેણીને મીઠો ખ્યાલ થતો તેને ખંખેરી નાખવા જોડલો હું બેચકલી ઢોર બનતો. અને આ આવી મારી હાલતમાં મેં તમો બન્નેને જાગમાં વાત કરતાં જોયાં, ખોરશેદ તમારો હાથ લઈ આંખમાં દાખ્યો, અને હું તેથી ઘેલો દીવાનો બની ગયો, અને-અને-ઓ પરવરદીગાર મેં તે નીરહોષ નાર ઉપર તોહમત મુક્યું કે તેણીએ તમારાં માટે છટકું માંડ્યું હતું. ”

“આવું તોહમત! આવી બેચદખી!” સિદ્ધ જેવી બરાડ સહીત ઓનરેબલ પેસોતનશાહ ઉઠીને ઉભા થયા. તેવનું જોહા જેવું બદન, ખદગીથી ઠરઠર કંપતું હતું. “હોમજી પારેખ, તું આટલે સુધીનો હીચકારો ઠડયો? અરે સાંભલ ઓ બેસમજ જવાન, મેં પોને તેણીના હાથની તે વખતે માગણી કીધી હતી અને તેણીએ મને ના પાડી. આંખે હાથ દાખીને તેણીએ મારો પીતા તુલ્ય પ્યાર માંગ્યો હતો, અને મારા સત યકીનથી કદુંછ કે તેજ વખતથી મેં તે સુંદરીને મારી દીકરી દાખલ લેખવા મનસે પકકો કસદ કીધો.”

“તમારી માંગણી ખોરશેદે ના પાડી! મારાં માની કમપેનીયને ઓનરેબલ પેસોતનશાહ જહાદુરજી સી. એસ. આઇ. ની યાતુ થયા ના પાડ્યું!” હોમજી સ્થંભ થઇ ગયો.

“હા કારણ તેણી ખાત્રેસ નીરદોષ હૈયાંની છે.” પેસોતનશાહ બોલ્યા “તેણી પૈસા કે મોહટાઇની પરવાહ કરનાર નથી.”

હોમજી ગાફેલ જેવો ખુરસીમાં બેસી રહ્યો તેનાં જવાન જીગરમાં આંસુઓના ઉછાલા ચતા હતા. પેસોતનશાહ પોતાના સદાના ફરેસ્તાઇ ઉમરાવી જીગરે બાપના પ્યારથી તે જવાન શેડીયાનો ગમગીન ચેહરો દીકતા બેઠા.

“હોમજી, ખોરશેદે મને ના કહ્યું તેનું કારણ બજોછ?” તેવને અંતે પુછ્યું.

“નહી.” તે જમ તેમ બોલ્યો.

“કારણ તેણીનાં વીચારમાં હું નહીં પણ તું હતો.” પેસોતનશાહે સાંતી રાખતાં કહ્યું. તેણીને મેં બારીકીથી બધી રીતે તપાસીજી, તારાં નામની યાદ થતાં તેણીના ચેહરા ઉપરના ફેરફારો મેં

બારીકીથી જોયાછ, અને તે મેં પેહલાં કેમ જાણ્યું તે તું ધારી રકશે? ખોરશેઠે એક ઘણીજ ઉમદા કેતામ લખીછ. બહુજ બોધદાયક રસીલી, તે વાર્તાના નાયકનો ચેહરો હુબહુ તુંને મલતો આવેછ, મેં તે વાંચીછ અને જગેજગ તારાં જ્ઞાન સાધનાં ખોરશેઠનાં જો-રીજીનલ વીચારોના ધસારાએ મેં એ શોધ કીધીછ. જા, મારા બેટા, તુંને હું કત્તેદ પ્રમ્દુંછ. તારાં ધન બાગ્ય કે તું એક આવી શુભસું-દરીને મેળવે, બાકી રૂપસુંદરી દાખલ ફેનોગાછને તો સો સો સલામ. ખોરશેઠાનુતી કમેદવારીમાં હું હાર્યો તે હું હમણાંજ તારાં પહોં-ણાંઓને કહી સંભલાવશ, અને ત્યારથીજ તેઓ તે કેળવાયલી બાનુને બરાબર ઓલખતાં શીખશે.”

આ અવસ્થાનું આવું હાતમ દીલ જોઇ હોમજીએ ધરી જઇ તેવનનો હાથ લઇ આંખે ચાંપ્યો. તે ઉધરતા જવાનનાં શુલાળી તાંદરસ્ત રોખણાગ ઉપર હર્ષ અને ઉપકારના ઉભરાથી તરતર આંજી ગળડી પડ્યાં, અને તેને તુરત મીસીસ મુલસીયરની વાત તેઓને કહી સંભલાવી. ઠડેલ પેશોતનશાહે ધ્યાન દઇ આ નવો ઠડાવ સાંભલી લઇ તેમાં પોતે સામેલ થવાને કબુલ્યું.

“અને હવે મારા જવાન દોસ્ત, હું જરા તાજે થઇ મારા વીકાજીને મલવા જવશ; તેટલાં સાહેબજી.”

પેશોતનશાહ શાંત ગંભીર ચેહરે વીચારમાંજ વીકાજીને ત્યાં જવા નીકળ્યા, તેવને તે ખુર્જી અવસ્થાને હાથમાં એક ખુલ્લું કાગળ પકડી વીચારોમાં ઝુકતા બેઠેલા જોયા.

તે કાગળ ખોરશેઠ તરફનું હતું, સરનામું અંદર “કશુ” નાહતું. પણ પહોર પોસ્ટમાર્ક ઘોલીતલાવનો હતો.

તે રાજદવારી નરને એકવાર પાછા પોતાને મકાને જોઈ વી-
કાજી હર્ષથી ઘેલા થઈ ગયા, બંને વિદ્વાનોએ એકમેકને ચાંપીને
કોટી ઢાધી.

“ વાંચો, ભાઈ આ કાગજ વાંચો, એમાંથી તમને ખટલાંની
કંઈ ખબર મલશે. પણ એ કાગજ માત્ર આપણી બેની ચાંપ મા-
ટેજ છે. અંદર સાફ લખ્યું છે કે હોમજી શેઠના એક બાલકને ખ-
બર પડવા દેરી નહીં જો કે તેવન અહીં દહાડામાં દશવાર ખોરશે-
ઠની ખબર મેળવવા આવેછ.”

પેશોતનશાહે તે કાગજ વાંચ્યું જે મોતી જેવા સાફ ખુલા હ-
રોએ નીચે પ્રમાણે લખાયલું હતું.

“ મારે ખાતર દલગીર થતાના, મારા મેહરબાન બહાલા મીત્ર
અને બધા હિસ્તાદ ! મારાં સુખને ખાતર જે મને વાજખી લાગ્યું
તે મેં કાઢ્યું. મારા પાલનદારનાં મરણ પછી કાસ્ટલની જાંઘળી
મને ઘણી કડવી લાગીછ, તેમાં ગઈ કાલે જે બનાવ બન્યોછ તેથી
તો ત્યાં મારેથી વધારે વખત રેહવાય એ બનવા જોગજ નથી.

“ ખુદરત મારી ચારીએ આવીછ, અને મને મારા પીતાજીના
થોડાંક દોસ્તો મલી ગયાંછ જેઓની સાથે હું હાલ રહુંછ, મારી ફ-
કર રાખશેના કારણ કલમ અને સોયથી હું મારું ગુજરાણ ચલાવી
લઈશ. ગુજરાણનું પાકું સાંધણ હાથે લાગ્યા પછીથી હું તુરતજ
તમારી પાસ આવીશ, અને તમારી સાથે વસી આપણે એકવાર પા-
છાં સુખી થઈશું, મારા બચપણના બધા મીઠા દેખાવો મારી નજર
સાંમે દેખાશે; તે બોહજો દર્શાવ, તે સુંદર બાગ બગીચા તે મીઠી
પવનની લેહડી આ બધું મારી ઉંઘમાં મારા સ્વપનાઓમાં મને

આલુ દેખાયછ.

ઑનરેબલ પેશોતનશાહને મેહરબાની કરીને કેહજે કે હું તેવનની માયા મેહરબાની માટે ઘણીજ આભારી છું: અને મારાં પહેલાં પુસ્તકનું છેવટ તેવનનાજ હાથમાં સોંપુછ.

“ખોદા તમુને સલામત રાખે મારા બુઝર્ગ રશીક, કદી આ જીંદગીમાં ફેરવી શકું નહી એટલા તમારા આભારમાં હું ડટાયલી છું.

“હું સુખી છું એવી ખાત્રી રાખજો, સાહેબજી.

લી. તમારી સદાની આભારી.

ખોરશેદ.

તા. ક.—“કાર્ટલમાં કોમને પણ જણાવશે ના જે તમે મારી તરફથી સાંભળ્યુંછ, સીવાય પેશોતનશાહ.”

“ખોદાના હઝારો ઉપકાર કે તેણી કોઈ આબરુદાર હાયોમાં જમ પડીછ.” કાગજ વાંચી તેમન બોલ્યા. “મરીજ નિરોધેષ બાળક આવી દગલબાજ દુન્યામાં એકલું પડવાનું કેવું જોખમભર્યું છે તેનો એણીને ખ્યાલખી હતો?”

બપોરનાં કામનું ખહાણું બતાવી બાડેની ગાડી કરી પેશોતનશાહ કાર્ટલમાંથી એકલા ખહાર નીકળી પડ્યા, અને ઘોબીતલાવ તરફ હંકરાબું.

ફરામજી કાવરજી ઇન્સ્ટીટ્યુટ આગલ તેવન ઉતરી પડ્યા અને પછી પગે ચાલી મોહલાઓ પછી મોહલાઓ વટાવવા માંડ્યા, પણ ઘોબીતલાવની વસ્તી અને ગીચ મોહલા એવા કે ચોક્કસ ઠેકાણાં વગર કોમનોખી પતો મેળવે એ કેળવ મુશ્કેલ હતું. તેમને લાંબો વખત શુધી ખોરશેદની શોધ આલુ રાખી પણ નસીબ તેવણની સામે

હતું. તેજ ચોક્કસ મોહલો અને તેજ દુકાનવાલું મકાન તેવનની ન-
જરેથી છટકી ગયું અને પોતાની શોધતું ફળ મેળવ્યા વગર, તેવન
ખાલી હાથે અને ગમગીન જીગરે ઘર પાછા ફર્યા. પોલીસના હાથ-
માં આ કામ સોંપવાનું તેવનનું દીલ થતું નહીં.

“ પારખ કાસ્ટલ ” માં આવી ચહડતાં તેવને હોમજીને આતુર
ચેહેરે સીદડી ઉપર ઉભેલો જોયો.

“ ઓ ચાલશોકેજી ? ”

“ હા ચાલો. ” તેઓ બંન્નેએ ગાડીમાં બેસી પરેલ તરફ હં-
કરાવ્યું; પેશાતનશાહે આ બે કલાક ક્યાં ગુમાવ્યા હતા, તે જાણે
હોમજીને કશું કશું નહીં.

મકરણ તેવીસમું.

મીસીસ મુલસીયરને મકાને હોમજીની ફાયટન જમ ઉભી. ખ્હા-
રથીજ પુછાવતાં ખજર મલી કે બંન્ને મા દીકરી અંદર હતાં, અને
તેઓની મુલાકાતનો પણ તેજ વખત હતો.

તે બંન્ને ગ્રહસ્થો ઉતરી અંદરના ઓરડામાં જમ બેઠા, જ્યાં
તેઓને પાંચ મીનીટ થોભવું પડ્યું. ઈતેજર હોમજીને તે વખત પ-
ચાસ કલાક જેવો બારી લાગ્યો. અતે દરવાજે ખુલ્યો અને અંદર
બે જાનુઓ દાખલ થઇ. પેહલી ઓરત અંદર ઉમરની સાદ કાલા
પેહરવાસની ન્હાનાં કદની અને ઠાવકા દેખાવની હતી; જ્યારે બીજી
એક પાતલી નાનુક અતી ઘણા શીક્ષા ચેહરાની ખુબસુરત અને ધો-
વાયલી ગાંઠેલ આંખોની જવાન છોકરી હતી. તેણીની આંખો આ અને

પેલી બંને દુન્યા તરફ જોતી હોય તેવી હવાઇ હતી. જો મહાઆત્માઓ અને હવાઇ આકારો આ છોડી સાથ સંદેશો ચલાવતા હોય તો કશો શક નહી કારણ તેણી આ દુન્યાને ખરની હતીજ નહી.

હોમજીએ પોતે પોતાની ઓલખ આપી, અને પછી પેશોતનશાહને ઓલખાવ્યા. આવા નામાંકિત માતખરોને પોતાને ત્યાં જોઈ મીસીસ મુલ્લસીજર છલકાઈ ગયેલાં લાગતાં, પણ પેલી કલેરવૉયન્ટ છોડીના રૂપાલા એકરા ઉપર આથી કરીગી અસર જણાઈ નહી.

“આવો સાહેબો, શું તમે મારી ઓસેલડાનો પાવર જણાવ્યા છો?” મીસીસ મુલ્લસીજર બોલ્યાં.

“હા, શું એ જવાન બાનુનું નામ ઓસેલડા છે?”

“હા, એને સ્પીરીટો (હવાઇ આકારો) એ એ નામ આપ્યુંછ.”

“તમે શું લાંબો વખત થયાં મહાઆત્માઓ સાથ સંદેશો ચલાવોછ?” હોમજીએ પુછ્યું.

આ સવાલથી પેલી જવાન છોડીનું તનખદન ધુજવા લાગ્યું.

“સાહેબો તમારાં કામને લગતાજ સવાલો પુછો. બોલો તમને શું પુછવું છે?” પેલી મોટી સ્ત્રી વચ્ચે પડી.

“એક બાઈ જેવન મને ઘણાંજ પ્રીય છે, તેવનનો પત્નો હું મેળવવા માંગુંછ,” આપણા જવાને કહ્યું.

“ઠીક. એ જાતના સવાલોનો જવાબ તમને મલશે. આવો આ ટેબલ ચોપાસ બેસો, મી. પારેખ, તમે મારી ઓસેલડાને જમણે હાથે બેસો.” ત્યાર બાદ તેણીએ બે સ્લેટ લાવી બીજવેલે સ્પંજ તે તેઓની સામે નુછી સાફ કીધી અને એક મેદા પેનનો દાખડો કહાડ્યો.

“ શું હવાઈ આકારો આ પેનથી સ્લેટ ઉપર લખશે ? ”

“ હા. ”

“ ત્યારે હું ગોકુ પેન ઉપર માર્ક કરું તેજ પેને લખાશે ? ”

“ હા, તમારી ખાત્રી કરવી હોય તો તેમ કરો. ”

પેશોતનશાહે એક પેન લઈ તે ઉપર P અક્ષર પોતાની ચાકુથી કાઢ્યો. ગ્રીસેલડાએ ચાર ખુરસી ટેબલની ગોળાકારે ગોઠવી, અને પેલી બન્ને સ્લેટો એકમેક ઉપર મુકી તેની ફ્રેમની વચ્ચે પેલી માર્કવાલી પેન ખોસી. ત્યારબાદ તેઓ ચારે જણ ગોળ ફરતાં બેઠાં. ગ્રીસેલડાએ પોતાનો ડાહવો હાથ હોમજીને પકડવા આપ્યો, જ્યારે જમણો હાથ સ્લેટની તળે મુકી પોતાનો શીક્ષો ફુગ્ગલો અંગુથો સ્લેટ ઉપર કહાડ્યો. ચારે જણ એકમેકના હાથ ધરી બેઠાં હતાં. ગ્રીસેલડાએ હવે હોમજીને કંઈ સવાલ કરવા કહ્યું. તે જવાને બેશક પોતાનાં દીલમાં રમી રહેલી વાત પુછી.

થોડા વખતે પેલી કલેરવોયન્ટ બાનુએ હોમજી અને પેશોતનશાહની જગ્યા હેરફેર કરાવી, જે પ્રમાણે હવે ગ્રીસેલડાનો હાથ ધરી પેશોતનશાહ બેઠા.

“ એનું કારણ શું ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

જવાબમાં પેલી સ્લેટ ઉપર કંઈ મોટા હર્ફે લખાતું હોય તેમ જણાયું અને નીચલા હર્ફે સ્લેટના કાલા પથર ઉપર પ્રદીપ્ત થયા.

“ બળવંત બેંગ આ તેમજ પેલી બન્ને જેહાંનમાં પુંગ્ગયછે. ”

ગ્રીસેલડાના હાથે એવી રીતની રોકાનમાં હતા કે તેણીથી લખાઈ શકાયજ નહીં. તે મા દીકરીના કેહવા મુજબ આ તો હવાઈ જવાબ હતો. અલગત પેશોતનશાહને તે ધણા માન આપનાર

સ્પષ્ટો હતા.

“ હવે સ્લેટના એજ ભાગ ઉપર તમારો સવાલ લખો.” શ્રીસેલગઝએ હોમજીને કહ્યું.

ત્યારબાદ તેણીનાં ફરમાનથી તેઓ બધાં ઉઠીને ઉભાં થયાં. એકાએક સ્લેટ ઉપર ત્રણ ઠોકા પડ્યા આનું બતાવવા કે જવાબ મલી ચુક્યો હતો. હોમજીએ બલતી ઇતેન્નરીની ઉતાવલમાં સ્લેટ ફેરવી નાખી, તે હવાઇ સંદેશો એક ખુણામાં લખાયેલો હતો અને તે નીચલા સ્પષ્ટો ધરાવતો હતો.

“ દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો.”

તમ્મર ખાઇ હોમજી પોતાની બેઠક ઉપર ફરસદ પડ્યો. નજીની કુવો તલાવ કરવાની ફકર શું અને ત્યારે ખરી હશે? આ ગમે એવી ખોટી બનાવટી ઠગાઇ હોય પણ હોમજીનો જીવ માન્યો નહોતો. એક બચકર કાલો પરદો તેની આંખ ઉપર આવી પડ્યો.

પેશોતનશાહ તરફ ધુજતે હાથે તેને તે સ્લેટ ફેરવી, અને તે બેતાંજ તે ખહાદુર નરના ગાલ દેહસ્તથી બે પલ શીકા મારી ગયા.

“ તમુને કંઈ બીજા સવાલો પુછવાછ?” શ્રીસેલગઝએ ઠાકથી હાંફતાં પુછ્યું.

“ નહીં એ શેતાનનો સંદેષો મારે વધારે ચલાવવો નથી.” અને તે જવાન ઘેસો દીવાનો જેવો તે કંગાલ મકાનમાંથી ખહારની ઠંડી હવામાં નીકલી ગયો.

મીસીસ મુક્તસીજર નાસીપાસ થએલાં લાગતાં. પણ પેલી હવાઇ છોકરીની જાણે બળા! તેણી તો ખુરશીના હાથા હિપર પોતાનું માથું નાખી દમ લાંગા દમ ખેંચતી હતી. પેશોતનશાહ ચુપકાઈમાં

શ્રી આપી બહાર આવ્યા.

“બેટા, તારે બીન ફાકટની ફકર કરવી સજ્જવાર નથી.” તેવને હોમજીનાં ખભાં ઉપર હાથ મેલી કહ્યું. “આ ફકટ પૈસા કમાવાના ઢોંગ જણાય છે. લે તને ખરું કહી દઉં. આજે વીકાજીને આપણી ખટલાં તરફથી કાગજખી મલ્યું હતું, અને તે ઉપર ધોભીતલાવના પોસ્ટનો છાપ હતો.”

આહ ! શું પેશોતનશાહ આ જગમાં માણસાધ અવતારમાં ફરેસતા હતા ! હોમજીને તો તેમજ લાગ્યું. આ છઠ્ઠી વધાઈથી તો તે ઉમરાવ દીલ મહસ્થનાં પગલાંખી પુજવાને તે તૈયાર થયો.

“જો ખોદા તમને સુખી રાખે સાહેબ, હુંતો કંઈખી બોલી સ્કતો નથી, પણ આટલું તો ખરું કે ઇંગ્રેજો આપણાં કરતાં ધણા ડાહ્યા, તેઓ આવી ધુતારી ડાકણોને જીવતી બાળી નાખવામાં દુન્યાનું ડાપણ વાપડે છે.”

“દર્યાવમાં, તેણી માટે શોધ કરો.”

શેતાનનાં ઢોકા મીસાલ ઉપલા સ્ખંદો હોમજીનાં કાનમાં વાગ્યા કરતા હતા. તેને મનસે તેના બધાં પહરેણાંઓ ધેરેગારે કહરાંયાં હતાં ! ફેનીનાં મ્યુઝીકે, દીનાર શેહરાનાં ગાયણે તેને આ તેની બચલીત ઝુફણમાંથી જરાખી જમ્યુન કીધો નહી. સર્વેને ગમે તે ફેડી લેવાનું સોંપી તે પોતાની માના ઓરડામાં ગયો, નાનંતમાય હોમજીનો સોહરઘ સુકાધ ગએલો, અવતાર જોઈ સજ્જ ચોંક્યાં.

“કેમ ભલીકે ?” તેવને પેહલાં પુછ્યું.

“નહી, પેશોતનશાહે અને મેં આખો દીવસ ધોભીતલાવ ઉ-

પર શોધ કીધી સાથે પોલીસ પણ હતી પણ ફેકટ. ”

“ ત્યારે અતે તે ચાલી ગઇ. ” નાનખાયા દુખથી બોલ્યાં.
“ કેવી નણુણી. ”

“ અરે માયજી, આપણી તરફ ગુણુ જતાવવાને આપણે એને શું કારણો આપ્યા હતાં ? આપણે શું માયા એને જતાવી હતી ? ”

“ આવી ચઢડતી કીસમની કેળવણી લેવાને આપણે તેને ટક આપી, આપણે તેને આ મેહલ જેવું મકાન રેહવા આપ્યું; આવી મારી મેહરબાની નહતે તો એ લુખે મરતે. ”

“ નહીં તે એક ઝલવેર હતું, અને આપણે તેને અંધારામાં ડાટી રાખ્યું હતું. ” અને હોમજીએ, હવે પછીથી જ્ઞાર પડનારો ખટલાંની ઓપડીની વાત જે તેને પેશોતનશાહે કહી હતી તે પોતાની માતાને કહી સંભલાવી.

નાનખાયા ડંગ થઇ ગયાં. “ પણ દીકરા મારા તું શું જોઇ શકતો નથી કે આવી કેળવણી લેવા તેણીને આપણી મેહરબાનીથી-જ ટક મલી, અને હવે જ્યારે તેણીના મીઠા હલકથી હું મારું દરદ લગભગ લુટી જતી હતી ત્યારે તે મને છોડી ગઇ. ” તેવને બ-જાપો કીધો.

“ હા માયજી, ત્યારે તમને તેણીની ગેરહાજરીની ખોટ માલમ પડેછ ખરી, તમને ખોરશેઠ ગમેછ ખરી ? ”

નાનખાયા દીકરી દીકરીને પોતાના દીકરાનો ચેહરો જોયો. “ એ-ટલે હોમજી ? ”

“ હા માયજી, તમે જાણોછ કે એ છોકરીએ તમારાં દીલમાં જોડે કીધોછ, મારીજ માફક તમે જાણોછ કે એના ઘર તમને

એક ઘડી ચાલનાર નથી, અને તોખી મારીજ માફક તમે મગરૂરીને ઉશ્કેરી રાખોછ, તેમ કબુલવાને તમે મનસેખી માનવાને ના પાડોછ, બદકે તેવી તજવીજ કરોછ, ઓ બોલો મમા કે તમે ખોરશેઠને દીલથી ચાહતાં શીખ્યાંછ. ”

હોમજી પોતાનાં માના પગ પાસેનાં રદુલ ઉપર બેસી ગયો. નાજંગાએ પોતાના બેટાની ખારીક નજરેથી પોતાની આંખો છુપાવા ઉપર હાથ ઢાંકી દીધા. તે મગરૂર ચોરતના દીલમાં મોહટાછ અને માયા માટે સખ્ત કપાઝખી થતી હતી.

“ બોલો માયજી કે તમુને ખોરશેઠ બહાલી છે, મારા ખાતર બોલો. ”

“ પણ તેણી હલકાં કુલની છે. ” શેઠાણી નાજંગાએ હાંફતાં હાંફતાં કહ્યું.

“ નહી મમા એતો આપણી માત્ર સુગ છે. રેની જેવી પૈસાની પુટલી જેણીનાં સંગેમરમરની સુફેદીવાલાં દીલમાં એક ખરી માયાનો કત્રો નથી, કે જેણીનાં રૂપાળાં કપાલમાં સુકાં ભેંજાનું ભુસું માત્ર છે, તેવી એકને પરણી હું કદીખી સુખી થઈ શકશ નહી. શું નવલુ લોડના જેવી એક રોકોડ કદની, મદોમાં મલી ગએલી પોણી માટીડાની ખવાસવાલી તમુને વડુ દાખલ ગમશે ? મેં પક્કે પાચે સાંભલ્યુંછ કે એ પોતાને શીખવવા આવનાર કોઈ આજ્યુએટ સાથ અદરાયલી હતી, પણ પાછલથી વધારે સદ્દર ખીલ્લુ હાથ કરવા તેને રખડતો કીધો. શું આજ્ઞાંમાય જેવી બે કલાક સુધી પોતાનો ચેહરો રંગનારીને વશને કાચું દીવાલું ડુંકાવનારી જેવીને મારી બૈરી થએલી જોવા તમે રાજી થસો ! અરે એકજ, માત્ર એકજ જાનુને મેં સાચી

સીદ્ધી કેળવાયલીને સદગુણી જોઈ; તેવી એકનેજ હું માન આપી પુંજસ, તેવી એકનેજ હું મારી રાણી કરશ.”

હોમજીએ ધાર્યું કે આ સાંભલી તેણી સદાની માલેતુજ્જ્વર મા, વાદલ તોડી પાડે તેને એક નાદરમાન દુકતા દાખલ હટકારી કહારસે; પણ તે બદલ નાજ્મમાયતો ચુપ અને ગંભીર થોડોવાર બેસી રહ્યાં.

“ મેં એની ખોટ જોઈ, ” તેવન અને બોલ્યાં. “ ખરેખર એની જોરહાજરીથી મોટી ખુટ મને ગઈ, પોતાના મીઠા દીલજીત હલકે તે માફ દુખ જુલાવતી હતી. કેવી ફરમાયરદાર, કેવી સાંત, કેવી સખુરીવાલી હા તું ખરો છે હોમજી, હું કોઈ દહાડોખી તેણી તરફ માયાલુ થઈ હતી નહીં. આપણે બંને સખ હૈયાનાં બનેલાં છીએ, આવી અનેક સખુરી અને સાંતીની પુટલી, આવી વિદ્વાન અને તેજ રોશ્નુ આંખની ગુણુ સુંદરી અને આપણે તેણીનાં તરફ કેવાં કઠોર બન્યાં. ” બાઈ સાહેબની સુદ્ધ ઠેકાણે આવતી ગઈ.

મગરૂરી ઉપર માયા અને ફાવી. !

“ જો, પણ શું મારો બેટો આ “ પારખ કાસ્ટલ ” નો માલેક એક વગર નામની છોકરીને પરણે ? શું પારખ ખાનદાન માટે એ નામોશી નથી. ? ”

“ એનો બાપ એક ગ્રાન્ડ્યુએટ હતો, આનરેબલ પેશોતનશાહના જીવેજનન મીત્ર, વળી પેશોતનશાહે આપણાં પદરોણાંઓના કાન ઉપર વાત નખાવીછ કે તેવને ખોરશેઠના હાથની માંગણી કીધી જે તે જવાન બાનુએ નાકબુલ રાખીછ એ કંઈ જેવું તેવું માન નથી. અરે પણ માયજી હું જાણતો નથી કે ખોરશેઠ કહાં છે, હું આજે સહવારે એક કલેરવૉયન્ટને ત્યાં ગયો હતો, અને તે કુતારીના બોલો મને

ધણું દુખથી પલેપલ સાંભરી આવે છે.”

“તે બોલો શું છે?”

“દર્યાવમાં તેણીને માટે શોધ કરો.” તેને વીગતવારે પોતાનાં મા આગળ સર્વે ખુલાશો કરીએ. નાજાંમાય ઠાવકાં હતાં તેવને પોતાના દીકરાની ફરતે હસી કહાડી.

“માયજી તમે મારી સાથે ગુસ્સે તો નથીની?” હોમજીએ પૂછ્યું.

“નહી દીકરા હું તારી સાથે નહી પણ નસીમ સાથે ગુસ્સે છું માયુસ ધારેછ શું ને ખોદા કરેછ શું. ખ્યેર હું ધારું કે મારી મગરૂરીને એ વાજખી ફટકો છે.”

“જ્યારે મારી ધણીયાણી તમારી ખરેખરી દીકરી થઇ રેહશે, ત્યારે એવું કંઈખી તમને લાગશે નહી. તમે હવે ધણું ઠાકી ગયાં હશે માયજી, હું જઈને જાયુને મોકલું.”

“જયુ?” નાજાંમાયે હાથ મારી. “અત્યારે ખોરશેદ હોતે-હા જયુને મોકલ બેટા, હું ખીજાંણે જવા માંગુંછ.” અને તે મા દીકરાં બેટીને છુટાં પડ્યાં.

મકરણ ચૌવીસમું.

“દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો.”

આ મુજબ હોમજી ઉપર કેવી બેચેની લાગી નાખી હતી, તે તેને પેશાતનશાહને જાણવા દીધું હતું નહી. જોકે તેને ખોરશેદની

સંગીન કેળવણી ઉપર પુરેપુરો ધતગાર હતો કે તેણી આપઘાત જેવું હીચકાઈ કર્મતો કદી કરેજ નહીં તોય પેલી હવાઇ છોકરી શ્રીસેલડાના અદ્ભુત પેગામથી તેનામાં કુદરતી શાંતી રેહતી નહીં.

ખીજ સહવારે વેહલો ઉઠી તે નાસ્તાના ઓરડામાં ગયો. ફ્રેની ટેબલ નજદીક ઠોઠડો ચઢાવી બેઠી હતી. “હોમજી શેઠ, હું આજે કાસ્ટલ છોડી જઈશ મારા બાપા સીક છે, એટલે મારે જવું જોઈએ.”

“હું ધણો દલગીર છું.” હોમીએ બેપરવાહીથી કહ્યું.

ફ્રેનીએ પેશોતનશાહ તરફ હવે નજર ફેંકી જોઈ, તેવનનો આપસના હુંગર જેવા દેખાતા હતા, નવલુ પોતાની રામડીંગ હેબીટમાં તૈયાર થઈ ચામુક લઈ ઉભી હતી અને તેણીએ તો જુદાઈએ ફ્રેની તરફ જોયુંજી નહીં.

બપોરે અગ્યાર વાગતે જાનુ ફ્રેનીઆઈ ખુરશેઠજી ખાનખ્દાદુર હારેને ને ટુટેને દીલે ઠંડાગાર જેવાં પોતાની બે ઘોડાની ગાડીમાં નોકર ચાકરોના રસાલા સહીત પોતાના “દુઆસ હોલ” માં પાછા ફર્યા; (લીલું નાળાયેર, સુઝો ગોળ !)

ખીજ પદરોણાંઓએ પણ ફ્રેનીનેજ પગલે ચાલવાનું ડાપણું બર્થુ ધાર્યું, અને હોમજીએ માન્યું કે આ ધામખોરાંઓ પતે તો તેનાં મગજ ઉપરથી સબ્યતાનો એક મોટો બોળે દુર થાય.

આજે એકાએક તેને ખ્યાલ થયો કે જે મકાનમાંથી તેનાં મરહુમ બાઈએ પેલાં બચ્ચાંને બચાવ્યું હતું, તે ચાહલી જેવા જવું.

એકવાર પાછો હોમજીશેઠ ઘોબીતલાવના પોહલાઓમાં બટકતો દીસે છે, તેને પુછી પરછી પાધડીવાલાની ચાહલી શોધી બોલી કહાડતાં કંઈ વીલંબ લાગ્યો નહીં. એકવાર પાછી જો નવી હાલતમાં

હિભી થવા પામી હતી. ઝોટલા આગલ કોલમીના કોટલાં, કાંદા પ-
પેટા અને દોધી કેળાંની છાલ વગેરેનો ગંધ મારતો નજીસ કચરો
પડ્યો હતો. દરેક બારીએથી ધુમારા નીકળતા હતા અને નીચે ખ-
ડકીમાં કુત્ર દ્રેસ પારસણો ખીરાજી નીકલી હતી !

આપણાં હોમજી શેઠ, ખીજી વખત આવા ગંધીલા વાસથી કંટાળી
તેજ પક્ષે ત્યાંથી ચાલી જતે પણ આજેતો આ નૌજીવાન ખુગસુરત
શેઠીયો પોતાનો સઘલો દોર તોર અને તુમાખ તકોગરી ભુલી જઈ
એકી ટગરે ઉપલી બારીઓ જોતો ઉભો હતો. “આહ લીમજી, મારા
બડાવા ખીરાદર, તેં કેવું ખડાદુરીનું કામ કરીધું અને તેં તે નીરદોષ
ખચ્યાંને મારે માટે કેળવ્યું, ઉધાર્યું ?”

આદમીઓના આ જીવતા દયાર્વમાં ખોરશેઠનો પતો મેળવવો
એ તદન મુશ્કેલ હતું, તે ધીમે ધીમે આગલ ચાલતો હતો તેટલાં
એક ડાસાં હાથમાં મસકલી જેટલી જમીન લઈ આગલ સુધી સોડ
તાણી સપક સપક ચાલી જતાં તેની નજરે પડ્યાં.

“હું તમને પુછું મોટામાંય કે તમે અહીં ધોભીતલાવ ઉપર
લાંગ્યા વખતના રહેલાં છેએકે ?” હોમીએ પુછ્યું.

તે ડાસાંએ હોમજીનો ઉમરાવી એદરો અને શેઠીયાનો રોગ જોઈ
ધમરાટને માર્યા ડાહવા હાથમાંથી જમણા હાથમાં જમીનનો ફેરફાર
કરવા લાગ્યાં. ધોભીતલાવના આ ગીચ મોહલાઓમાં તેવને કદીખી
આવો રોગવતો શેઠીયો આગલ જોયો હતો નહી. “હા, બાવા મફ.”

“ત્યારેતો તમને આ ધરમાં આગ લાગી હતી તે યાદ હોશે ?”

“અરે હારેજી, મનેજતે નહી યાદ હોય ? અહીં ત્રીજે મારે
રેહતી માણેક મકોરીને મેં મારી કેવી મજાની ખાસ્તી ડુમસની પાટી

આપીતી તેખી જરી ગધ, ને બેહસ રે મારા મામા સસરાને તેવ-
નખી અહીંજ ખીજે મારે રેહતાથા, તે બેહસ્તી ખીચારા હોંજ્યા
ઉતા, તે કેહતીને દીકરી કરી લીધીતી ને ગાએ મરે મારા મંચુ
પરતો બધો બધો જીવ પરાન ઉતો; પોતાનું ફર ફાનેટર સૌ મને
આપી જવાના ઉતા પણ કારમખો શેતાંન આરે નરીયો ને જસ
સહુ જરી ગયું, કેવી મજની ખાસ્સી ઉમા કાચની કપ્પાટ, ને કેવું
માફ નફે.—”

હોમજીએ આ “ઑટોળાયોગ્રાશી” અટકાવવાને યત્ન કીધી
પણ ડોસાં દમ લેવાને થોભેજ શાના ! !

“ ઘણું ખરાગ થયું માય, પણ તમુને ફરામરોજ લશ્કરી ના-
મના એક પારસી યાદ છે ? ”

“ ઓ વાય કોણુ ફળુ ? જેને ખીચારાએ આગમાંજ કાળગરો
જનન ખેહયો તે ? ઓ હારે બાવા કેહતીને તો ઘણી સારી ઓલખ
છે. બેહસતી બોલવે જગરો બહાદર તેની ન્હાલી દીકરીનેતો મ્હાલ-
છમીવાલા લીમજી શેઠે કરી લીધીછ. તેનાંખી શું નસીય હોશે. ”

“ લશ્કરીના કાંઈ ખાસ સગાં બહાલાં કે દોસ્તો અહીં છે
કે ? ” હોમજી પોતાના મુખ્ય સવાલ ઉપર હવે ઉતર્યો.

“ તે તો હું શું જાણુંજી. જરીયો મારો જીવ તેવો નહી કે
કાંઈની વાતમાં મુકું મારું. ”

“ માફ કરજો મમાધ તમુને નકામાં ખોટી કીધાં. ” હોમજીએ
નાસીપાસ દીધે કહ્યું.

“ ઓ કંઈ નહીરે મફ, જીભફ તેમાં શું છે. બજારમાંથી લા-
વેલો છમનોખી તદન તાજે ને તફરતો છે તે કંઈ થોડોજ બેસી
જવાનો ઉતો ! મારા કુમરજીને તો મ્હાવરાનો ધણો શોખ, તેથીજ

બે અરધી વધારે આપીને નરો તાળે જોડને લીધો. લે ચાલો મફત હુંતો નહીં. “ ડોસાં જતાં જતાં મનસે બગડ્યાં. ” જહાં છે ત્યાં જીભરાયા બાટલીવારા સર ફરવા નીકળ્યાય. ”

હોમજી મારકેટ છોડી ડુકર ગળર મુકી મરીન લાઈન્સનું રેશન પટ્ટાવી, દર્યા કીનારે આવી ચડ્યો. તે ક્યાં જતો હતો કે શું કરતો હતો તેનો તેને જરાખી ખ્યાલ નહતો. ઉછાટતા દર્યાવના શીશુશીશ્યા મોઝનો ધમધોર અવાજ સાંભળતો તે કાલા પથર ઉપર ગંભીર ગમગીન થઈ ઉભો હતો. ફરો પાછા એકવાર પેલાજ શબ્દો—

“ દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો. ” તેનાં મગજમાં ધાઈ આવ્યા. એકદમ તે ચોંક્યો, તેની બાજુમાંથી એક પાટલો નાજુક આકાર ઉઠીને ઉભો થયો, હોમજીનાં તનપદનમાં ખુશાલીનો ઝળુઝણાટ ફરો વહ્યો; તેને પોતાની મનની મુર્તી માટે દર્યાવ આગળ શોધ કીધી અને તેણી તેની નજર સનમુખ જીવતી જાગતી તનદરત ઉભી હતી.

ખોરશેઠ સખ ચોંકી, પણ અજાણ જેવી હીંમતથી સાંત થઈ તેણી સેહજ નમી ત્યાંથી ચાલી જવાને ફરો, પણ હોમજીએ તેણીને યાબાવી.

“ ખોરશેઠ ! ” તે જવાને પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો.

“ હોમજીશેઠ ? ” તેણીએ સવાલ કરતી ઢપે પુછ્યું. પણ હાથ જોવાના અખારા કીધા.

“ ખોરશેઠ, તમે શું મને માફ નહીં કરશો ? તે રાત પછીથી હું તમારી કેવી ઈતેજારીથી ખોળ કરુંછ. જો તે દીવસથી મેં મને દુન્યામાં તમારો મારી સીવાય બીજું કંઈખી ચાલું નથી. તમે શું મને માફ કરશો નહીં ? મને શેકહેન્ડ કરશો નહીં ? ”

તેની કાકલુદી દીલ પીગલાવનારી મગજ ફેરવાવનારી હતી. તેણીએ ધામેથી પોતાનો હાથ આપ્યો. આને પેહલીજવાર તેઓના હાથ એકઠા મળ્યા હતા. હોમજીનો હાથ મજબુતીથી તેણીનાં નાન્યુક આંગણાંઓ ઉપર વોટલાઈ ગએલો જોઈ ખોરશેદ ચક્રીત થઈ ગઈ. તેણી અડધા ગભરાટ અને અડધા ગુસ્સાથી પોતાની ચલકતી કાલી આંખોએ તે જવાનનો એકરો જોતી હતી. શું આ ખરેખર “પારખ કાસ્ટલ” નો હોમજી શેકજ હતો કે તે તેણીએ ચકલમ થતાં મગજે જોયું !

તે વેહતા દર્શાવના ઉજલતા મોઝાએ આગલ આ બંને જવાન જીવ એકલા ઉભા હતા “ખોરશેદ જે હેમકાઈલરી મગરીથી હું તારી તરફ તે સાંજે વર્તયો હતો તેના બચાવમાં મને એકજ અરજ છે કે હું તે વખતે અદેખાઈથી આંતરો બની ગયો હતો. લીમજીભાઈનાં મરણ પછીની મારી ચાલુ ઘાટકી સપ્તાઈના બચાવમાં હું એટલુંજ કહીશ કે મોટાઈની તકોયરીમાં હું તુંડ અને મસ્ત બન્યો હતો. ઓ ખોરશેદ, અને તે બધું છતાંપી મારી નજર આગલ માત્ર તારી અને તારીજ મુર્તી હતી. બોલ, બોલ મારા રોશણ સેતારા કે તું મને માફ કરેછ ? ખોદા સાહેદ છે કે હું જીવુંછ તે તારેજ માટે છે.”

આ અખયખીથી તેણીને ચક્કર આવી ગયા. આ અણહદ સુખનો ખુશાલી હેકળ તેણી ફેન્ટ મારી જવા જેવી થઈ ગઈ, તેણીની પ્રકાસ્તી આંખો નીચે નમી ગઈ અને તેણીએ બે પલ આઝેઝ બની માયું જુમાવી નાખ્યું.

“બોલ, મારો ખોરશેદ કે તેં મને માફ કીધોછ.” હોમજી, તે નાન્યુક આકારને પોતાનાં બદનનો ટેકો આપતાં બાંધ્યો.

તેણીના શીકા હોઠો સેદજ હાલ્યા. પોપચાં ધીમે ધીમે ઉચકા-
યાં અને પેલી કુલ ખલકતને રોશણી પુરી પાડે તેવી ખીનઝીર ચશ્મે
હોમજી તરફ ફરી.

“જે આદમી મને હીણતું હતું તેની તરફજ મારા માયાના ઝુ-
સ્સાને ઉછળતો જોઈ હું મને પોતાને ધીકારતો હતી.” તેણી બાગે
ટુટે સાહદે બોલી.

“ત્યારે આપણા જન્મેના ઝુસ્સાઓ અને વીચારો સરખા
હતા, આપણુ જન્મેમાં મગફરી અને માયા એકસરખી વેહતી હતી,
આપણુ નસીજ સાંમે લડતાં હતાં પણ શુકર તે યજ્ઞાંનનાં કે તેને
આપણુને એકઠાં મેળવ્યાં. મારી ખોરશેદ, મારા જેવા એક તદન
નાલાયકને ખોદાતાલા તરફની આ કેરી મોટી બક્ષેસ! ચાલ, ડીયર
આપણે “કાસ્ટલ” માં પાછાં ફર્યે. હવે એક સાદી કમપેનીયન દા-
ખલ નહી પણ “પારખ કાસ્ટલ” ની શેઠાણી, મારાં જીગરની રાણી
દખલ. મારાં મા આ બધી વાત જાણેજ અને તેવણુ તુંને મળવાને
ધણાં ઇતેજર છે.”

“અને તેવણુ શું તમારી આ “ચોયસ” ઉપર ખફા થશે
નહી?” તેણીએ પુછ્યું. “નહી, તેવન મારા વીચારોથી એ આગ-
મજનાં વાકેફ છે અને હવે તે આગલાં નાજંમાય તું તદન ફેરવા-
ઈજ ગએલાં જોસે. ચાલ ડીયર, હું એક ગાડી બાડે ફરું આપણે
તરત પાછાં ફર્યે.”

ખોરશેદ ધણી સમજી હતી, તેણી હોમજીની આ ઉતાવલ ઉપર
મીઠાસથી હતી. તેણીએ મનસે વીચાર્યું કે આવી રીતે તે જવાન
સાથ કાસ્ટલમાં પાછું ફરવું એ નીંદાને રસ્તો-આખ્યા બરાબર થશે;

અને વળી પોતાનાં નવાં મેળવેલાં મેહરગાન દોસ્તોને એકદમ તર-છોડી પણ શકાય નહીં. તેણીએ પોતાના બવિષયના ધણીને આ બધાં કારણ સમજાવ્યાં.

“ જો નાનખાંચ પોતે બે લાઇનની ચીઠી લખીને મને બોલાવે તો સાફ. ’, “હા, હા ખોરશેઠ, એજ વિચાર બરાબર છે. ” તે જવાન તુરત કબુલ થયો.

તેઓ ચાલતાં ઘર તરફ નીકળ્યાં. કંઈ વરસોની તેઓની દોસ્તી હોય તેમ એખલાસથી તેઓ વાતો કરતાં ચાલ્યાં.

પાલનજી પરતાક્યાની દુકાન કાંઈ ધણી દુર નહોતી તેઓ તેની લગોલગ આવી પોંદ્યાં. “સાંજનો વખત સોહવરાવવા હું પાલનજીની દીકરી સાથે રોજ દરેક કીનાર જતી હતી, પણ આજે તેવન મારી સાથે આવી શક્યાં નહીં. ”

“ મારાં સારાં નસીબે, ” હોમી હેતથી હસ્યો. મને પેશોતનજાહે તારી ચોપડીની વાત કહીછ અને વધુ એમથી કહ્યું કે તે તે રાજદારી મહસ્થનો હાથ નાકબુલ કીધો. જે એક આસામીને ઓરત-બત પુઝે, તેની સાથે એક થવામાં પોતાનાં ધનબાગ્ય સમજે તેને તે ના પાડી, એંહ મારા ફરેસ્તા ? ”

ખોરશેઠનો એહરો લાલ થઇ ગયો.

“અને તેનું કારણ કીયર ? ” હોમીએ પુછ્યું.

“ કારણ જે મારેથી હીમાલયનાં પર્વત જેટલું દુર અને સખ હવું તેનોજ ખ્યાલ મારાં જીગરમાં હતો. ”

“ હા, અને તે નસીબની સાંમે ડાલ્યો થતો હતો. હું મારાં માજીનાં કેહવાથી ફ્રેની ઉપર ધ્યાન આપવાને મારેથી બનતું કરતો.

પણ તે બધો વખત તારા અને તારાજ ખ્યાલથી ચક્રવર્તી થતો હતો.”

તેઓ હવે દુકાનની અડોઅડ આવી પોંદ્યાં. “હું તમારી સાથે અંદર આવવા માંગુ છ. ખટલાં હું કોઈ દહાડો અચારની દુકાને ચાહડ્યો નથી, પણ આજેતો હું જરૂર અંદર આવીશ.” હોમજીને લઈ ખોરશેઠ અંદર ગયો.

“કેવી ખાસ્સી દુકાન વાહ શું અચારનો બેઠકાટ ! આતો માઈ માનીનું ખોરનું અચાર !” હોમી હસ્યો.

તે જવાન સુંદરી તેને પહેલા ઓરડામાં લઈ ગયો. પાલનજી જામેમાં છપાયેલી પોતાની દુકાનની જાહેરખતર વાંચતા હતા, મોટીયાઈ વચ્ચેની ટેબલ ઉપર દીવો સલગાવતાં હતાં, અને માકી, બહાડયાની રતનમાયની સ્ત્રીપર બરતી હતી.

હોમજીશેઠનો તોરવતો દેખાવ જોતાંજ તે ત્રણે જણ ઉભાં થયાં. પાલનજી કિતાવલમા દરવાજા નજદીક રીસીવ કરવા ધસી આવતાં ઉંઘાડે પગેજ દોડી આવ્યા, મોટીયાઈતો “બાવા આવો મ-ઈ જમઈ આવોજી, માણેક, શેઠને ખુરસી આપ.” કરવામાં પર્યા હતાં; જ્યારે જવાન માણેકથીતો, ખુદ “પારખ કાસ્ટલના” માણેક હોમજી શેઠને પોતાને ત્યાં જોઈ ખીજાં બરબાહુતોમાં પોતાની કેવી ચાહડતી થશે તેના ખ્યાલમાં હસાઈ હસાઈ જવાનું.

“એવન પારખ કાસ્ટલના હોમજી શેઠ.” ખોરશેઠે ઓલખાણ કરાવો.

“હું અંદર આંઉકેજી ?” હોમીએ હસ્તે ચેહરે પુછ્યું. તેને પોતાનું કદાવર સર બેઠાં બારણાં આગલ નીચે નમાવવું પડ્યું.

“મને કાલ સુધીમાં તમાઈ ઘર છોડી જવું પડશેજી, પણ ત-

ગારી મેહરખાની હું કોઈ કાલે ભુલી શકવાની નથી. ” ખોરશેદ ખેલી.

“ આજેજ ખોરશેદ, કાલે નહીં. ” હોમીએ આમ કેહતાં પાલનજીને ચાંપીને શેકહેન્ડ કીધી. અને તે બલાં કુટુંબનો ખોરશેદ તરફનાં હેંશાન માટે ખરાં જીગરથી આભાર માન્યો.

“ થોડા વખતમાં ખોરશેદખાનુ પોતાનું નામ બદલશે. ” હોમીએ ખુશાલીથી હસતાં કહ્યું. “ અને જ્યારે એવણુ ” પારખ કાસ્ટલ “ નાં શેઠાણી થશે, ત્યારે પાલનજી શેઠની દુકાનેથી અચાર મસાલાની વર્દી કરવાની એવન સંભાલ લેશે. ”

“ ઓ શેઠજી, મારા મુરંખી તમારી ધણી મેરખાની. ” પાલનજીએ બોળાધથી કહ્યું. “ પણ યાદ રાખજો સાહેબ, કે હમોએતો ફળુ લશ્કરીની દીકરીને આશ્રા આપ્યો હતો, કાસલનાં શેઠાણીને નહીં. ”

“ અને ફરામરોજ લશ્કરીનાં બેટી તે હેશાંન ભુલવાનાં નથી, ” હોમીએ કહ્યું. “ ખોરશેદ ડીયર ત્યારે બે એક કલાક તારાં દોસ્તો આગલજી તુંને હું મેલી જાઉંછ, હું તુરત જઈને ગારી મોકલશ, સાહેબજી. ”

તેને હસતે ચેહરે પેલાં બંને મા બેટીને શેકહેન્ડ કીધી, મોટીયાધએ ઓવારણાં લીધા, જેવણના હાથમાંથી ઉઠેલા લસણના બણકારાએ હોમજીના શીફરાં ખેલી મેલ્યાં. માણેકને મનસે આજનો તેનો દહાડો સૌથી સુખી હતો. ત્રીજે માળની મેહતાની મની જે એક વકીલ સાથે અદરાયલી હોવાથી છેકજ ધત્રાતી હતી તેણી ઉપર આ કેવી ફતેહ ! કેવી ચહડાઈ હતી ! જે શેઠીયાએ વેલાતની પાલ્લામેંટના બલમલા હમરાવોને શેકહેન્ડ કીધેલી, પ્રીન્સ. ઓફ-વેલ્સની લેવીમાં તે બાદશાહઝાદાના હાથસે હાથ મેળવેલો, તેના તરફની શે.

કહેન્ડ એ તે કંઈ જોવી તેની વાત હતી ?! ગરીબ બોળી માણેકનું દીવ પોતાની સહી મીટીઓ આગલ પોતાનાં ઉંચ તાલેની વાત કરવાને ટપુ ટપુ થતું હતું.

હોમજીના જવા પછી ખુશાલોથી આજેજ બની ગયલી ખોરશેદને બલાં મોટીયાઇએ આંપીને કોટી કીધી, તે માતેલાં ડોસાંની બગલ-ગીરીમાં ડગાઈ જતાં તે જવાન છોકરી ખુશાલીનાં આંસુએ રડતી હતી. “ મારી માય સુખી થજે ને જીવતી રેહજે. ” એ તેવણની દુવાએ ખટલાંએ માન્યું કે તેણીની મરહુમ માવતરની જગ્યા તેવને રાખી હતી.

પાલનજીએ તેણીની માયાથી પીઠ પસવારી, અને માણેકે તેણીને કોસ લેતાં મુગારકઆદી ચાહી “ કેવા મજેનાને ખુગસુરત હોમજી શેઠ છે. ” માણેક બોલી. “ નકરા જાણે દમાવંદના કિલ્લા ” માંનાં તહેમતન તીરંદાઝ ! ”

મકરણ પચીસમું.

હોમજીના કેહવા પ્રમાણે તેજ સાંહજે ત્યાંથી ઉઠાંગરી કરવાને ખોરશેદે તૈયારી કરવા માંડી, જે માનીતી ચોપડીઓ તેણી કાસ્ટલ-માંથી લાવી હતી તે તેણીએ પાછી એકઠી કીધી, અને કોઠજો તૈયાર કરી તેણી નાજાંમાય તરફની ચીકીની રાહ જોતી બેઠી.

એ કલાક વહી ગયા પણ કશું ઠેકાણું ન મળે. ખોરશેદ શીકરમાં પડી. શું ખરેખર શેઠાણી નાજાગાય પોતાની કમપેનીયન જોવી ઉપર ચીઠી લખશે? તેણીને ખાતર તે મા બેટા વચ્ચે કશો અઘડો.

તો ના થતો હોય ? દાનાવ ખટલાં તે કેમ તામોસ કરી શકસે !

તેણી હોમજના ખ્યાલમાં સુખથી માથું અઢેલી ખુરસીમાં બેઠી હતી, તે સુંદર તાંદરોસ્ત ગુલેગુલાબ જેવો તોરવંતો મગફર, મોટી ભારી મુછનો ચેહરો તેણીની દરેક વાર્તાના નાયકનો ચીતાર હતો. સદા તેણીની નજર અને જગરમાં ભમતો હતો. તેણી ગાસીનાં પૈડાંનો અવાજ સાંભળતી બેઠી હતી તેટલાં શાંભજો ! આ ડોક ડોક ડોક કરતાં ઘોડાનાં ઠઠરામયોં પગલાં રજર ટાયડ ગાડીને ખેંચી લાવવાની ગુલાહી પુરતાં હતાં. ખોરશેઠ બારી નજદીક દોડી, ગાડીનો ઝલકતી ખતીએ આખા મોહલામાં ઉજસ ફેલાવી દીધો હતો.

તે ગાડી નાનુંમાયની પોતાની માનીતી રજર પૈડાંની મોટી પાલખી જેવી લેન્ડો હતી જે તે ન્હાના બાઝાર મોહલામાં હાથોની અંબારી સમાન અજબ જેવી લાગતી.

એક પુટમેને ગાડીનો દરવાજો ખોલ્યો કે અંદરથી ખુદ શેઠાણી નાનુંમાય પોતે પોતાની રૂવાંની ભારી શોલમાં લપેટાયલાં, તમામ કાલા પોશાકમાં સજ્જ થએલાં ઉંચાં ટટાર પોતાના સદાના ઠઠરામાં નીચે ઉતર્યાં, પણ તેવણનો ચેહરો શીઝો અને સદાની ઠઠરાવનારો આંખોમાં નરગાસ જણાતી.

ખોરશેઠ તેવણને આવકાર આપવા પહેલાં આગળ દોડી. તેણીનું તનખદન ધ્રુજતું હતું. પરતાગ્યાનું કુટુંબતો વાને વેગે ઉંચરતુલીક દોડી આવ્યું હતું. અને એક છુટાં ડોસાં જેવન ફડીયાનું અચાર ને બે પૈનો સરકો લેવા આવ્યાં હતાં તેવણતો આ દમામ જોઈ ડાચું વકારતાંજ ઉભાં.

“ ખોરશેઠ, હું તુંને લેવા આવીછ દીકરા, નાનુંમાયે નરમાશ-

થી કહ્યું. એક જવાન્યાના ઉતાવલા બે બોલોથી તે તારૂં ઘર છોડી આવવું નહતું. લે, ચાલ દીકરી, તું તૈયાર થા, તેટલાં હું આ બલાં આદમીઓને મહું. ”

પાલનજીએ ગાંગી લીધું કે કમળી બોલીને તેવનને સરમાવવા નહી, તેઓએ માત્ર પોતાની ફરજ બજાવી હતી. ખોરશેદ, શેઠાણીને કાંદા લસણના બહેકાટમાં વધારે વખત રાખવાનું ડાપણુબધું ન ધારી તુરતજ પોતાની ચોપડીઓનો કોઠજો લઈ આવી.

“ વીલ્યમને કોથજો આપ, બેટા. ” નાનંગાયાના હુકમથી તેવણના એક્કી ઈંચેજ ઘોડાવાલાએ તુરત કોથજો લઈ ગાડીમાં મેલ્યો.

નાનંગાયા તે બંને મા બેટીને બેટયાં, પાલણુજીને શેઠહેન્ટ કીધી, અને જતી વેળા પાછો તેમનો આભાર માનતાં તેવણે માણેકના હાથમાં એક મખમલનો ઝહવેરાતનો નહાનો દબ્બો મેલ્યો.

“ મારી ખોરશેદ તરફથી એટલું કમુલ રાખજો. ” બોલતાં સાથજ તેવને ગાડી તરફ ચલાવ્યું.

આપણી જવાન સુંદરી, હેશાનથી ઉમરાતાં જીગરે પોતાના મદદગારોને ભેટી નાનંગાયા સાથે ગાડીમાં ગોઠવાઈ. જેવું ઘોડાઓએ ચાલુ મુક્યું કે નાનંગાયા ખોરશેદને ભેટી પડ્યાં.

“ મારી દીકરી, મારી ખોરશેદ, મારી તકોબરીને વાજખી શીક્ષા થઈછ. આ તારી ગેરહાજરીના ત્રણ દહાડા મેં જીવતાં જોહાનમમાં કહાર્યાછ, ખોદાની મારા ઉપર કેવી મેહર કે મારા જતા દહાડા મુખમાં કહાડવા તેને મને એક તારા જેવી સકરમન વહુની સાસુ કીધીછ. મેં છોક ધણે પાછલથી જણ્યું કે હું તુને ચાહતી હતી, તારી ગેરહાજરીએ મારી તેવી ખાત્રી કીધી. ”

“ નાનંગાય, ત્યારે શું ખરેખર તમે મને ચાલશે ? ”

“ હા, બહાલી દીકરી, મેં આ ઉપર લંગાણુથી વીચાર કીધોજ. હું આગળ ધારતી હતી કે મોટે ઘેરની માતાખર વહુ લાવવી, પણ નહી તારા જેવી સંગીન કેળવાયલીને સંપુરણુ શીખેલી એક બાહોશ લખનાર જેવી વહુમાંજ માફ ધર માન મેળવશે; મારો દીકરો સુખી થશે. બોલ ખોરશેઠ, તું મારા ખુદાપામાં મારી દીકરી થઈ રેલશે ? ”

“ ઓ નાનંગાય, હું તમારી માયા મેળવવા માટે કેવી તરસતી હતી. ” ખોરશેઠ તેવનનાં ખમાં ઉપર મોહડું દાખતાં બોલી. તેઓ જાંને વચ્ચે અંતે દીલ ખુલ્લાં થયાં. ગાડી, ‘પારખ કાસ્ટલ’ ની સંજેમરમરની સીલડી બણી જેંચાઇ આવી કે અંદરથી ઇંતેજાર હોમીએ દોડી આવી જાંને બાનુઓને હસ્તે ચેલરે આવકાર આપ્યો.

હોમજીને મોંહડે પેશોતનશાહે સાંભલ્યું કે અંતે તે જવાન સુંદરી પેલો હવાઇઆંખે જોનાર શ્રીસેલડાના મ્હાઆત્મીક પેગામ મુજબ ખરેખર દર્યાવ આગળથી મળી હતી, અને તે જાંને જવાન જીગરોએ એકમેકસે જોડાવાની કખુલાત કીધી હતી; એટલે તેવને હોમજીને છેલ્લી સલામ કીધી.

“અરે પણ તમે શું હમોને એકદમ છોડી જશો ? મારી ખોરશેઠને મળશો પણ નહી ? ” હોમજીએ અરજ કીધી.

“ નહી, મારા બહાલા દોસ્ત હજુરતો મારો જખમ તદન તાજોછે. જ્યારે તું સંસારી બચરવાલ બાપ થશે, ત્યારે હું “પારખ કાસ્ટલ” ની પાલશાહી પહરોબાગત યાદ કરશ. હાલતો સાહેબજી.” અને આંતરેબલ પેશોતનશાહ તેજ ઘડીએ કાસ્ટલ છોડી ગયા.

બાનુ ફેની અને પેશોતનશાહનો હાજરી વગર કાસ્ટલના પ-

હરોણાંઓ હોમજીશેઠ સાથે ખાણું લેવા બેઠાં. તે જવાને અત્યાર આગમજ ખોરશેદનો નવો દરજ્જો તેઓને કહીને કાન ખોલ્યા હતા. નવલુ લોડની ઘોડેસ્વારીની બકવા, કે આલાંમાય આગ્રાવાલાનાં નવાં જ્ઞાપાનીસ હોજરીયાંની સહરાગાતો, અને દીનાર શેહરાના નવાખી ઝાહો ઝલાલીના વીચાર, તેમજ માટીડાઓની ટ્રાન્સવાલને લગતી વાતોથી હોમીનું મગજ ચક્રમગ થતું. તે પોતાની ખોરશેદનાં સંગીન બેજાં અને આ ઉછાછલાંઓના પોકલ લુસાંની તુલના કરતો હતો.

પણ આ નવાં મેળવેલાં સુખમાં તે પેલી હવાઈ છોડી શ્રીસેલ્ડાને લુહ્યો નહીં. તેને ખીજેજ દીવસે પોતાની સલામ સાથે પાંચ-સોનો એક એક મીસીસ મુલ્સીયરને નામે ખીડ્યો. શ્રીસેલ્ડાના કે-હવા પ્રમાણે ખરેખર દર્યાવમાં શોધ કરતાંજ ખોરશેદ હાથ આવી હતી. પેલી સ્વેટ ઉપર આ હવાઈ હર્ષ કેમ ચીત્રાયા હતા તે સમ-જતું અલગત ઘણું મુશ્કેલ હતું. પણ હોમજીએ એટલુંતો ક'બુલ કીધું કે “મેગનેટીક પાવર” ને લોકો જેમ વાહીયાત કહી હસી ક-હાડેછ તેમ છેક નહતું!

પદરોણાંઓ સર્વે પોતાને સગવડ પડતે વખતે “પારખ કાર્ટલ” છોડી ગયાં, અને એક અઠવાડયાં પછી તો કાર્ટલ પોતાની અસલ હાલતમાં આવી પડ્યો.

નાનંમાય ઉપર એકવાર પાછું નજલાતું દરદ ઉભરી આવ્યું હતું, અને ખોરશેદે તનમનથી તેવણની મદદત માથે ઉઠાવી લીધી. એક રાતે નાનંમાયે પોતાની આંખ ખોલી આપણી સુંદરીને કહ્યું “ખોરશેદ દીકરી, આપણી આ દુન્યાઈ મુસાફરીમાં ખાકી બંદને માટે સુખનો ગંજ એકજ છે, અને તે “પ્યાર” છે. આવા મોટા મેહલની

શેઠાણી દાખલ મે કથું સુખ આજ તુલીક ભોગવ્યું નથી, કારણ મેં મારાં જીગરમાં હેત કે માયાનો ઝરો વેહવા દીધો હતોજ નહીં. મારી દીકરી, મારી ખોરશેઠ મને તેં ખોદાઇ રસ્તો બતાવ્યોછ, કારણ મા-યાથીજ માઈ જીગર પવીત્ર થયુંછ. ”

“ નાનંભાય, તમે—”

“ નહીં મને માયજી કેહ, આજ પછીથી આપણ વચ્ચે જી-દાઇ જેવું કથું રેહશેજ નહીં. ”

મુંબાઈની ગવરનરની કાઉન્સીલનો ચુંટણીનો વખત આવી ચ-હડ્યો હતો. હોમજીએ અજમાયસ કરવા ધારી હતી, પણ પેશોનન-શાહ જેવા એક જજરા હરીફથી તેને હારી ખાધું હતું. પણ આજે તેને તેજ રાજદારી અહસ્થ તરફથી તાર મારફતે ખજર મલી હતા કે તેવને મેળવેલા દરેક વોટ તેવન હોમજીને સપુરદ કરવા ચાહતા હતા. કેવા ખરેખરા નોખલ !

હોમજી વગર મેહનતે અને ચહડતી હરીફાઈએ કાઉન્સીલનો મેખ્ખર ચુંટાયો, અને નાનંભાયની ભારે ખુશાલી વચ્ચે તેવનનો જી-વાન ખેટો “પારખ કાસ્ટલ” નો માલેક, આનરેબલ હોમજીશેઠને નામે ઓળખાવા લાગ્યો.

જાનુ ફેની ખુરશેઠજી ખાનખ્દાદુર પોતાની પેલી કાલી આંખની હરીફની ફતેહ જેવા મુંબાઈમાં રહ્યાંજ નહીં. તેવન પોતાના પીતાનાં મર-ણથી, આજે ઓછામાં ઓછી ત્રીસ લાખની મીલકતનાં શેઠાણી થયાં હતાં, એટલે એક ઈમેજ મહમ ગવરનેસને લઇ તેવન યુરોપની મુસાફરીએ નીકળી ગયાં.

જમશેદી નૌરોઝના જગજહેર ફળદ્રુપ પવીત્ર રોઝે હોમજી અને ખોરશેઠ પરણીને એક થયાં. “ પારખ કાસ્ટલ ” માં થએલી તે અ-

સાધારણ ધામધુમે મોટે ઘરનાંઓને દીવસો તુલીક વાતનો ખોરાક આપ્યો. નવી મુંઝાઈ માટે કેટલીક બીલડીંગોના પાયા નાખવા, કલકતાથી લેફ્ટનન્ટ ગવરનર અને વાયસરાયની સામગ્રી સવારી આવી હતી તેઓની ઉમરાવી હાજરીમાં આ બપકાદાર લગન થયાં હતાં.

તે વખતે આપણાં વિકાજી વિધવાન, અને પાલનજી પરતાઆને તેમનાં કુટુંબ સહીત ભૂતી જવામાં આવ્યા હતા નહીં.

લગન પછી એક અઠવાડયે હોમજીને એક સોલીસીટરની ફર્મમાંથી કાગજ મલ્યું કે જે બાનુને તેવન પરણ્યા હતા તેણી ફરામરોજ લશ્કરીની બેટી થતી હતી કે, અને જે તેમજ હોય તો ઇરાનના એક બુઝર્ગ તાલેવંત સોદાગર આદરશાહે અરદશીરની બેટી અહુનવરની તે બેટી થતી હતી. અને તેણીના સોદાગર મમાવા જેઓ હમણાંજ શ્રી કાશ્મીરમાં મરણ પામ્યા હતા, તેવનનાં વગર વસીયતનાં મોહતે તેમની બધી અસ્કેયામતની તે જવાન બાનુ એકલી માલેક થતી હતી. છેક મોહત ડોળા ધુરકવા લાગ્યું ત્યારે તે ઝનુની સોદાગરે પરતાઇને પોતાની બેટીના કળીલાની શોધ કરવા માંડી, અને તે કામ તેને મુંઝાઈની એક આગેવાન પેહડીને સોંપ્યું. પણ તેઓ ખોરશેઠની શોધ કરે તેટલાંતો સોદાગરના હક થવાનો કાશ્મીરથી તાર મલ્યો. અને તે એકવારની નાવારેસ કેહવાતી આપણી ખોરશેઠ પોતાના તે આગલા બેરેહમ મમાવાની ગંજવર દેલતની એકલી માલેક થઇ.

તેઓ ત્યાર પછી ઉત્તર હિંદુસ્તાનની મુલાકાતે નીકળ્યાં જ્યાંથી તેઓ કાશ્મીર ગયાં. ખોરશેઠનો ઇરાદો પોતાને વતન ઇરાન જવાનો હતો, અને હોમજી પણ તૈયાર હતો,

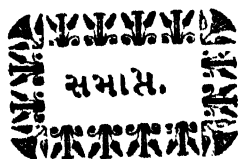
વીકાજી વિધવાન ફરી એકવાર પાછા “પારખ કારટલ” માં આવીને ગોઠવાયા હતા.

ખોરશેઠે પાલનજીનાં કુટુંબને બનતી મદદ કીધી, અને માણુકને સારે સાસરે પરણાવી મોટીઆઈની દુવા લીધી.

ખોરશેઠની પેલી મહાભારત નોવલ અંતે છપાઈ બહાર પડી, અને તે વાંચક વર્ગે અતી અતી ઘણી ઉલટથી હરખાઇને વાંચી, આવી વિદ્વાતભરી ચોપડી એક મદની કલમનેથી બાબુ બેસાડે તેવી હતી એમ સંગીન વાંચકોએ કબુલ કીધું. ખોરશેઠે જોયું તેમ સ્ત્રી જાતીજ પોતાની બેહનપણીની બાહોશી તરફ અદેખાઈ અને બલાપાની નજરે જોતી હતી. આવી ઉછાછલીઓના તંગ દીલ અને સાંકડાં મગજ ઉપર તેણી અફસોસ કયાં વગર રહી શકી નહી.

વીકાજી વિધવાન એટલા પોતાનાં લખાણમાં બીચારા ફાવ્યા નથી; તે બુઝૂર્ગ મહસ્થની ઍરીસટોટલ હજુર અભરધએ પડી છે, અને તે જાહેરની રોશણી કદી જોવા પામશે કે નહી તે બાબે હજુર તેવન શંકાશીલ છે.

એ મીસાલ આપણી નાવારેસ ખોરશેઠે અંતે પોતાની ધીર-જનું ધન મેળવ્યું; અને નાજનંભાગે જોયું તેમ માતખર વહુ કરતાં ખરેખર એક કેલવાએલી વહુમાંજ ઉંચ ખાનદાનને ખરી શોભા અને માન હતું.

મેહેરખાની કરીને પાછળ ફેરવી જોશો.

સરસ્વતી ! સરસ્વતી !! સરસ્વતી !!!

અધીપતી અને માલેક ઠાવર બેહેનો અમદાવાદ.

આ માસીક ચોપાનીયું ગુજરાતી ભાષામાં પેહેલ વેહલુંજ બાનુઓની માલેકી અને અધીપતીપણું હેઠલ પ્રગટ થયું હતું. અને ચાર વરસ સુધી નીચમીત દર માસે બાહાર પડતું હતું એનું વારસીક લવાજમ રૂ. ૩૫) પો-સ્ટેજ સુધાં હતું. હાલમાં એની સંપુરણ ફાઇલો એની અ-રધી કીમતે ધણીએક ખપી ગઇ છે અને થોડીક બાકી છે જેનાં ઉપર હમે ચાંચલ વાંચનારાંઓનું ધ્યાન ખેંચીયે છીએ. થોડા વખતમાં એ માસીકે મુંબાઇનાં આગેવાંન જાહેર પેપ-રોં તરફથી ધણી પ્રસંસા મેલવી છે જે વાંચક વર્ગથી અણુજ-ણીયું નથી આ સરસ્વતી માસીકમાં ચાર વરસનાં અરસામાં ધણાં એક ડિમદા લખાંણો, ધણી રસીલી અને ખેંચાણુકારક ચાલુ વાર્તાઓ તેમજ ટુંકી નસીહત રૂપી જ્ઞાનો વાર્તાઓ વાંચવા લાએક વીષયોને બોધરૂપી અનેક બાબદો સમાવ-વામાં આવી છે અને તે સરવે ગુજરાતી વાંચનારાં દરેક કોમનાં વાંચકોમાં ધણાં વખાંણુ સાથે આવકાર પામીયાં છે. આ ચાર વરસનાં લગભગ ૨૪૦૦ પાણાનાં દલદાર પો-ઠામાં સંગીન વાંચણુનો એક મસ મોટો ગંજ સમાએલો છે જે દરેક કુટુંબોમાં દુરસદની વખતે એક મનપસંદ વાંચણુ પુરૂં પાડશે અને એ ચાર વરસની ફાઇલો હમે સાં-મટી લેનારને માત્ર રૂ. ૫) માં આપવાને ખુશી છઇએ,

(૧૭૮)

જેથી કુંડુઓમાં સંગીન અને નીદોષ વાંચણોનો ફેલાવો થશે માટે શોખીન વાંચકોને આ હુમારો ફાઇલો એકવાર વાંચી જોવાને હુમે બલામણ કરીએ છીએ,

આગલા જમાનાનો ફીલસુફ કી. રૂ. ૨) હાલમાં રૂ. ૧

રચનાર—મીસીસ જરખાનું મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

આ ચોપડીની એક હજાર નકલ લગભગ ખપી ગઈ છે ને થોડી બાકી રહી છે. એ પુસ્તક ફ્રાંસનાં રાજ્યની તમામ હીસટરીથી ભરપુર છે એની વાર્તાનો નાએક જોસફ બાલઝમો એક અદ્ભુત સકતોનો વીદવાન આદમી છે તેની સક્તી અને વીદવતા વાંચનારને હેરત કરે છે એ સીવાએ અઠારમી સદીમાં ચઉદમાં લુઈ રાજની નબલી હાકમીથી ફ્રાંસનાં રાજ્યની થતી ઉઠલ પાઠલ, પ્રજાનો બલવો અને સોલમાં લુઇનાં તાજ પોશી વેળાના જાણવા જોગ હોવાલો આ પુસ્તકમાં ઘણી સુંદર ઢપે સમાવવામાં આવીયા છે. આ ચારસો પાણાનું દસદાર પુસ્તક એકવાર હાથમાં લીધા પછી સેવટ લાવવા સીવાએ મુકવા ગમતું નથી માટે જેઓએ વાંચીયું નહીં હોય તેઓને આ હીતીયાસોક ચોપડી વાંચવાની ટક છે મંગાવી લેવી.

દાવર બેહેનો.

અમદાવાદ.

અહેવાલે અશો જરથોસત વ દાસ્તાંને દલેર દારાયસ.

કી. ૩. ૩)

હાલમાં ૩. ૨)

રચનાર—મીસીસ મેહેરબાનું ફીરોજસાહ એદનવાલા.

આ ચોપડીમાં આપણા નેકજદ અશો જરથોસત તથા ઇરાંનનાં નામીયા હુખામનીયાંન પાદશાહ દારાયસનાં વખતનું દાસતાન સમાયલું છે અસલ બાબીલોનનાં બુત પરસત શાહ નેબુઝદનેઝરનાં રાજ્યની પડતી પછી અશો જરથોસત બાલપણથી જવાનીમાં આવી પછી ગોફ્રેનસીન થાએ છે, તે વખતનો તે પાકજદ પેગંબરની ગોફ્રેનસીનીમાં પરવરદેગાર અને ફરેસતાઓ સાથે થતી મુલ્કાત એક આપણુ જરથોસતીઓને વાંચવાને ઘણી હોંસ ઉપજાવે છે. તયારબાદ દાદાર હોરમજદની ગેબી બસારતથી આપણુદ અશો જરથોસત ઇરાનવેજના જગજહેર ઇસતખર યાને પરસીપોલીસનાં બુલંદ આતસખેહેરાંમમાં દાખલ થઇને પોતાનાં પવીત્ર હાથમાંથી વીજલીક આતશ કાહારી ત્યાં શાહા દારાયસની હાજરીમાં રોશન કીધો એ અહેવાલ દરેક જરથોસતીઓને વાંચવા જોગ છે. તેમજ શાહ દારાયસ જેવા સમ્બાઈ ઉપર સદા ઓસતવાર રહેનાંર જગપ્રસીદ્ધ ઇરાંની પાદશાહની હુમેશાં ફતેહમંદ કારકીરદીનું જાહોજલાલી ભર્યું રંગીન દાસતાંન ધણુંજ વાંચવા જોગ છે જે એટલું તો રસીલું છે કે તે આપણને એકથી અનેકવાર વાંચવાને લાલચાવે છે.

દાવર બેહેનો.

અમદાવાદ.